T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

İBRAHİM HALİL OĞUZ DOKTORA TEZİ GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT ABD 2019

TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE MİKRO TEMELLİ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA UYGULAMALARI

DOKTORA TEZİ

İbrahim Halil OĞUZ

GAZİANTEP
MART 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE MİKRO TEMELLİ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA UYGULAMALARI

DOKTORA TEZİ

İbrahim Halil OĞUZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Arif ÖZAYDIN

GAZİANTEP
MART 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE MİKRO TEMELLİ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA UYGULAMALARI

İbrahim Halil OĞUZ

Tez Savunma Tarihi: 22.03.2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
SBE Müdürü

Bu tezin Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. İbrahim ARSLAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Arif ÖZAYDIN
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Prof. Dr. Arif ÖZAYDIN

Prof.Dr. Sadettin PAKSOY

Prof.Dr. İbrahim ARSLAN

Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Akif DESTEK

Dr.Öğr.Üyesi İlyas OKUMUŞ

ÖZET

TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE MİKRO TEMELLİ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA UYGULAMALARI

OĞUZ, İbrahim Halil
Doktora Tezi, İktisat ABD
Tez Danışmanı: Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Mart, 2019, 129 Sayfa

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, genellikle çevresel boyutu ile değerlendirilen bir kavram olmasına rağmen bu kavramın ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç farklı alt boyutu mevcuttur. Dünyadaki tüm ülkeler söz konusu sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak amacıyla çeşitli politikalar uygulamaktadır. Türkiye de özellikle son yıllarda sürdürülebilir kalkınmaya yönelik önemli mikro temelli politika uygulamalarına başlamıştır. Bu politikalar kapsamında artan miktarda yatırımlar yapılması, Türkiye'nin söz konusu dönemde tanıklık ettiği politik istikrar ile de ilişkilendirilmektedir.

Söz konusu bilgilere dayalı olarak bu çalışmada, Türkiye'de politik istikrarın sürdürülebilir kalkınmanın farklı boyutları üzerindeki etkisinin 2002-2017 dönemi için incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda oluşturulan birinci modelde ekonomik sürdürülebilirliği incelemek amacıyla, politik istikrarın, emek ve sermaye birikiminin reel GSYH üzerindeki etkisi incelenmiştir. İkinci modelde ise çevresel sürdürülebilirliği incelemek amacıyla politik istikrarın ve reel GSYH'nın yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Son olarak üçüncü modelde sosyal sürdürülebilirliği incelemek amacıyla, politik istikrarın ve reel GSYH'nın yoksulluk üzerindeki etkileri incelenmiştir. Söz konusu ilişkiler, zaman serisi yöntemleri aracılığıyla incelenmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, birinci modelde emek ve sermaye birikiminin reel GSYH'yı arttırdığı buna karşın politik istikrardaki artışın reel GSYH'yı azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. İkinci model için elde edilen sonuçlar incelendiğinde, reel GSYH'daki ve politik istikrardaki artışın yenilenebilir enerji tüketimini arttıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal sürdürülebilirliğin incelendiği üçüncü modelde ise, reel GSYH'daki artışın yoksulluk oranını arttırdığı fakat politik istikrardaki artışın yoksulluğu azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Politik İstikrar, Ekonomik Sürdürülebilirlik, Çevresel Sürdürülebilirlik, Sosyal Sürdürülebilirlik, Zaman Serisi.

ABSTRACT

SUSTAİNABLE DEVELOPMENT AND MİCRO-BASED SUSTAİNABLE DEVELOPMENT PRACTICES IN TURKEY

OĞUZ, İbrahim Halil
PhD. Thesis, Department of Economics
Supervisor: Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
March, 2019, 129 Pages

Although the concept of sustainable development is generally evaluated with its environmental dimension, this concept has three different sub-dimensions: economic, social and environmental. All countries in the world are implementing various policies to achieve these sustainable development goals. Similar to the other countries, Turkey has started to important micro-based policy implementation for sustainable development in recent years. The increasing amount of investments made under these policies are also associated with increasing political stability of Turkey during this period.

Based on above informations, this study aims to examine the impact of political stability on different dimensions of sustainable development of Turkey for the period from 2002 to 2017. In order to examine economic sustainability in the first model, the effects of political stability, labor and capital accumulation on real GDP are examined. In the second model, the effect of political stability and real GDP on renewable energy consumption is examined in order to evaluate the environmental sustainability. Finally, in order to examine social sustainability in the third model, the effects of political stability and real GDP on poverty are examined. All these relationships are examined through time series methods.

Considering the findings obtained in the study, in the first model, it is concluded that labor and capital accumulation increases the real GDP whereas the increase in political stability reduces the real GDP. When the results obtained for the second model are analyzed, it is concluded that the increase in real GDP and political stability increases the consumption of renewable energy. In the third model where social sustainability is evaluated, it has been concluded that the increase in real GDP increases the poverty rate but the increase in political stability decreases poverty.

Keywords: Sustainable Development, Political Stability, Economic Sustainability, Environmental Sustainability, Social Sustainability, Time Series.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilimsel katkıları ve tecrübeleri ile desteğini esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Arif ÖZAYDIN'a, değerli jüri üyelerim Sayın Prof. Dr. İbrahim ARSLAN'a ve Sayın Prof. Dr. Sadettin PAKSOY'a, tez çalışmamı titizlikle okuyan ve önerileri ile çalışmama önemli katkılar sağlayan Sayın Dr.Öğr.Üyesi İlyas OKUMUŞ'a, doktora sürecimde bilgisinden, deneyimlerinden faydalandığım hayatımın her aşamasında beni destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen Sayın Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Akif DESTEK'e, lisansüstü eğitimimden bu yana desteğini benden esirgemeyen arkadaşım Sayın Öğr.gör. Murat TEKBAŞ'a teşekkür ederim.

Ayrıca yaşamım boyunca maddi ve manevi olarak beni her zaman destekleyen aileme, üzerimde emeği olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Son ve en önemlisi olarak, tüm doktora öğrenimim süresince, yoğun çalışma saatlerime rağmen desteğini asla esirgemeyen ve bana her zaman güç veren sevgili eşim Demet'e, gösterdiği sabır için minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
TABLOLAR LİSTESİ vi
ŞEKİLLER LİSTESİ vii
SEMBOLLER VE KISALTMALAR viii
BİRİNCİ BÖLÜM 1
GİRİŞ 1
1.1.GİRİŞ 1
İKİNCİ BÖLÜM 5
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE MİKRO TEMELLİ UYGULAMALAR 5
2.1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI 5
2.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi 6
2.2.1. Brundtland Komisyonu Öncesinde Sürdürülebilir Kalkınma 7
2.2.2. Brundtland Komisyonu Sonrasında Sürdürülebilir Kalkınma 8
2.3. Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Bakımdan Sürdürülebilir Kalkınma 10
2.3.1. Ekonomik Sürdürülebilirlik 12
2.3.2. Çevresel Sürdürülebilirlik 12
2.3.3. Sosyal Sürdürülebilirlik 14
2.4.MİKRO TEMELLİ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA UYGULAMALARI14
2.4.1. Bölgesel Kalkınma Ajansları 15
2.4.2. Kosgeb Destekleri 17
2.4.3. Kent Ekonomileri Formu 19
2.4.4. Sıfır Atık 23
2.4.5. Sürdürülebilir Şehirler 26
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 33
POLİTİK İSTİKRAR VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA 33
3.1.POLİTİK İSTİKRAR KAVRAMI 33

3.2.TÜRKİYE'DE UYGULANAN KALKINMA PLANLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA 37
3.3. POLİTİK İSTİKRAR VE EKONOMİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK 41
3.4. POLİTİK İSTİKRAR VE SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK 50
3.5. POLİTİK İSTİKRAR VE ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK 55
3.6. LİTERATÜR TARAMASI 64
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 72
MODEL, VERİ VE YÖNTEM 72
4.1 MATERYAL 72
4.2 EKONOMETRİK YÖNTEM 73
4.2.1 Birim Kök Testleri 73
4.2.1.1. Ng-Perron Birim Kök Testi 74
4.2.1.2 Augmented Dickey- Fuller (ADF) Birim Kök Testi 74
4.2.2 Eşbütünleşme Tahmincileri 75
4.2.2.1. FMOLS (Fully Modified Least Squares) Testi 76
BEŞİNCİ BÖLÜM 81
BULGULAR VE TARTIŞMA 81
5.1. ANALİZ SONUÇLARI: MODEL I 81
5.1.1. Birim Kök Testleri: Model I 82
5.1.2. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testleri Sonuçları: Model I 83
5.1.3. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları: Model I 84
5.1.4. FMOLS Katsayı Tahmincisi Testi Sonuçları: Model I 85
5.2. ANALİZ SONUÇLARI: MODEL II 86
5.2.1. Birim Kök Testleri: Model II 86
5.2.2. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sonuçları: Model II 88
5.2.3. Eşbütünleşme Testi Sonuçları: Model II 89
5.2.4. FMOLS Katsayı Tahmincisi Testi Sonuçları: Model II 90
5.3. ANALİZ SONUÇLARI: MODEL III 91
5.3.1. Birim Kök Testleri: Model III 91
5.3.2. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sorunları Sonuçları: Model III 92
5.3.3. Eşbütünleşme Testi Sonuçları: Model III 93
5.4.4. FMOLS Testi Sonuçları: Model III 94
SONUÇ VE ÖNERİLER 96
KAYNAKLAR 104
ÖZGEÇMİŞ 117

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Dünya'da Kentleşme Eğilimi 30
Tablo 3.1. PRS'nın Ülke Riski Değerlendirme Kategorileri Ve Faktörleri 35
Tablo 3.2. İnsani Gelişme Endeksi 54
Tablo 3.3. Ülkelerin 2017 Yılsonu Yenilenebilir Elektrik Kurulu Güç Kapasitesi .. 59
Tablo 3.4. 2017 Yılı Hidrolik Enerjinin Dünyadaki Durumu 60
Tablo 3.5. Dünya Geneli Güneş Eneji Sistemleri Kapasiteleri Karşılaştırması 61
Tablo 3.6. Dünya Ve Ülkelerinde Enerji Göstergeleri 62
Tablo 3.7. Nükleer Enerjinin Dünyadaki Genel Durumu 64
Tablo 3.8. Politik İstikrar Ve Büyüme İlişkisi Üzerine Literatür Taraması 69
Tablo 3.9. Politik İstikrar Ve Politik Gösterge İlişkisi Literatür Özeti 70
Tablo 5.1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları 81
Tablo 5.2. Ng-Perron Birim Kök Testi Sonuçları 81
Tablo 5.3. Otokorelasyon Testi Sonuçları 82
Tablo 5.4. Değişen Varyans Testi Sonuçları 82
Tablo 5.5. Johansen İz Testi Sonuçları 83
Tablo 5.6. Johansen Maksimum Özdeğer Testi Sonuçları 83
Tablo 5.7. FMOLS Katsayı Tahmini Sonuçları 84
Tablo 5.8. ADF Birim Kök Testi Sonuçları 85
Tablo 5.9. Ng-Perron Birim Kök Testi Sonuçları 86
Tablo 5.10. Otokorelasyon Testi Sonuçları 87
Tablo 5.11. Değişen Varyans Testi Sonuçları 87
Tablo 5.12. Johansen İz Testi Sonuçları 88
Tablo 5.13. Johansen Maksimum Özdeğer Testi Sonuçları 88
Tablo 5.14. FMOLS Katsayı Tahmini Sonuçları 88
Tablo 5.15. ADF Birim Kök Testi Sonuçları 90
Tablo 5.16. Ng-Perron Birim Kök Testi Sonuçları 90
Tablo 5.17. Otokorelasyon Testi Sonuçları 91
Tablo 5.18. Değişen Varyans Testi Sonuçları 92
Tablo 5.19. Johansen İz Testi Sonuçları 92
Tablo 5.20. Johansen Maksimum Özdeğer Testi Sonuçları 92
Tablo 5.21. FMOLS Katsayı Tahmini Sonuçları 93

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Sürdürülebilir Kalkınma Üçgeni 11
Şekil 2.2. Evsel Atıkların Yönetimi 25
Şekil 2.3. Nüfus Artışına Göre Oluşan Evsel Atık Miktarı 26
Şekil 2.4. Dünyada Kentleşme-CO_2 Emisyonu İlişkisi 29
Şekil 2.5. Sektörlere göre Ekonomik Emisyon Azalımı Potansiyeli 31
Şekil 3.1. Politik İstikrar ve Reel GSYH İlişkisi 44
Şekil 3.2. Ekonomik büyüme oranları 46
Şekil 3.3. İhracat Miktarları Milyar Dolar 47
Şekil 3.4. Uluslararası Para Fonu (IMF) Borçlar 48
Şekil 3.5. Politik istikrar ve Yoksulluk ilişkisi 51
Şekil 3.6. Yıllara Göre Türkiye'deki Yoksulluk Oranları 52
Şekil 3.7. Türkiye'de Yoksulluk Oranları 53
Şekil 3.8. Politik İstikrar ve Yenilenebilir Enerji İlişkisi 57
Şekil 3.9. Türkiye Yenilenebilir Enerji Kurulu Gücü 2017 60

SEMBOLLER VE KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BM	:	Birleşmiş Milletler
ÇKE	:	Çevresel Kuznets Eğrisi
DÇGK	:	Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu
GSYH	:	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
Gwh	:	Gigavat/saat
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
IUCN	:	Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature)
KOSGEB	:	:Küçük ve Orta Ölçekli İşletmleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
Kw	:	Kilowatt
OECD	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation For Economic Cooperation and Development)
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Twh	:	Terawatt/sat
UNDP	:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
UN	:	Birleşmiş Milletler (United Nations)
UNEP	:	Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme)
WCEP	:	Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

		(World Commission on Environment and Development)
WWF	**:**	Dünya Doğayı Koruma Vakfı
		(World Wild Fund for Nature)
Vb.	**:**	Ve benzeri
Vd.	**:**	Ve diğerleri
ss	**:**	Sayfalar

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1.1.GİRİŞ

Ülkelerin kalkınma politikalarının, doğal kaynakların sınırsız oldukları temeline dayalı olarak 1970'li yıllara kadar üretimi artırılarak ekonomik büyüme üzerine inşası yapılmıştır. Ekonomik büyüme üzerine yapılan bilinçsiz doğal kaynak üretimi zaman içerisinde kaynakların sınırlı oldukları sorunun yanı sıra doğal çevrenin tahribi ve kirliliği sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların çözümünde ilk önce sorunları önleyici politikalar uygulanması gerekirken, sorunları giderici geçici politikalar uygulanmıştır. Bu da sorunların, yerel ölçekli sorun olmaktan çıkıp uluslararası önlem alınması gereken küresel sorun olması sonucunu doğurmuştur. 1970'li yıllara gelince doğal kaynakları sınırsızca tüketip, ekonomik büyüme modellerinden çevrenin korunmasını da içine alan yeni kalkınma modellerini tartışmaya başlayan ülkeler; 1980'li yıllara gelince ekonomik kalkınmayı baz alan model ile çevreyi dahil eden yeni kalkınma modelinin birleşiminden hareketle gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gözeterek, bugünkü ihtiyaçların karşılanacağı yeni kalkınma olarak sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını geliştirmişlerdir (WCED, 1987).

Bu yaklaşıma göre ülkeler kalkınmaları ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik sağlanmasıyla gerçekleştireceklerdir. Ekonomik sürdürülebilirlik; üretilen mal ve hizmetlerin, doğal kaynakların gelecek nesillerin haklarını gözeterek sınırlı doğal kaynakları sistemli kullanma durumudur. Sosyal sürdürülebilirlik; insan haklarına saygı, yoksulluğun azaltılması ve bilinçli vatandaşlık hakları gibi kavramların toplumun tümüne uygulanması durumudur. Çevresel sürdürülebilirlik ise ekolojik denge gözettirilerek çevrenin tahribinin ve çevre kirliliğini azaltacak çevresel politikalar ağırlıklı kalkınma modellerinin uygulanması durumudur.

Sürdürülebilir kalkınma hedefleri için bu üç boyutun uygulanması, istenilen hedeflere ulaşmada büyük adım olacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma hedefleri sadece uluslararası kuruluşlar tarafından alınacak önlem ve uygulamalarla çözüme kavuşturulacak kadar basit bir hedef değildir. Belirlenen hedeflerin büyük bölümü toplumda yaşayan bireylerin ve toplulukların alışkanlıkları ve normlarında değişiklik gerektirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak ancak toplumdaki bireylerin bu belirlenen kurallara uyması ve bu hedeflere ulaşmada yapılan tüm politikaları dikkate alarak mikro politikalardan makro politikalara ulaşıncaya kadar birbirini besleyen tüm uygulamaları hayata geçirerek gerçekleşmektedir. Yani sürdürülebilir kalkınma hedefleri küresel düzeyde alınmış kararların yerel düzeyde uygulamaya konulurken bu uygulamaları bireylerin ve toplumun benimsemesinden geçtiğinin önemini belirlemektir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine, bu hedeflerin küresel boyuttan yerelleşme boyutuna geçmesi için çok kapsamlı eylem planlarından küçük kapsamlı mikro uygulamalara kadar olan adımlardan hareketle ulaşılacaktır.

Politik istikrar, ekonomik kalkınmanın gerekli olduğu belirlilik durumunu sağlayarak, iktisadi faaliyetlerde bulunmak isteyen karar birimlerinin geleceği tahmin edebilme yeteneğini geliştirmesi ve uzun vadeli kalıcı ekonomik faaliyetlere yönelmelerine katkıda bulunmaktadır. Buna karşılık politik istikrarsızlık, ekonomik gelişim ortamındaki belirsizlik durumunun oluşmasına ve buna bağlı olarak ekonomik faaliyetlere uzun vadeli yönelmeleri engelleyen durumdur. Bu bağlamda politik istikrar, sürdürülebilir kalkınma için gerekli belirlilik durumunu sağlarken; politik istikrarsızlık ise sürdürülebilirlik durumunu engellemektedir (Yalçınkaya, 2017). Ekonomik gelişmelerin süreklilik sağlaması için girişimcilerin geleceği öngörebilmeleri uzun vadeli olmalıdır. Bu kararlarını etkileyecek temel unsur ekonomik faaliyetleri belirleyen kurumsal çerçeveyi oluşturan istikrardır. Mevcut ekonomideki istikrarın girişimcilerin uzun vade olarak alacakları kararların kalıcı ve sürekli olması ile istikrarlı olacaktır. Bu durumda, ekonomik gelişim ile istikrarın arasında etkileyici dengenin sağlanması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır (İnsel, 1991:19-20).

Politik istikrar; bir bütün olarak ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik kavramından etkilenmektedir. Dünyanın 1980'li yıllardan sonra gerek ekonomilerini gerekse de siyasal ilişkilerini artırma durumları yeni bir kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küreselleşme kavramı ülkelerin,

toplumların, insanların ekonomik, sosyal, siyasi ilişkilerinin gelişmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inançların, davranışların, alışkanlıkların daha yakından tanınması, ideolojik kutuplaşmaların çözülmesini sağlayan bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bu kadar geniş perspektifle iliştirilen küreselleşme, politik istikrarı da birçok değişken gibi etkilemektedir. Dünyanın artık ekonomik anlamda bir bütün olması politik istikrarın sağlanması ve bu ortamın bozulmaması için ülkelerin çaba sarf etmesi gerekmektedir. Dünyanın artık küresel bir bütün olması, bir ülke ekonomisinde oluşan olumsuzluk durumu diğer ülkelerin etkilenmesine ve politik istikrarın bozulmasına sebep olmaktadır.

Politik istikrar ve sosyal sürdürülebilirlik kavramı, insan ilişkileri ve beşeri sermaye gibi toplumsal olaylarla bütünleşmesi ve bu bütünleşmenin istikrar sağlaması durumu olarak tanımlanabilir. Politik istikrar ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi, ülkelerin refah düzeylerini artırmak ve devamlılığını sağlamak, için yatırımcıların geleceğe ilişkin öngörü ortamını bozmadan gerekli adımları atmaları gereklidir. Bu istikrar ortamında oluşan bir bozulma; yani politik istikrarsızlık durumun ilk yansıma yasal sistemdeki zayıflama ve buna bağlı olarak mülkiyet haklarındaki güven kaybının oluşmasıdır. Mülkiyet haklarında oluşan bu zayıflık, sermayenin ülkede durmasının tehlikede olacağı düşüncesinden yatırımcının sermayesini başka ülkelere aktarmasına; bununla birlikte gerçekleşen sermeye kaybının oluşmasına ve ülkenin büyüme dengesinde negatif değişime sebep olacaktır. Yatırımcının yaptığı yatırımda ülkedeki istikrar durumunun kaybolduğunu benimsemesine; buna bağlı olarak yatırımlarından vazgeçmesine neden olacaktır. Politik istikrar ve çevresel sürdürülebilirlik, ekolojik denge ile ekonomik büyüme arasındaki dengeyi gözetirken hem mevcut kaynakları etkin kullanmayı hem de mevcut kaynakların gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan bir uygulamadır. Sürdürülebilir kalkınma sadece ekonomik ve sosyal alanda değil; çevre faktörünü baz alarak çevrenin korunması, ekolojik dengenin sağlanması ve mevcut kaynakların gelecek nesillere aktarımını sağlayan çok boyutlu faaliyetleri kapsamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma ve mikro temelli politikalar konusuna ilişkin rol oynayan düzenleyici otorite, özel sektör, sivil toplum, yerel belediyeler gibi birçok kurum ve kuruluşların tutumlarını ortaya çıkarmak ve onlara gerekli politika önerilerinde bulunmaktır. Çalışmada ayrıca; politik istikrar

endeksi baz alınarak sürdürülebilirlik kavramına etkisinin ekonometrik analizi yapılarak tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada politik istikrarın, sürdürülebilir kalkınmanın farklı göstergeleri üzerindeki etkisi de belirlenmeye çalışılmıştır. 2002-2017 yılları arasında sürdürülebilir kalkınma ve politik istikrarın konu alındığı çalışmada ekonometrik zaman serileri yöntemlerinden faydalanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular dahilinde sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu olan ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik modellerine bağlı olarak çıkarımlarda bulunulmaya ve Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan politik istikrar ve sürdürülebilirlik için bazı politik önerilerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmakta olup birinci bölümde, sürdürülebilir kalkınmanın tanımı yapılarak uluslararası platformda gelişimi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında mikro temelli uygulamalar hakkında detaylı bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, politik istikrar ve sürdürülebilir kalkınma hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde, çalışmada kullanılan materyallerin elde edilişi ve ampirik analizde kullanılan yöntemler hakkında bilgi verilmiş, sürdürülebilir kalkınma ve politik istikrara yönelik yapılan bazı çalışmaların literatür taraması yapılarak çalışmanın farlılıkları ve benzer yönleri üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde ise; analizler sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Serilerin durağanlıklarını belirlemek amacıyla Birim Kök Testleri sonuçlarına yer verildikten sonra politik istikrar ve ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik üzerindeki etkisine yönelik olarak zaman serisi analizi kullanılmıştır. Daha sonra etkileyen faktörlerin uzun dönem etkilerini belirleyen eşbütünleşme testleri sonuçları verilmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini ve uzun dönem tahmin sonuçlarını gösteren FMOLS Katsayı Tahmincisi testi sonuçlar verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE MİKRO TEMELLİ UYGULAMALAR

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle sürdürülebilir kalkınma kavramı ve sürdürülebilir kalkınmanın tarihsel gelişimi hakkında bilgiler verilmiş, sürdürülebilir kalkınma tanımları yapan çalışmalar ve kalkınmanın gelişmesine katkı sağlayan uluslararası çalışmalar incelenmiştir.

Daha sonra sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için yerel ekonomiler tarafından yapılan ekonomik, sosyal ve çevresel uygulamalara yönelik bilgiler verilmiştir.

2.1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI

Sürdürülebilir kalkınma kavramı özellikle 1970'li yıllardan sonra çevrede meydana gelen büyük tahribatların ardından dile gelmeye başlamıştır. Klasik iktisatçılar 1970'li yıllara kadar doğal kaynakların sınırsız varsayımı üzerine kurmuşlardır. Çevre sorunlarını dikkate almadan ülkeler ekonomik büyümelerine yoğunlaşmışlardır (Batı, 2013). 1980 yılına gelindiğinde ilk kez sürdürülebilir kalkınma kavramı uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan bir rapor haline getirilmiştir. Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunca hazırlanan Ortak Geleceğimiz adlı raporda sürdürülebilir kalkınmayı, ''gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını da gözeterek bugünkü ihtiyaçları da karşılayabilerek yapılan kalkınma'' olarak yapmıştır (WCED, 1987:48).

Sürdürülebilir kalkınma, kavram olarak kullanılmaya başladığı günden buyana birçok yazarlar tarafından, kendi önceliklerine göre farklı tanımlarını yapılarak literatüre katkı sağlamaktadır. Mill, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini 2002'deki Dünya Zirvesi toplantısında insani, sosyal ve doğal sermaye ile sağlanacağını ifade eden ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşabilmek için bu sermayelerin

iyileştirilmesi gerektiği söylenmiştir (Mill, 1909). Sürdürülebilir kalkınmayı, Dünya Bankası devamlılık gösteren bir kalkınma olarak kabul etmiş ve nesiller arasında eşitlik sağlayan bir yaklaşım olarak görmüştür (Tıraş, 2012). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Ulusal Stratejiler Raporuna göre ise sürdürülebilir kalkınma; "gelecek nesillerin kendi gereksinimlerinin karşılanması yeteneğini zarara uğratmadan bugünkü neslin ihtiyaçlarının karşılayan ekonomik ve sosyal gelişme." diye ifade edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın tanımını Güzel (2009); insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların akılcı bir şekilde yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak yaklaşımıdır. Bu yaklaşım kalkınmanın her aşamasında ekonomik ve sosyal politikaların çevre politikaları ile birlikte ele alınmasını gerektirmektedir (Güzel vd.,2009: 61).

Neumayer sürdürülebilirliği sermayeden oluşan üretilen, insani, doğal ve sosyal olarak bu sermayeden azaltılmadan korunması gerektiğini ifade etmiştir. Bu tanımdan hareketle fabrika, makine ve altyapı gibi sermayeleri üreten sermaye olarak tanımlamıştır. İnsan becerileri ve bilgiyi ise; insani sermaye olarak tanımlamıştır. Çevrenin kirlilik oranlarının düşürülmesi, doğal kaynakların korunması ve insan refahını sağlayan her şeyi ise; doğal sermaye olarak tanımlamıştır. Toplumdaki güven ortamı, bireylerin birbiriyle iş yapması ve sosyal kurulan ilişkiler ise; sosyal sermaye olarak tanımlanmaktadır(Neumayer, 2004:3).

Goodland ve Ledec'e göre bugünkü sağlanan ekonomik ve toplumsal yararların, gelecekteki oluşacak yararlara zarar vermeden en iyi şekilde kullanılmasını sağlayan ekonomik dönüşüm olarak tanımlamıştır. Genel olarak yapılan tanımlardan hareketle, sürdürülebilir kalkınma için dünya genelinde ortak kabul edilmiş bir tanımlama bulunmamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı için yapılan bu tanımlamaya rağmen Brundtland Komisyonu tarafından yapılan sürdürülebilir kalkınma tanımı, yapılan ilk tanımlama olarak kabul edilmektedir (Goodland, 1987:2).

2.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi

Sürdürülebilir kalkınma kelimesinin önemi endüstri devrimi sonrasında ortaya çıkan çevre problemleri tartışmasıyla başlamış olsa da, gelişimi uzun bir döneme yayılmaktadır (Büke, 2006). Kalkınma kavramının sanayi devrimi ile

beraber hız kazanması sonucu birçok ülke mevcut kaynakları kullanarak büyümeyi hedeflerken, kaynakların azalacağı sorununa değinmemişlerdir. Kalkınmanın sadece ekonomik boyutuna yoğunlaşan ülkeler, sosyal ve çevresel etkilerin de göz ardı edilemeyeceğini görmüşlerdir. İlerleyen yıllarda kalkınmanın sağlanması için bir bütün olarak ekonomik, çevresel ve sosyal boyutların etkileşimde oldukları anlaşılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramını Brundtland Komisyonu öncesinde yapılan tanımlamalar ve Brundtland Komisyonu sonrasında yapılan tanımlamalar diye ayrı başlıklar altında incelenecektir.

2.2.1. Brundtland Komisyonu Öncesinde Sürdürülebilir Kalkınma

Sanayi devrimi ile hızlı gelişen sanayileşme akımları ekonomik kalkınmanın yanında çevresel problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1970'li yıllardan sonra dünyada çevre sorunlarının çözüm arayışlarına çözüm bulmak üzere yeni bir akım olan çevrecilik akımı başlamıştır. Başlatılan bu akım sonucunda yapılan ilk çalışma Büyümenin Sınırları isimli rapor, 1972 yılından sonra çevrecilik üzerine çalışma yapan birçok çalışmalar için kaynak olarak kabul edilmektedir.

Büyümenin Sınırları olarak kabul edilen raporunda; artan nüfus ve sanayileşme, yenilenemeyen kaynak tüketimi, yeterli ve kötü beslenme ve hızlı artan sanayileşmeye bağlı olarak çevresel problemler olmak üzere tüm dünya ekonomilerini etkileyen küresel sorunlar ve bunları etkileyen diğer faktörlerden bahsedilmiştir. İlk defa çevresel sorunlarının getirdiği sonuçları dile getiren raporun sonuçları tüm dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Kalkınmanın sadece ekonomik boyutta devam etmesi; yani; çevresel faktörler dahil etmeden ilerlemesi durumunda gelecek yüzyıl için büyümenin alt sınıra dayanacağını ifade etmişlerdir (Rao, 2000). Raporun sonuç kısmında ifade edilen bu durumun ekonomik denge kadar ekolojik dengenin de sağlanmasını gerektirdiği ihtimalde bahsedilmiştir.

Stockholm'de 1972 tarihlerinde düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'na birçok ülke katılmıştır. Stockholm Konferansı ile çevre sorunları ilk defa uluslararası platformda tartışılmıştır. Konferans, ilk defa çevre sorunlarının tartışıldığı uluslararası platformda olmasının yanında farklı siyasi düşünceye sahip ülkelerin bir araya geldiği ilk konferans olarak da dikkat çekmektedir (Eryılmaz, 2011). Ayrıca konferans sonucunda ilk defa çevre ile alakalı bir belge olan Stockholm Deklarasyonu yayınlanmıştır. Bu deklarasyonda; sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için çevrenin ekolojik dengesinin gözetilerek,

doğaya zarar veren tehditlere karşı önlem almak ele alınmıştır. Ayrıca yenilenebilir kaynakların kullanımının yaygınlaşması, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, çevre ve ekonomi arasında denge kurulması için gerekli önlemler alınarak yol haritası çizilmesi sonucuna ulaşılmıştır. Çevre ile uyumlu stratejilerin ve planların yapılması, uluslararası platformda ilk defa dile getirilmesi sürdürülebilir kalkınma için önemli bir adım olmuştur (Dağdemir, 2005).

2.2.2. Brundtland Komisyonu Sonrasında Sürdürülebilir Kalkınma

Brundtland Raporu, BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1983 yılında doğal çevre üzerine yapılan küresel çalışmaların en önemlisidir. Brundtland raporu 1987 yılında ''Ortak Geleceğimiz" raporu olarak yayınlanmıştır. Brundtland Raporu sürdürülebilir kalkınma kavramının uluslararası düzeyde başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımı "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından taviz vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma" şeklinde ifade edilmiştir (Strage, 2008). Sonsuz olan insan ihtiyaçlarını karşılamak için doğal kaynakların tüketimi hız kazanmıştır. Mevcut kaynakların tükenecek olması insanların gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gözetme zorunluluğunu gerektirmiştir. Bugünkü ve gelecekteki nesillerin kıt olan kaynakları kullanmada bu eşitsizliği gidermek için kuşaklar arasındaki eşitliği sağlanması gereklidir. Sadece kuşaklar değil, ülkeler ve ülkeler arasında oluşan eşitsizlikler giderilmelidir. Bu raporla bu eşitsizliklerin giderilmesi için eşitlik vurgusu yapılmıştır. Bu yüzden kıt olan kaynakların gelecek nesillere aktarılmasında mevcut kaynakların sürdürülebilir olarak kullanılması gerektiği hakkında bilinçlendirme yapmak gereklidir (Mehta, 2009). Ayrıca raporda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için ekonomik ve sosyal boyutların birlikte geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sürdürülebilirlik kavramını temel alarak ülkelerin kendi stratejilerini belirlemeleri gerektiği ve bu doğrultuda ilerleme sağlamaları vurgulanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ekolojik denge ve biyolojik çeşitlilik için çevre kalitesinin artırılması gereklidir. Raporda insanların bu doğal dengenin sağlanması için çevre ile uyumlu olması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu uyumun sağlanması için gerekli uluslararası düzenlemelerin yapılmasının yanı sıra siyasal işbirliklerinin de artırılması gerektiği vurgulanmıştır

BM Genel Kurulu tarafından 1992 yılında Rio Konferansı'ndan beş yıl sonra özel bir oturum gerçekleştirilmiştir. Rio Bildirisi'nde alınan kararların

uygulaması ülkelerin durum değerlendirmeleri ve yine Gündem 21'in durumunun gözden geçirilmesi nedeniyle konferans yapılmıştır. Yeryüzü konferansından sonra sürdürülebilir kalkınma konusunda gelinen noktaları değerlendirmek ve karşılaşılan sorunların çözümlerini bulmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için ülkelerin finansman başta olmak üzere teknoloji transferi gibi konulardaki durumları değerlendirilmiştir.

Kyoto Protokolü, çevre kirliliğinin azaltılması için Birleşmiş Milletlerin 1997 yılında Japonya'da düzenlenen bir çevre toplantısıdır. Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bu toplantı sonucunda, gelişmiş ülkelerden protokol kararı alınmıştır. Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesi için 1990 yılı toplam karbondioksit emisyonunun en az %55 'ini açıklayan sanayileşmiş ülkelerle birlikte sözleşmeye katılan en az 55 ülkenin parlamentoları tarafından onaylanması lazımdır (Ozmehmet, 2008).

1976 yılında yapılan ve kısa adı Habitat olan ilk Birleşmiş Miletler İnsan Yerleşimleri Konferansı sonrası 1996 yılında İstanbul'da Habitat II konferansı yapılmıştır. Habitat II İstanbul Deklarasyonu'nda; gelişmiş ülkelerin tüketim alışkanlıklarına, sürdürülmez nüfus artışlarına, sosyal dışlanmaya, işsizliğe, çevresel bozulmalara, alt yapı eksiklikleri gibi konulara dikkat çekmiştir (UN, 1996).

Sürdürülebilir kalkınmanın ele alındığı önemli bir toplantıda Johannesburg Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi'dir. Yapılan zirve sonucu ulusal sürdürülebilir kalkınma planları, sivil toplum kuruluşlarını geliştirilmesi gibi konular ön plana çıkmıştır (Bozloğan, 2005). Zirvede alınan kararlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Sürdürülebilir kalkınma için ülkeler, üretim ve tüketim modellerini sürdürülebilir kalıplara göre tekrardan modellemelidir.
- Çevre kirliliğinin azaltılması, mevcut kaynakların sürdürülebilir kaynak kullanımının sağlanması, uygun atık tesislerinin ve depolamaların yapılması için gerekli sistem geliştirilmelidir.
- Kıt olan kaynakların israf edilmemesi için gerekli sürdürülebilir üretim süreçleri geliştirilmelidir.
- Çevre sağlığının sağlanması için üretim ve tüketimin olumsuz etkileri azaltılmalıdır.
- Tasarlanan yeni üretimleri çevre dostu olarak üretilmeli ve kullanılmalıdır.

- Çevre bilincinin geliştirilmesi ve topluma gerekli eğitimlerin verilmesi için stratejiler ve eğitimler desteklenmelidir.
- Teknolojik gelişmeye uygun yeni çevre dostu üretim teknolojileri geliştirilmeli ve gerekli yatırımlar yapılmalıdır.
- Sürdürülebilir kalkınmaya uygun politika geliştirilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Johannesburg Sürdürülebilir Gelişme Bildirgesi, yapılan bu zirve sonucu kabul edilen diğer bir belgedir. Bu belgede toplumun tümünü ilgilendiren sürdürülebilir kalkınmanın eşit ve insancıl bir yapı oluşturması ve ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınmanın sağlanması için yerel, ulusal, küresel boyuta tüm toplumları kapsayıcı bir yol haritası çizilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca zirvede sosyal eşitlik ve doğal kaynakların etkin kullanılması için gerekli tedbir ve önlemlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınman sadece çevresel kalkınma ile olmayacağı düşüncesi ve tüm toplumu kapsayan bir kalkınma modeli için tüm boyutlarıyla sürdürülebilir kalkınmanın sağlanacağı önerilmektedir (Bozloğan, 2005).

Brezilya'da 2012 yılında düzenlenen konferansta İstediğimiz Gelecek isimli sonuç belgesi kabul edilmiştir. Konferans sonucunda üç amaç belirlenmiştir. Bu amaçlar; 2012 yılına kadar ülkelerin sürdürülebilir kalkınma konusunda yaptıklarını, ülkelerin sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak için uyguladıkları politik kararlılık ve insan refahını gelecekte etkileyebilecek yeni tehditlerin tespit edilmesi olarak belirlenmiştir. Ayrıca konferansta yoksulluğun azaltılarak sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için ülkelerin yeşil ekonomi durumları ile sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için uluslararası kurumların yapısının güçlendirilmesi olmak üzere iki önemli konu da ele almıştır (Eryılmaz, 2011).

2.3. Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Bakımdan Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma kavramını sadece ekonomi olarak değil, bir bütün olarak değerlendirmek gereklidir. Bir bütün olarak ele alınması gereken sürdürülebilir kalkınma birçok farklı disiplinler ile etkileşim halinde olduğundan tanımı da birçok farklı boyutta yapılmaktadır. Genel olarak; ekonomi, ekolojik ve sosyolojik olarak üç bilim dalı tarafında sürdürülebilir kalkınma perspektifinin olduğu söylenebilir. Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu tarafından açıklanan sürdürülebilir kalkınma kavramını ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları ve bu

boyutların dışında oluşan diğer boyutları ile olan ilişkisi biçiminde kabul etmiştir. Zaman içerisinde ise sürdürülebilir kalkınmanın çözümleri olarak ekonomik, çevresel ve sosyal olarak üç ana boyut üzerine yoğunlaşmıştır. Bu üç boyutun gerçekleşmesi için zorunlu olarak yapılması gereken bir yol haritası çizilmiştir.

Şekil 2.1'de, Munasinghe'in çizdiği yol haritasını bu üçgende ifade ederek sürdürülebilir kalkınma üçgeni diye adlandırmıştır. Üçgenin üç köşesinde farklı disiplinler ve bu disiplinler arasındaki ilişki gösterilmeye çalışılmıştır. Üçgenin bir köşesinde ekonomi gösterilerek yapılan üretim ve tüketimle refah seviyesinin artmasına yönelmektedir. Diğer köşesinde çevre gösterilerek doğanın bir bütün olarak korunmasını ve estetiğin de bozulmamasına yönelmektedir. Üçgenin son köşesinde ise sosyal alan gösterilerek insanların ilişkilerinin artırılması ve zenginleştirilmesi ile bireysel hedeflere ulaşmak için birleşimlerine yönelmektedir (Munasinghe, 2009).

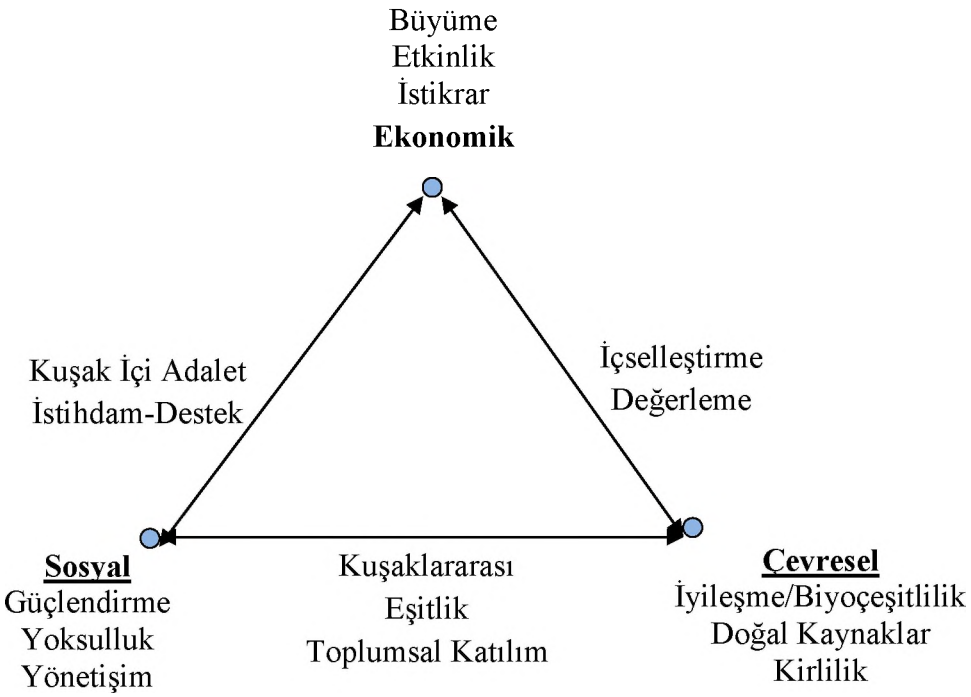

Şekil 2.1: Sürdürülebilir Kalkınma Üçgeni (Munasinghe, 2009)

Sürdürülebilir kalkınma üçgenin köşeleri birlikte değerlendirildiğinde üçgenin köşeleri ile birlikte bir bütün oluşturduğu görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın sadece çevresel ve sosyal etkileri göz ardı eden bir ekonomik kalkınma çevresel ve sosyal birçok olumsuz sonuçların oluşmasını sağlamış olur. Tüm bu

sürdürülebilir kalkınma üçgeninden çıkarılacak genel sonuç kalkınmanın; toplumun, ekonominin ve çevrenin bir bütün olarak sağlanması gerektiğini göstermektedir.

2.3.1. Ekonomik Sürdürülebilirlik

İktisat görüşüne göre doğal kaynaklar, tüm ihtiyaçların karşılanması için yeterli olacağı tezi üzerine kurulmuştur. İnsanlar refah seviyelerini artırmak için ekonomik tüm faaliyetleri yapmaktadır. Sanayi devrimi ve gelişen teknoloji sayesinde doğal kaynaklar hızlı tüketilmeye başlanmıştır. Ekosistemdeki kaynakların sınırsız olacağı görüşten hareketle ekonomik faaliyetlerini devam ettiren insanoğlu, ekosistemdeki doğanın taşıma kapasitesi sınırını aşmasına kadar sürdürülebilirlik kavramına ihtiyaç duymamıştır. Çevrenin ciddi sorunlar vermesi ekosistemin ve doğal kaynakların önemini dikkate alacak tedbirler almayı zorunlu hale getirmiştir (Karakaya, 2005).

Küresel çevresel yaşanan problemler, sürdürülebilirlik kavramının ekonomik ve sosyal alanlarda geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Doğanın bir bütün olması ve kendi kuralarının ekolojik sisteme bağlı olması mevcut çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasını gerektirmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın da bir bütün olması mevcut ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik kavramlarının değişimini zorunlu tutmuştur. Ekonomik sürdürülebilirlik, ülkelerin ekonomik büyümelerinin sağlanmasının yanında gelecek nesillerin de bu mevcut olan kaynakları kullanarak büyümelerini sağlamak için çevrenin ve toplumun dâhil edilerek planlamanın yapılmasını kapsamaktadır.

Küreselleşme ile beraber dünyadaki hızlı sanayileşme başta olmak üzere ülkeler ekonomik büyüme modellerini geliştirirken çevresel ve sosyal değerler göz önünde bulundurulmamıştır. Artan nüfus ve sonsuz olan insan ihtiyaçları doğal kaynaklar üzerinde baskıların artmasına sebep olmuştur. Oluşan bu baskılar çevrede sosyal değerlere yönelme eğilimi sağlamıştır.

2.3.2. Çevresel Sürdürülebilirlik

Kıt olan kaynakların en yüksek düzeyde üretilmesi ve bu üretilen kaynakların en yüksek düzeyde tüketilmesine odaklanan ekonomik sürdürülebilirliğin aksine, ekonomik sürdürülebilirlik insanların yaşamlarını gelecek nesilleri de gözeterek devam ettirmek için yaşam desteği sağlayan ekosistemin devamlılığına odaklanmasıdır. Ekosistem devamlılığı bireylerin yaşam destekleri

yanında ekonomik, sosyal yaşamlarını şekillendiren doğal sermayedir. Temel ihtiyaçları karşılama gibi bireylerin yaşamlarını devam ettirecek iklim ve doğa olaylarını sağlayan ekosistem tüm yaşam döngüsü için vazgeçilmezdir. Ekosistemin, bu boyutuyla bakıldığında, yeryüzünde yaşayan canlılar için bir bütün olarak birbirinden bağımsız olmadığı görülmektedir. Bu sistem içerisinde tüm canlılar yaşamlarını devam ettirmek için mücadele ederler (Ponting, 2008). Yapılan bu mücadele sırasında tüm canlılar bilerek veya bilmeyerek yaşadıkları çevre üzerinde birçok değişime sebep olurlar. Bu değişim de diğer canlılara kıyasla insanların çevreyi etkileme gücü farklı iki özelliğe sahiptir. Bu özelliklerden birincisi, insanların yaşamlarını sürdürmeleri için tüm doğayı etkileme ve yok etme gücüne sahip olması ile teknolojiyi kullanarak tüm doğaya egemen olabilme gücüdür (Alpagut, 1997:113-119).

İnsanlık ilk var oluşundan beri bireyler temel ihtiyaçları başta olmak üzere bütün ihtiyaçları için ekosistemden faydalanmıştır. Bu faydalanma ile ilk başlarda nüfusun az olması ve insanların çevreye uyum göstererek yaşam sürmeleri nedeniyle uyumlu bir yaşam sürme olanağı sağlamıştır. Sanayi devriminden sonra artan nüfus ve sanayileşmenin getirdiği daha fazla ham madde gibi durumlar sonucu insanoğlunun çevre üzerindeki etkileri ve baskıları artmaktadır. Oluşan bu baskılar kıt olan kaynakları ve ekosistem üzerindeki yaşam alanlarını olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuzluklar; ormansızlaşma, çölleşme, hava kirliliği, su kirliliği, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tüm bu olaylar insanların ekosistemi bozma hızlarının, doğal çevrenin kendini iyileştirme hızından baskın olmasının sonucunda çıktığının göstergesidir (Karakaya, 2015).

Ekolojik sistemin bozulması sonucu; yani doğanın taşıma kapasitesinin aşılması ile insanoğlunun ekonomik faaliyetlerinin sürdürülebilirlik olgusundan uzak olması gerçeği göstermektedir. Bunun gibi doğanın taşıma kapasitesi kavramını bilimsel olarak destekleyen birçok görüş bulunmaktadır. Mevcut ekonomik faaliyetler sürdürülebilirlik kavramından uzaklaştıkça ve doğanın taşıma kapasitesinin aşılmasına devam edildikçe bu sınır aşılacaktır. Bu yüzden insanoğlu mevcut olan kaynakların kullanımının tasarrufunu sağlayacak temeli sürdürülebilir olan tedbirleri almak zorundadır. Bu tedbirlerin içinde mevcut kıt olan kaynakların kullanılmasının planlanması başta olmak üzere büyümeye yönelik ekonomik modellerin sürdürülebilirlik kavramına göre tekrar gözden geçirilerek planlanması zorunludur (Capra, 1988:88).

2.3.3. Sosyal Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında sosyal sürdürülebilirlik olgusunun ortaya çıkmasıyla, toplumda yaşayan bireylerin yoksullukla mücadelesi, tüm toplumu karşılayan katılımcı kalkınma, uzlaşı ortamın sağlanması, devlet kurumlarının yetişmediği yerlerde sivil toplum örgütleri, ekonomik ve kültürel olarak sosyal dışlanma ve toplumun ahlaki değerlere bağlı güçlendirilmesi gibi konularının tartışılması, sürdürülebilirliğin ekonomik ve çevresel boyutunun yapılmasının yanında sosyal boyutu olduğunu ve bu boyutun önemini ortaya çıkarmıştır (Wise, 2001:47).

Dünyada kıt olan kaynaklarını kullanmak isteyen bireylerin eşit haklara sahip olmaları gereklidir. Sosyal sürdürülebilirlik, insanların eşit refah seviyelerine ulaşmak için yapılması gereken çabalarının merkezinde yer almaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sadece ekonomik veya çevresel boyutlardaki iyileştirmeler ile sağlanamayacağı gerçeği kalkınmanın tümünü kapsayacak bir bütün olarak görülmesini gerektirmektedir. Bu yüzden sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için sosyal sürdürülebilirliğin uygun bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir (Mellor vd., 1993).

Sürdürülebilir kalkınmanın belirlenen hedeflere ulaşabilmesi için toplumun, sosyo-ekonomik çevrenin sorunlarını, ekolojik sistemi ve kalkınmanın sağlanması için ekonomik durumların incelenmesi ve bunlar arasındaki ilişkileri sistemli bir şekilde düzenleyecek sosyal bir yapının inşa edilmesi zorunludur. Sürdürülebilir kalkınma yerel ve uluslararası olmak üzere yeryüzündeki tüm sosyal yapıları ilgilendirmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için sosyal boyutuna verilen önemin insanların sosyal olarak yaşamlarını sürdürmeleri, adil gelir dağılımlarına sahip olmaları, zengin ile fakir arasındaki gelir eşitsizliğinin giderilmesi gibi ahlaki boyutu da yerine getirmesi gereklidir.

2.4.MİKRO TEMELLİ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA UYGULAMALARI

Bu bölümde öncelikle sürdürülebilir kalkınmanın tanımından hareketle yerel ekonomilerde yapılan veya yapılmakta olan uygulamalar genel boyutları ile incelenmiştir. Kentleşme ve artan nüfus olgusuyla kurulan yeni kentlerin sürdürülebilir kentleşme için yaptıkları çalışmalar ve elde ettikleri kazanımlar

ayrıntılı olarak incelenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma yerel ekonomilerden başlayarak bir bütününü oluşturacaktır.

2.4.1. Bölgesel Kalkınma Ajansları

Ekonomik büyüme ve buna bağlı olarak gelir artışıyla birlikte toplumun büyük kısmı yaşamlarını artık kentlerde devam ettirmektedir. Kırsal bölgelerden kent yaşamına doğru yapılan bu göçler bölgelerin nüfus yapısını ve buna bağlı olarak bölgeler arasında sosyo-ekonomik dengesizliklerin oluşmasına neden olmuştur. Bölgesel Kalkınma Ajansları merkezi hükümetlerden bağımsız sınırları belli olan bölgelerin sosyo-ekonomik dengesini sağlamak üzere kurulmuş idari yapılardır (DTP, 2000:93-194). Bölgesel Kalkınma Ajansları sınırları çizilmiş olan bölgelerinin avantajlarını ve sorunlarını göz önüne alarak geliştirdikleri politikalarla, bölgedeki ekonomiyi canlandırmak ve bölge halkının ekonomiye katılımını sağlayarak bölgeler arası dengesizlikleri giderilmektedir (Berber, 2005). Uzun dönemde bölgenin diğer bölgelere göre cazibe merkezi haline getirilmesi, bölgenin sosyo-kültürel yapısını geliştirme ve ekonomik kalkınma için uygun ortamın sağlanmasını gibi amaçları bulunmaktadır. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının en önemli görevleri arasında bölgenin ekonomik kalkınmasını sağlamak, bölgede uygun koşulları sağlamak için çalışmalar yapmak vardır (Kayasü, 2003:20). Bu ajanslar, bölgenin ihracat yapması için gereken uygun ortamları sağlama ve teşvikler sağladığı için birer etüt merkezi görevi sağlayan da kurumlardır.

Bölgesel Kalkınma Ajansları farklı işlevlerine göre 4 ayrı grupta toplanabilir. Bunlar stratejik bölgesel kalkınma, genel operasyonel bölgesel kalkınma, sektörel operasyonel bölgesel kalkınma ve dış yatırım çekmek için kurulan ajanslar olmak üzere dört grupta toplanır (Hasanoğlu, 2009:90). Bölgesel Kalkınma ajanslarının faaliyetleri tabandan başlayarak tavana doğru ilerleyen hizmeti baz alan kurumlardır. Kuruldukları ilk yıllarda yabancı yatırımcıları çekerek ekonomik kalkınmaya büyük katkısı olan bu kurumlar daha sonraki yıllarda yerel ve bölgesel şirketlerle işbirliği yaparak bölgenin gelişimine katkı sağlamışlardır. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının faaliyetleri arasında bölgenin kalkınma planının gelişimine ilişkin raporlama, ulusal kalkınma planına katkı ve sektörün analiz raporlama gibi çalışmalarla katkı sağlamaktadır.

Türkiye ekonomisinin temelini oluşturan küçük ve orta bütçeli işletmeler, yerel ekonomilerin kalkınması ve bölgesel ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi için

önem verilmesi gereken yapılandırmalardır. Kalkınma ajanslarının kuruluş görevlerinden birisi de bu işletmeleri desteklemesi ve yeni pazarlara açılması için gerekli altyapı hizmetlerini sunmasıdır. Mikro temelli kalkınma uygulamalarından en önemlisi yerel ekonomilerin desteklenmesi olup, kalkınma ajanslarının bu alanda yerel ekonomilere verdiği destekler ise şu şekildedir:

Doğrudan finansman desteği; kalkınma ajanslarının kendi faaliyet planlarına bağlı olarak teklif usulüne göre çıktıkları desteklerdir.

Teknik destek programları; bölgede yerel faaliyet gösteren aktörlerin bölgesel kalkınma için önem arz eden projelere kendi imkânlarının yetersiz olması sebebiyle destek olamadıkları projelere kalkınma ajansları tarafından verilen desteklerdir. Bölgesel kalkınmanın sağlanması için önemli olan plan ve projelerin böylece bölgeden bölgeye değişen ekonomik durumlar göz önüne alınarak geliştirilmiş olmasına imkân tanınmaktadır. Yerel ekonomilerin sürdürülebilir kalkınma için yaptığı çalışmaların plan ve projelerini kalkınma ajansları destekleri ile karşılaması ekonomik kalkınmanın sağlanması için önemli bir adım olacaktır. Teknik desteklerden bir diğeri; bölgede faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının yerel ve bölgesel kalkınma için geliştirdiği projeleri desteklemektir.

Doğrudan faaliyet desteği; bölgenin kalkınması ve rekabet gücünün artırılması için yapılması gereken destek hizmetleri ile bölge ekonomisine yönelik oluşabilecek tehdit ve risklere karşı alınacak önlemleri kapsayan bir destektir. Kalkınma ajansları bölge için gerekli olan desteklerin hazırlanması ve uygulanması için gerekli çalışmaları yaparak bölgesel kalkınmanın sağlanmasına yardımcı olur.

Faiz desteği ve faizsiz kredi desteği; kar amacı güden kuruluşlara kalkınma ajanslarının ilgili banka ile anlaşma yaparak ilgili kurama sağladığı faizli ve faizsiz desteklerdir. Bölgesel kalkınmanın sağlanması için uygun görülen projelere verilen bir destektir.

Güdümlü proje desteği; bölgede girişimcilik ve yenilikçilik faaliyetlerini desteklemek ve kalkınmanın sürdürülebilir olmasını sağlamada önemli rol oynayan büyük altyapılı yerleşkelerin kurulması için yapılan desteklerdir. Teknoparklar, teknoloji geliştirme merkezleri, ticari merkezler ve bölgede araştırma yapmak için gerekli laboratuvar gibi alanları kapsayan büyük bütçeli hizmetleri kapsayan desteklerdir. Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında en büyük sıkıntıların başında bölgeler arası dengesiz olan altyapı hizmetleridir. Bu alanların kalkınma ajansları

tarafından doldurulması ve bölgeler arasında sağlanan eşit hizmet anlayışı kalkınmanın yerelden genele hareketini de hızlandıracaktır.

Bölgesel teşvik uygulamaları; her ilin ekonomik yapısı göz önüne alınarak yapılan illerin gelişmişlik durumları, ekonomik potansiyeli değerlendirilerek yapılan teşvik uygulamalarıdır. Bölgesel kalkınma için ilin eksik görülen alanları kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının görüşlerine göre belirlenen teşviklerdir. Bölgesel teşvik uygulamaları ile başta ilin olmak üzere bölgenin kalkınmasını sağlamak ve bölgeler arası dengesizlikleri gidermek için yapılan uygulamaları kapsamaktadır. Bölgesel teşvik kapsamında yapılan destekler ise aşağıda belirtildiği gibidir:

- KDV İstisnası,
- Gümrük Vergisi İstisnası,
- Vergi İndirimi,
- Sigorta Primi İşveren Desteği,
- Yatırım Yeri Tahsisi,
- Faiz Desteği,
- Gelir Vergisi Stopajı Desteği,
- Sigorta Primi Desteği.

Bölgesel teşvik kapsamında yapılan desteklerin ortak amacı bölgenin cazibe bölgesi haline gelerek yatırımcıların bu bölgeye çekilmesidir. Yapılan bölgesel teşvik destekleri ile bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması hedeflenmektedir. Bu teşviklerin bazılarının bölgesel ve sektörel önceliklere göre yapılarak bölgesel kalkınmanın sağlanması için desteklenmektedir. Bölgesel teşvik destekleri de bu hedefe ulaşmak için yapılan ve geliştirilen destek türlerindendir.

2.4.2. Kosgeb Destekleri

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı kamu kuruluşu olup; kuruluş amacı küçük ve orta büyüklükteki işletmeler ile girişimcileri desteklemek, rekabet ve pazar güçlerini geliştirmek ve ekonomik paylarını artırarak destek veren bir kamu kuruluşudur. Bölgesel kalkınmanın temelini oluşturan KOBİ'lere destek vererek bölgesel kalkınma ve buna bağlı olarak ekonomik kalkınmanın desteklenmesinde önemli rol oynamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması,

yerel ekonomilerin desteklenmesi ve buna bağlı olarak bölgesel kalkınmanın yapılmasıyla sağlanır. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığının yerel kalkınmanın sağlanması için yaptığı desteklerin temel amacı yerel kalkınmanın sağlanmasına yönelik desteklerdir (Kosgep, 2015).

KOBİGEL-KOBİ Gelişim Destek Programı ile ülkemizin kalkınma hedeflerini yakalamak için küçük ve orta ölçekli işletmeleri desteklemek, ekonomik etkinliğini ve rekabet güçlerini artırmak için onlara proje ve destek sağlamak amaçlanmaktadır. Sağlanacak destek miktarını belirleme, bölgede faaliyet gösteren öncelikli alanları belirlemek, yerel kalkınma ve bölgenin cazibe bölgesi haline getirilmesi için teşvik raporları hazırlamak gibi temel destekleri hazırlayan programdır.

Girişimcilik Destek Programı, bölgede faaliyet gösteren yerel işletmelerin rekabet edebilirlik düzeylerinin artırılması için gerekli eğitim ve destekleri içermektedir. Yapılan destek programlarının başında uygulamalı girişimcilik eğitimi, yeni girişimcilik desteği, iş geliştirme merkezi desteği ve iş planı ödülü gibi uygulamalarla girişimcileri destekleyen programlar yer almaktadır. Uygulamalı girişimcilik eğitimi ile ülkedeki girişimcilik kültürünün oluşturulması için verilen eğitimlerin yanında girişimcilerin iş kurma kabiliyetlerinin artırılmasını sağlamada da destek olunmaktadır. Verilen eğitimler sonucunda yeni iş fikri oluşan girişimcilerin desteklenmesi için yeni girişimcilik destek programı ile kurulan iş yerinin geliştirilmesine destek vermek için iş geliştirme merkezi kurmak da bu programlar içinde yer alan desteklerdendir.

İşbirliği Güçbirliği Destek Programı ile KOBİ'lerin bir araya gelerek ortak tasarım, ortak imalat, ortak tedarik gibi alanlarda birleşerek pazar güçlerini artırmalarını sağlamak için yapılan destek programlarıdır. Yerel kalkınmanın eksikliklerinden birisi de işletmelerin büyük pazarlarda rekabet edememeleridir. Bu durum küçük işletmelerin pazarda tutunamamalarına sebep olarak işletmelerin yok olmasına sebep olmaktadır. Bu program ile işletmelerin birbirini desteleyerek çalışmalarına fırsat sağlanmaktadır.

KOSGEB Laboratuvar Hizmetleri ile ürün çeşitliliği ve kalitesinin artırılması, pazarda rekabet edilebilirliğini artırma, yeni ürün tasarımları gibi alanların gelişimi için yapılan hizmetler yer almaktadır. Teknolojik ürün tasarımının maliyetli oluşu ve

bu alanda destek ihtiyacı olan işletmelere sunulan bu hizmetle gelişimlerine katkı sağlanmaktadır. Ayrıca bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemli rol olan küçük işletmelerin destelenmesiyle bölgesel eşitlik de sağlanmış olacaktır (Kosgep, 2015).

Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı gelişen teknoloji ve ARGE harcamaları ile işletmeleri uluslararası firmalarla rekabet edilebilir düzeye çıkarılması, ihracatın artırılarak ithalatın düşürülmesi, yerel firmaların uluslararası pazarlarda ürün ihraç etmesi gibi alanların desteklenmesidir. Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı ile bilimsel araştırma ve ARGE tasarımı yapmak isteyen küçük işletmelerin desteklenmesidir. Yapılan destek ile girişimcilerin yeni ürün tasarlamasına yardımcı olmak için onlara teknik imkânların sağlanması ile gerekli eğitimlerin verilmesini içeren bir destek programıdır.

TEKNOPAZAR - Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı ileri teknoloji tabanlı çalışan işletmelerin uluslararası pazarda gücünü artırmak için verilen destek programıdır. Ayrıca; yapılan teknolojik ürünlerin tasarlanmasından sonraki süreçte ürünlerin pazar destekleri ve reklam faaliyetlerini destekleyen programdır.

2.4.3. Kent Ekonomileri Formu

Kent ekonomileri, ekonomilerin kalkınmasında ve refah artışlarında öncü hale gelmiştir. Değişen ekonomik anlayış ve küreselleşme, şehirlerin iç dinamikleri ile gelişmesini ve kalkınmasını zaruri hale getirmiştir. Bu amaç ile şehirler belli bazı sektörlerde uzmanlaşırken diğer yandan farklı ekonomik faaliyet konularının türlerini de aramaya çalışmaktadır. Küresel anlamda şehirlerin rekabet edebilmeleri, ancak o şehirlerin veya bulunduğu bölgelerin kendine has değişkenleri dikkate alınarak katılımcı bir şekilde yerel dinamiklerin hayata geçirilmesi veya bu yöntemlerle strateji oluşturmalarına bağlıdır. Şehirlerin gelişmesi ve kalkınması mikro anlamda o bölgede refahın ve istihdamın artışını sağlarken, makro açıdan ülkelerin ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunacaktır (Barca, 2013).

Yerel kalkınma anlayışı yeni Türkiye'nin inşası üzerinde önem arz eden bir anlayıştır. Bu anlayış, şehirlerimizin ulusal ve küresel düzeyde marka şehirler haline gelmesine büyük katkı sağlamaktadır. Kent Ekonomileri Formu, şehirlerimizin ekonomik kalkınma süreçlerinde onların güçlü ve güçsüz taraflarını dikkate alarak

stratejik anlamda önceliklerin belirlenip şehirlerimizin kendi iç becerilerinin ortaya çıkarılıp harekete geçirilmesi için illerimizde ekonomik yaşam ile ilgili bütün kesimleri bir araya getirerek ortak amaçlar ve politikalar geliştirilmesine katkı sağlayacak sivil, katılımcı ve gönüllü bir oluşum ve yerel inisiyatif hamlesidir.

Kent Ekonomileri Formu ile hükümet-parti-sivil toplum kuruluşları arasında iyi bir iletişimin kurulması, sivil toplum Kuruluşlarının politik ve ekonomik süreçlere dâhil edilmeleri, onların eleştiri ve tavsiyelerinin partilerin politikalarına yansıtılıp, parti ile çevre ve katılımcı kuruluşlar arasında siyasi sinerjinin oluşturulması, şehir ve bölgelerin sorunlarının birinci elden öğrenilmesi, şehirlerin ekonomik alanlarının rekabetçi ve yenilikçi kapasitelerinin bulunup geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Bu anlamda Kent Ekonomileri Formu çalıştaylarından;

- Şehirlerin potansiyellerini ortaya çıkarıp harekete geçirilmesi
- Şehirleri reel manada sosyo-ekonomik merkezler haline getirilmesi
- Şehirlerin ulusal ve küresel rekabet kapasitelerini yeterli hale getirilmesi
- Şehirlerin farklılıkları göz ardı edilmeden profesyonel anlamda desteklenmesi
- Şehirlerin kendine özgü kimlikleri oluşturularak kendilerine has ekonomik perspektiflerini geliştirmeleri hedeflenmiştir.

Küreselleşme ile beraber yaşanan sosyo-ekonomik değişim ve dönüşümler gerek şehir içi gerekse şehirler arası gelişmişlik düzeyi farklılıklarını bizlere göstermektedir. Ülkelerin uzun dönemde uyguladıkları klasik ekonomik kalkınma anlayışları küreselleşme ile yavaş yavaş terk edilmektedir. Ülkeleri alakadar eden bütün konularda merkezin tek kural koyan ve karar alan mercii olduğu klasik yönetim anlayışından yerel liderliğin ve karar vericilerin önem kazandığı yeni bir yönetim anlayışına geçilmiştir. Yerel-küresel ilişkisi, yerelin küreselliğe adapte olarak onun olanaklarından yararlanmasına neden olmuştur.

Küresel ekonominin oluşturmuş olduğu piyasa koşullarında; yerel ekonomilerin, firmaların, ulusal ve bölgesel ekonomilerin varlıklarını idame ettirebilmeleri, rekabet edebilmeleri ile paralel doğrultudadır. Rekabet edebilmeleri ise ekonomik birimlerin sahip oldukları bir kabiliyet olarak tanımlanabilmektedir. Küresel ölçekte rekabet edebilmek için; yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde yeni siyasi araçları devreye

koymak zaruri hale gelmiştir. Uygulanan yeni politikaların genellemesini yaparsak şöyle diyebiliriz:

Kentsel kalkınmayı önemseyen bu anlayışta ön plana çıkan kavramlar; bölgesel düzeyde rekabet edebilirlik, bölgesel ve ulusal uzmanlaşma, sürdürülebilirlik, bilgi stoku, yenilikçilik, rekabetçi üstünlük ve sosyo ekonomik uyum kavramları olmuştur. Bu kavramlar dikkate alınarak ülkeler, şehirlerinin rekabet edebilirlik düzeylerini geliştirmeyi amaçlarken; şehirlerde/bölgelerde geri kalmış yerlerin negatifliğini yıkarak ülke genelinde etkin üretimi aktive etmeyi amaçlamıştır. Bu yeni anlayışla ülkelerin yalnızca geri kalmış bölümleri değil; ülkenin tamamı kalkınma sürecine dahil edilmiştir. Bu anlayış ile ülkenin her şehri ve bölgesi kendine has becerileri, güçlü tarafları dikkate alınarak desteklenmekte ve küresel piyasada rekabet üstünlüğü elde edilmeye çalışılmaktadır. Her şehir ve bölgede ihtiyaca göre altyapı ihtiyaçları karşılanmakta ve buna paralel olarak her türlü mali araçla finansal kaynaklara erişim kolaylaştırılmaktadır. Kent ekonomileri küreselleşme ile birlikte tüm dünyada ülkelere rekabet avantajı sağlanmaktadır. Buna ek olarak; şehirlerin ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal sermayelerinin daha çok ön plana çıkmasına imkân sağlamaktadır. Kent ekonomilerinin bir başka yanı da şehirlerin marka değerlerinin oluşturulmasına olan katkısıdır. Örneğin; Gaziantep'in birçok alanda özellikle gastronomi ve tekstil sanayi alanlarında önemli bir marka haline gelmesi ulusal ve küresel anlamda Türkiye için somut bir emsaldir.

Günümüz Türkiye'sinde bugüne kadar uygulanan birçok kalkınma çabaları yerel olanı minimum seviyede dikkate alan, tüm şehirleri tek tip gören ve bu şehirleri bir merkezden yönetme anlayışı üzerine oluşmuştur. Geleneksel olan bu yaklaşım ile şehirlerin ekonomik kalkınmalarına yönelik vizyon, strateji ve de proje çalışmaları merkezden tasarlanıp geliştirilmiştir. Kent Ekonomileri Formu, yerel inisiyatif hamlesiyle geleneksel yaklaşımların aksine yerelden merkeze doğru proje akışının sağlanması anlayışı üzerine hedefler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Kent ekonomileri yeni bir anlayış ve yaklaşım ile ele alınırsa şu ana hatlar meydana çıkabilir:

- Kent ekonomileri çalışmaları yerel potansiyeli ön plana çıkarma hamlesidir. Yani, bir şehrin mevcut hali ile olması gereken konumu arasındaki açıklığı tespit ederek bunu doldurmaya yönelik bir girişimde bulunma anlayışıdır.

- Ölçek ekonomileri ve pozitif dışsallıklardan yararlanmak gerekir. Yani teker teker işletmeleri yahut ekonomik kurumları ele almak yerine bunların oluşturduğu sektörleri ortak iş kollarını ve girişimcileri teşvik ederek geniş ölçekli faydalar sağlamak ana hedef olmalıdır.
- Kent ekonomilerini yerel inisiyatif hamlesi olarak düşünürsek; demokratik meşruiyeti güçlü, yerel ve bölgesel talebe dönüştüren, şehirlerin temsilcileri aracılığıyla yönlendiren çözüm paketleri geliştirmek olarak düşünebiliriz.
- Hayat boyu öğrenme yaklaşımı çerçevesinde; insan kaynağını geliştirmeye yönelik mesleki ve bireysel gelişim programlarını uygulamak, yükseköğretim kurumlarının bu doğrultuda aktif ve katılımcı vatanseverliği ölçüt alan bir bakış açısını öncelikli sayarak sertifika, derece ve diploma programlarında yerel ve bölgesel önceliklerin dikkate alındığı bir program oluşturmak hedeflenmelidir.

Kent ekonomilerinin temel amacı; şehirlerin ekonomik gelişimlerine zemin oluşturacak vizyonlar, stratejiler, proje ve faaliyetler belirleyerek hayata geçirmektir. Günümüzde ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmı şehirlerde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ekonomik faaliyetlere merkez olan bu temel birimleri esas kabul ederek her bir kentin dünyada ve Türkiye'de hangi yönleri ile ön plana çıkmasının mümkün olabileceği, gelişme alanlarının neler olabileceği, istihdam alanlarının neler olabileceği vs. gibi stratejik bakış açılarıyla değerlendirmek gerekir (Barca, 2013).

Bu çerçevede her şehrin özgün şartlarını araştırıp bunlar göz önünde bulundurarak şehirlerin ekonomik gelişimlerine katkı sağlayacak yeni fikirler geliştirmek, projeler yapmak, ilgililerin katılım ve katkısını sağlamak, finansal destekler bulup hayata geçirmek ve neticelerinden şehirlerde yaşayanların yaygın olarak kullanacağı olanaklar oluşturmak asıl amaç olmalıdır. Bir yandan yeni fikir ve projeler diğer yandan politik, yönetimsel ve finansal destekler ile şehirlerin ihtiyaçlarına cevap vermek gerekir. Tüm bunların gerçekleşmesi yerel ve merkezin geniş katılımcıları ile bir süreç yönetimini beraber yönetmeleriyle mümkün olabilmektedir. Bu çalışma, söz edilen birliktelik çerçevesinde her bir şehrin ekonomik geleceğine yönelik uzun vadeli amaç ve stratejik perspektif ile 5 yıllık uygulama planını ortaya çıkarmıştır.

Şehirlerin ekonomik geleceğinin planlanması için ihtiyaç duyulan strateji, vizyon ve projelerin ortaya çıkarılabilmesi için genel anlamda aşağıdaki konular ele alınmıştır:

- Ekonomik gelişmişlik düzeyi
- Ekonomik fırsat alanları
- Yaşam kalitesi
- Kentin insan kaynağı
- Rekabetçi ve yenilikçi kapasite
- Yükseköğrenim ve mesleki eğitim imkânları
- Sektörel bazlı yatay ve dikey kümeleme imkanları

Özetle; şehirlerdeki iş kollarındaki yoğunluk durumu kümeleme yaklaşımı ile değerlendirilmiştir. Bu kümeleme yaklaşımı çerçevesinde;

- İl geneli bazında
- Yerleşim yeri bazında
- Havza bazında (birbirine yakın ilişki içerisindeki iller)
- Alt havza bazında (birbirine yakın ilişkili ilçeler)

Ortak projeler, iş birlikleri ve iş ortaklığı modelleri proje önerileri arasında yerini almıştır. Bu anlamda kent ekonomisi çalışmaları, bir yandan bilimsel yöntemler ile yürütülen araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bilgileri diğer yandan, yerel ekonomilerin aktörlerinin öneri ve görüşlerinin ortaya çıkarılmasıyla ve tüm bunların sentezlenip yeni vizyon, strateji ve projelere dönüştürülmesi ile oluşturulmaktadır.

2.4.4. Sıfır Atık

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden birisi de karasal ekosistemleri korumak, restore etmek ve sürdürülebilir kullanımını sağlamaktır. Bu hedef doğrultusunda tüketilen ürünlerin geri kazanılması için Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 2017 yılında başlattığı 'Sıfır Atık' projesi sürdürülebilir kalkınma için atıkları kontrol altına almak ve gelecek nesillere daha temiz ve yaşanabilir bir dünya bırakmak için yapılan bir projedir.

Sıfır atık kavramı incelendiğinde; israfın önlenmesi, kaynakların daha verimli kullanılması, oluşan atıkların geri dönüştürülmesi için teknolojik tesislerin

kurulması gibi atık önleme hedefi olduğu söylenebilir. Doğal kaynakların üretiminden tüketimine kadar geçen süre zarfında insanlara sağladığı fayda göz önüne alındığında kaynakların kıt olması, bu kaynakların sürdürülebilir ve verimli şeklinde kullanılmasını zorunlu hale getirilmiştir. 1900'lü yıllardan günümüze kadar geçen süre zarfında insan nüfusunda, enerji kullanımı ve ham madde kullanımında artışlar olmuştur. Oluşan bu artışlar beraberinde doğal kaynak tüketimi artışına da getirmiştir. Bu artışın oluşmasında sanayi devrimi ile oluşan kentleşme, teknolojik yenilikler ve insanların tüketim alışkanlıklarındaki değişimler de göz önüne alındığında artan tüketimle aşırı bir atık oluşumuna sebebiyet verilmiştir. Bu durum başta kıt olan doğal kaynak tüketimi ve iklim değişikliği gibi tüm canlıları tehdit eden bir boyuta ulaşması, sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılmasını zorunlu hale getirmiştir. İşte bu hedefe ulaşmada sıfır atık yapılarak ulaşılacak hedefler şunlardır:

- ✓ Temiz ortam ve verimliliğin artması
- ✓ Tasarruf ve ekonomik kazancın sağlanması
- ✓ İsrafın azalmasıyla maliyetlerin azalması
- ✓ Bilinçli toplumun oluşması
- ✓ Ekolojik dengenin sağlanmasına katkı

Sıfır atık projesi ile daha önce yapılan birçok geri dönüşüm projeleri birleştirilmiş olacaktır. Yerel yönetimlerin benzer projelerle daha önce başlattıkları birçok geri dönüşüm projelerini ülkemize kazandırmıştır. Bu bilincin oluşturulması ve kazanca dönüştürülmesinde yönetimler ciddi şekilde ön ayak olmuştur.

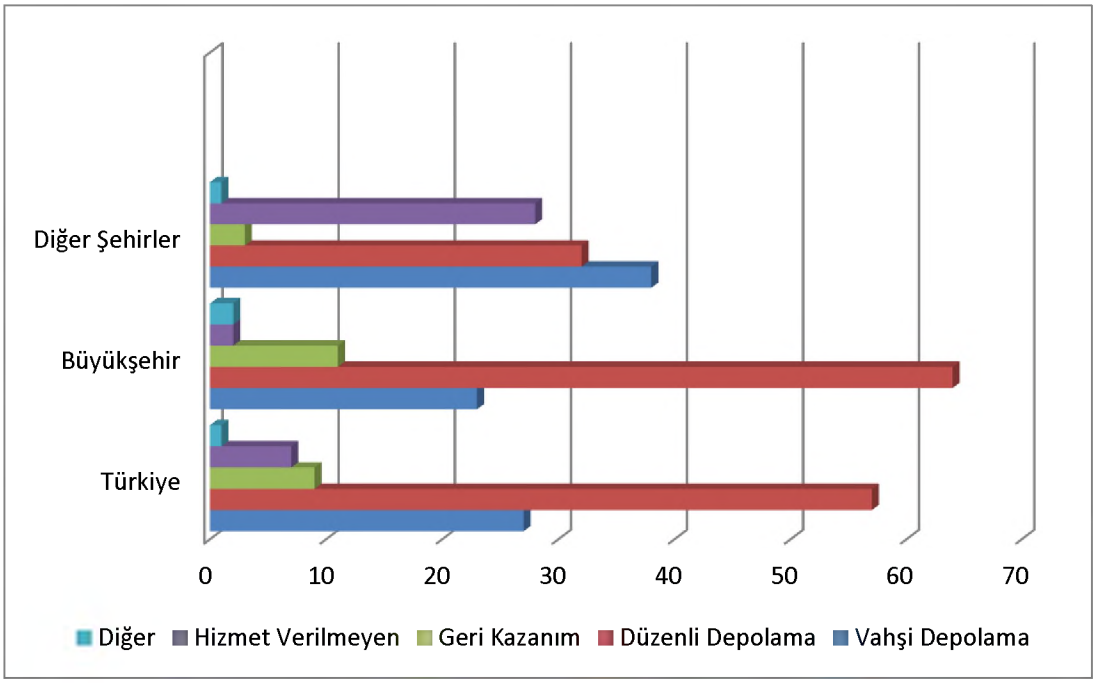

Şekil 2.2: Evsel Atıkların Yönetimi (2016) Kaynak: TÜİK,2018

Şekil 2.2'de evsel atık sonucu oluşan atıkların vahşi depolama, düzenli depolama, geri kazanım, hizmet verilmeyen ve diğer olmak üzere beş kategoride depolamasını gösterilmektedir. Atıkların Türkiye genelinde gösterilen oranlarına bakıldığında; düzenli depolama oranın fazla olduğu görülmektedir. Bu depolama türü evsel atıkların ayrıştırılıp düzenli depolama yapılarak geri dönüşüme daha elverişli hale getirildiği gösterilmektedir. Bunun yanında vahşi depolamanın Türkiye genelinde yüksek oranda olduğu ve sürdürülebilir kalkınmanın gelişimi olan sürdürülebilir şehir çalışmasından uzak olduğunun göstergesi olarak da yorumlayabiliriz. Büyük şehirlere bakacak olursak; diğer şehirlere göre düzenli depolama ve geri dönüşümün fazla olduğu görülmektedir. Artan nüfusa bağlı olarak yerel belediyelerin evsel atıklarda yaptıkları çalışmaların daha başarılı olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde geri dönüşüm tesislerinin kurulmasının ve buna bağlı olarak sıfır atık projesinin yerinde alınan bir karar olduğunun göstergesi bu oranlardan anlaşılmaktadır.

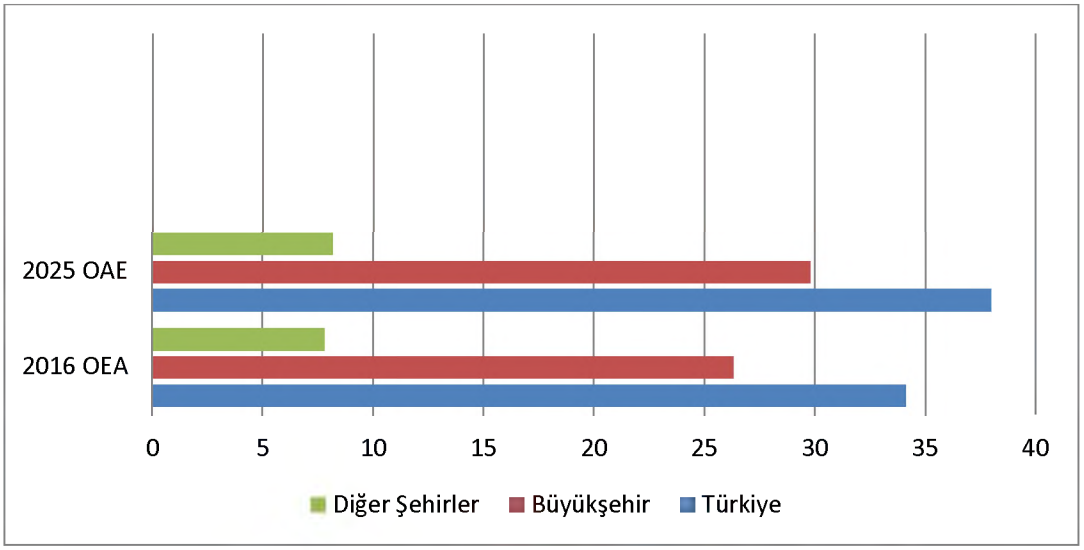

Şekil 2.3. Nüfus Artışına Göre Oluşan Evsel Atık Miktarı (Milyon Ton) Kaynak: TÜİK,2018

Şekil 2.3'te nüfus artışına göre oluşan evsel atık miktarının 2016 ve 2025 yıllarında Türkiye genelinde büyükşehir ve diğer şehirlerin durumu gösterilmektedir. Nüfus artışına bağlı evsel atık artışının miktarının yükselmesi sürdürülebilir atık programının yapılmasının zorunluluğunu göstermektedir. Kıt olan kaynakların israfının önlenmesinin bir yöntemi olan atıkların bilinçli atık sistemleri ile depolanması ve buna bağlı olarak geri dönüşümün sağlanmasıyla kaynakların etkin kullanımı sağlanabilir. Sürdürülebilir kalkınmanın temel hedefleri arasında yer alan çevresel faktörün sıfır atık kavramıyla geliştirilmesi ülkemizin kaynak kullanımın etkinliğinin artmasında yardımcı rol oynayacaktır.

2.4.5. Sürdürülebilir Şehirler

Sanayi devrimi ile hız kazanan kentleşme olgusu toplumun sosyal ve ekonomik durumunu değiştirerek olumlu katkılar sağlamasına karşın artan nüfus ile kentlerde çevre sorunu olgusunun oluşmasına sebep olmuştur. Kentlerde artan nüfus, kısa sürede kırsaldan kentlere doğru akın eden bir göç olgusu ile giderek artmaya devam etmiştir. Kırsal bölgelerden kentlere göç eden nüfus beraberinde geldiği kent için farklı problemler ortaya çıkarmaktadır. Bu problemlerin başında, verimli tarım arazilerinin konut alanına çevrilmesi, ormanlık alanların tahribi, içme suyu sorunun, doğal kaynakların bilinçsizce yok olması, tarım arazisini terk eden nüfusun o arazileri boşa düşürmesi ve sera gazı üretiminin belli alanlarda çoğalması gibi çevresel sorunları sayabiliriz. Sürdürülebilir şehirler oluşan bu kentleşme sorununa çözüm üretmek için farklı uygulamalarla kentlere sürdürülebilir entegre çözümler

sunmasını hedeflemektedir. Bu hedeflere ulaşmak için kentlerde yaşayan milyonlarca insana çevre dostu sürdürülebilir kentsel çözümler üretmek gerekmektedir. Sürdürülebilir şehir programlarının; kirliliği azaltmak, halk sağlığını iyileştirmek, karbon gazı salınımı ve sera etkisini azaltmak, güvenli kamu alanlarını yaratmak gibi temel görevleri vardır.

Doğal kaynaklar, ekonomik durumun ve refahın temelini oluşturmaktadır. Bugün dünya kaynakları sürdürülebilir olmayan bir hızla büyüyen ekonomiler ve insanlar tarafından tüketilmektedir. Yaşanabilir şehirlerin oluşturulması ve temiz enerji tüketimi sürdürülebilir bir dünya için vazgeçilmezdir. İçinde bulunduğumuz bu on yıl içinde acilen sürdürülebilir şehirler oluşturmak için sorunlara önem vermemiz gerekmektedir. Sürdürülebilir şehirlerin oluşumunu sağlamak için yapılması gereken bazı uygulamalar şu şekildedir:

Entegre Ulaşım: Kentlerin sürdürülebilir hareketliliğini sağlamak için verimli, yüksek kaliteli ulaşım ağlarının tasarlanarak sürdürülebilir ulaşım ağının yürürlüğe konmasıdır. Yapılan uygulamada kentin ulaşım planının tasarlanması yapılması ve şehirlerin sürdürülebilir gelişimine katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Şehirlerde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının bilgilendirilerek fikir alışverişinde bulunmak, Sürdürülebilir ulaşım için potansiyel pazarların bulunması ve özel yatırımcıların yönlendirilmesine yardımcı olmak entegre ulaşımın hedefidir.

Ulaşım ve iklim: Gelişmekte olan ekonomilerde düşük karbonlu ulaşım çözümleri geliştirmek ve uygulamaya koymak gerekir. Gelişen ekonomilerin çevreye salınan karbon atıklarının etkisinin yüksek olması ve bu soruna çözüm üretmemek kent yaşamı için büyük sorunlar yaratmaktadır. Ulaşım ve iklim, planlanan düşük karbon üretimi yapan motorlu araçların tasarlanması ve geliştirilmesi için projeler üretmeyi gerektirir. Düşük karbonlu ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi için yerelde sivil toplumun bilinçlendirilmesi, sürdürülebilir kalkınma için faydalarının anlatılmasında gerekli kuruluşlar ile iş birliğinin yapılması gibi sorumlulukları üstlenmesidir. Düşük karbonlu sistemlerin ve teknoloji kurumlarının geliştirilmesi için finansman sağlaması gibi sorunlara çözüm üretmektir.

Kentsel Gelişim ve Erişilebilirlik: Şehirlerin daha iyi sürdürülebilir gelişim sağlamak, arazilerin ve entegre ulaşımın planlanmasının yapılması için çözümlerin geliştirilmesidir. Yenilikçi araştırmaların yapılması, kenti yönetenlere yeni

politikaların sağlanması için yapılması gereken bilgilendirmelerin yapılması ve hazırlanmasını sağlamaktır.

Sağlık ve Yol Güvenliği: Gelişmekte olan kentlerde şehir güvenliğinin kentsel tasarımla sağlanması için yapılan projelerdir. Araçlar yerine insanların ihtiyaçlarına odaklanarak şehirlerde yaşayan insanların yaya ve diğer alternatiflere güvenlerini artırmak gerekir. Yapılan çalışmalarla şehirlerin yeniden tasarlanarak toplu araçlara ve bisiklet kullanımına uygun olarak yeniden tasarlanmasını sağlamalıdır.

Binalarda Enerji Verimliliği: Dünyanın çoğu bölgesinde artan nüfusla beraber yeni yerleşim yerleri ön görülmeyen bir büyümeye yol açmaktadır. Yapılan her yeni bina hem enerji tüketimi ile hem de çevreye verdiği ısı ile sürdürülebilir şehirler için sorun oluşturmaktadır. Bu artan bina sayıların verimli bir bina olarak tasarlanması sürdürülebilir şehirlerin oluşturulması için önemli rol oynarken devamında sürdürülebilir kalkınmanın gelişimine ve istenilen hedefe ulaşılmasına yardımcı olacaktır.

2050 yılına gelindiğinde nüfusun yaklaşık %70'i şehirlerde yaşıyor olacaktır. Kurulan bu şehirlerin yapı taşını binalar oluşturmaktadır. Sürdürülebilir şehirler artan kent nüfusunda bina enerji tüketimini en az indirmek, daha temiz hava ve daha konforlu evler, daha düşük maliyetli hizmet faturaları sunmak ve bir kent yöneticileri ile sakinleri için bir kazınımdır. Bu kazanımların tasarlanması ve geliştirilmesi için yerel yönetimlerin politikalarını bu yolda değiştirmeleri gereklidir. Elde edilecek bu kazanımların sürdürülebilir kalkınmanın hedefine ulaşması için de son derece önemli bir adım olacaktır. Sürdürülebilir kalkınmayı erişime ulaştırabilmek için ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevresel sürdürebilirlik olarak ayrı ayrı incelemek gereklidir.

Ekonomik kalkınma, binaların artmasına bağlı olarak küresel enerji tüketiminin %32'sinde ve küresel düzeyde insan kaynaklı CO_2 emisyonun dörtte birinden sorumludur. Enerji maliyetleri işletmelerin ve hane halkının bütçesinde önemli yer tutmaktadır. Enerji maliyetlerindeki 1$'lık artış enerji yatırımlarında 2$'lık yatırımların azalmasına neden olacaktır. Bu yüzden yerel yönetimcilerin şehirlerin sürdürülebilirliğine gerekli önemi vermesi, ihtiyaç duyulan tasarım ve projelerin geliştirilmesine katkıda bulunmaları gerekir.

Şekil 2.4'te, 1980-2012 yıllarını kapsayan dönem için dünyada kentleşme ile insan kaynaklı olarak kullanılan CO_2 emisyonu ilişkisi grafiksel olarak verilmiştir. 1980 yılında dünya toplam nüfusunun ilerleyen yıllara bakarak yıllar itibari ile arttığını yani; kentleşmenin artan bir seyir izlediğini görmekteyiz. Nüfus 1980 yılından sonra sanayi devrimi başta olmak üzere birçok faktöre bağlı olarak kırsal bölgelerdeki yaşamlarını kentsel yaşama tercih ettiğini görülmektedir. Şekil 2.4'te, insan kaynaklı emisyon kullanımın da kentleşmeye bağlı olarak artan nüfus faktörü ile arttığı görülmektedir. Bu durum, bizi kentleşme ile beraberi enerji tüketiminin de arttığı sonucuna ulaştırmıştır. Sürdürülebilir şehirleşme uygulaması yapılarak ekonomik kalkınma hedefinde olan toplumların henüz planlı ve çevre dostu bir kentleşme planını uygulayamadıklarını da göstermektedir.

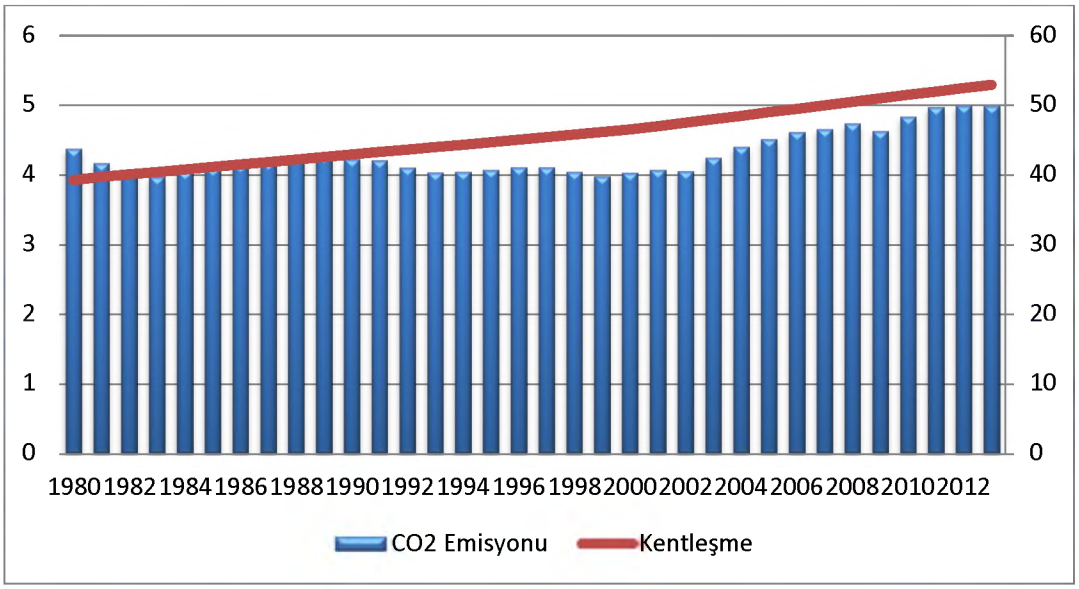

Şekil 2.4. Dünyada Kentleşme-CO_2 Emisyonu İlişkisi Kaynak: Okumuş,2017

Dünyadaki nüfus oranları ülke gruplarını şeklinde tahmini olarak farklı oranlarda Tablo 2.1'de verilmiştir. Tablo 2.1'i incelediğimizde 2050 yılında, en yüksek oranının % 87'lik oranla Kuzey Amerika ülke grubunun olacağı görülmektedir. Bu ülke grupları sanayileşmeye bağlı olarak kent yaşamının fazla olması ve kırsal bölgeden kente göçün yoğun olduğu ülke grupları olduğu görülmektedir. Nüfus oranlarında ikinci sırada % 86'lık bir oranla Latin Amerika ülke grupları yer almaktadır. Bu ülke gruplarında sanayi üretiminin ve buna bağlı yüksek oranda kent nüfusunun oranı olduğu görülmektedir. Sıralamada diğer ülke

gruplarına bakacak olursak, Avrupa'nın kentleşme oranı yaklaşık %82 ve Türkiye'nin ise; %84'üdür.

Kuzey Amerika ile Latin Amerika ülke gruplarının sıralamada ilklerde yer almasını ülkelerin nüfuslarının fazla olması ve son yıllarda bu ülkelerde yaşanan hızlı ekonomik gelişmelerin sebebiyet verdiğini söyleyebiliriz. Şekil 2.4 ve Tablo 2.1 birlikte incelenecek olursa, kentleşme ile beraber artan karbondioksit emisyonunu birbirine paralel oranda artıran durumlar olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca ülkenin hızlı büyüyen ekonomiye sahip olması, o ülkenin kent nüfusunun artmasını ve buna bağlı olarak enerji tüketiminin de artışına sebebiyet vermesi söz konusudur. Sürdürülebilir şehirlerin kurulmasının hızlanması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yaklaşmanın önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 2.1. Dünya'da Kentleşme Eğilimi (1990-2050)

Bölgeler /Ülkeler	**Kentleşme Oranları (%)**		
	1990	**2014**	**2050**
Kuzey Amerika	75	81	87
Latin Amerika	71	80	86
Avrupa	70	73	82
Asya	32	48	64
Afrika	31	40	56
Sahra altı Afrika	27	37	55
Okyanusya	71	71	74
Türkiye	59	73	84
Gelişmiş Ülkeler	72	78	85
Az Gelişmiş Ülkeler	35	48	63
Dünya	43	54	66

Kaynak: UN,2014

Sosyal kalkınma, nüfusun büyük kısmının şehirlerde yaşamaya başlamasıyla beraber toplumun kültürel ve sosyal değerleri göz önüne alınarak yaşam alanlarının tasarlanmasını öngörür. Artan nüfusa bağlı olarak yeni yapılan şehirlerin tasarlanmasında verimli binaların inşası, enerji tasarrufu sağlayan akılcı binaların yapılması, çevreci şehir planlamalarının yapılması gibi verimli binalar milyarca insanın yaşam koşullarının iyileştirilmesini sağlayabilir. Yapılan binalar daha güzel

konforlar sağlayarak hem iç hem de dış mekânda daha temiz hava sağlar. Enerji verimliliği mevcut elektrik kaynaklarını esneterek kent sakinlerine daha güvenilir ve daha iyi enerji imkânı sağlar. Çevresel sürdürülebilirlik, artan nüfusun doğaya salınan sera gazının artışına ve kentleşme ile beraber geri dönüşümsüz ürün tüketiminin artışına bağlı oluşacak sorunları çözmektedir. Bina verimliliği sağlanması sera gazlarını ve diğer çevre kirletici emisyonları belirgin bir şekilde düşürülmesine olanak sağlar.

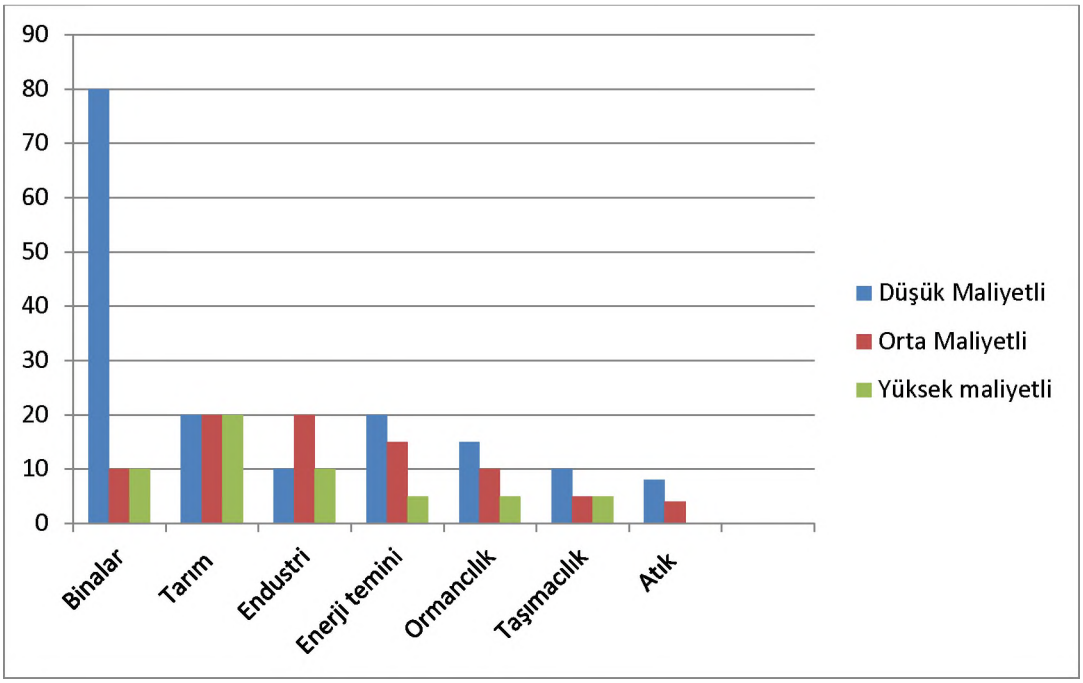

Şekil 2.5. Sektörlere göre Ekonomik Emisyon Azalımı Potansiyeli Kaynak: IPCC,2007

Şekil 2.5'te sektörlere göre ekonomik emisyonun maliyetlerinin sınıflandırılması yapılmıştır. Enerjinin, ekonomik faaliyetlerin temel girdisini oluşturması için en büyük ihtiyaç olmasının yanında, kullanımı sonucu toplumun vazgeçilmez bileşeni olan çevre için büyük sorunlar ortaya çıkardığı bilinmektedir. Bu sorunların başında kullanım sonucu ortaya çıkan çevresel bozulmaların olması bu kaynak kullanımın kontrol altına alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Artan nüfus başta olmak üzere sanayileşme, kentleşme, ekonomik faaliyetlerin hepsi enerjiye talebi arttırmaktadır. Bu artan talep doğrultusunda enerji kullanımının kirletici etkisinin yanı sıra artan enerji ihtiyacının karşılaması için doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi sebebiyle bu kaynağın tasarrufunu zorunlu hale getirmiştir. Şekil 2.5'te enerji kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan emisyonların geri kazanılması için yapılan maliyetlerin durumu gösterilmektedir. Enerjiyi tekrar

kazanılması için yapılan maliyetlerden en düşük ve önemli kazanç binalardan gelmektedir. Binalarda kullanılan enerjinin fazla olması ve bunun azaltılması için binalara yapılacak uygulamaların maliyetlerinin düşük olması emisyon azaltmaya öncelik verilmesini kaçınılmaz tutuyor. İkinci düşük maliyet, enerjinin teminin yenilenebilir kaynaklardan temin edilerek düşük maliyetli emisyon sağlanacağı gerçeğidir. Enerji tasarrufunun yaygınlaşması bize sürdürebilir kalkınma hedeflerine ulaşmamızda ve ülkemizin ekonomik kazancının artmasında fayda sağlayacaktır. Türkiye'de uygulanan mikro temelli uygulamalar genellikle 2002 yılı sonrası yaşanmış olan tüketime bağlı olarak geliştirildiği görüşü güncel bir tartışma konusudur. Bu doğrultuda bir sonraki bölümde politik istikrarın, sürdürülebilir kalkınma ile olan ilişkisini incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
POLİTİK İSTİKRAR VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Bu bölümde öncelikle politik istikrar kavramına değinilecek daha sonra Türkiye'de politik istikrarın veya istikrarsızlığın bir göstergesi olarak kabul edilecek olan kalkınma planlarında sürdürülebilir kalkınmaya yönelik alınan kararlar incelenecektir. Daha sonra politik istikrarın sürdürülebilir kalkınmaya olası etkileri teorik olarak incelenecek ve son olarak konuya ilişkin literatür taraması aktaracaktır.

3.1.POLİTİK İSTİKRAR KAVRAMI

Politik istikrar; ekonomik kalkınmanın gerekli olduğu belirlilik durumunu sağlayarak, iktisadi faaliyetlerde bulunmak isteyen karar birimlerinin geleceği tahmin edebilme yeteneğini geliştirmeleri ve uzun vadeli kalıcı ekonomik faaliyetlere yönelmelerinde katkı sağlayacaktır. Buna karşılık politik istikrarsızlık ekonomik gelişim ortamındaki belirsizlik durumunun oluşmasında ve buna bağlı olarak ekonomik faaliyetlerde uzun vadeli yönelmelerine engel teşkil edecektir. Bu bağlamda; politik istikrar sürdürülebilir kalkınma için gerekli belirlilik durumunu sağlarken, politik istikrarsızlık durumunda da sürdürülebilir olmasını engellemektedir (Yalçınkaya, 2017). Ekonomik gelişmelerin süreklilik sağlaması için girişimcilerin geleceğe dair öngörülerinin uzun vadeli olması gerekmektedir. Bu kararları etkileyecek temel unsur ekonomik faaliyetleri belirleyen kurumsal çerçeveyi oluşturan istikrardır. Mevcut ekonomide istikrarı yakalamak, girişimcilerin uzun vadede alacakları kararların kalıcı ve sürekli olmasıyla mümkün olacaktır. Bu durumda ekonomik gelişme ile istikrar arasında etkileyici dengenin sağlanması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır (İnsel, 1991:19-20). Politika kelimesi genel olarak; ülkenin bir bütün olarak yasalarını, kurumlarını, kamu politikalarını ve temel aktörlerini içeren ve bütünü kapsayan devlet olgusu ile ele alınmalıdır. İlgili ülkenin karar birimini, yasalarını, kurumlarını, kamu politikalarını ve temel aktörleri ülkenin

bütününü oluşturmaktadır. Burada politika kavramı devlet aktivitelerini ve karar süreçlerini devlet adına kullanmakta ve devlete ilişkin her olay politik iken, devlet dışında kalan her şey ise; politika-dışı olarak kabul edilmektedir. Bu tanımdan hareketle politika; yasalar, organizasyonlar, mahkemeler, kurallar, oylama gibi bütün politik süreçteki hak ve yükümlülükleri de içermektedir (Telatar, 2004:5). Bir politik sistemde geleceği öngörme ve istikrar ortamının olması ekonominin büyümesini sağlar. Tersi durumda istikrar durumunun olmadığı zamanlarda ise; ekonomik büyümenin engellendiği durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İstikrarın olmadığı durumlarda yani siyasal belirsizlik durumunda tasarruf ve yatırım gibi verimli durumların engellendiği gözlenmektedir. Hükümetlerin değişme olasılıklarının artması durumlarında ekonomik belirsizlikler yatırımcıları tedirgin ederek yatırım kararlarını erteleme veya yurt dışına çıkarma gibi olumsuz etkilere sahip olmaktadır (Alesina vd., 1996).

Politik istikrar tanımının yapılmasında genel üç görüşten söz edilmektedir. Bu üç genel tanım sosyal düzensizlik (social unrest), miyopluk ve kutuplaşma (myopia and polarization) ve zayıf hükümet (weak government) yaklaşımıdır (Pehlivan, 2009:6). Sosyal düzen, toplumun bir bütün olarak sistem halinde bulunması iken; sosyal düzensizlik bu sosyal düzenin parçaları arasındaki iletişimin zayıflaması halidir. Miyopluk ve kutuplaşma hükümet değişikliğinin sıklığı ve sayısı ile ilişkilendirilebilir. Miyopluk yakını görmemek; yani hükümet değişikliğine bağlı olarak gelecekle ilgili ön görememe düşüncesi diyebiliriz. Zayıf hükümet ise; hükümetin politik sorunlarına bağlı olarak istikrarını sağlayamadığı durumdur. İktisadi gelişimin bir ülkede süreklilik kazanması için girişimlerin geleceği öngörmesi gereklidir. Bir ülkede siyasi istikrar ortamı girişimlerin kararlarını etkileyerek onların gelecekle ilgili uzun vadeli karar almalarını etkileyecektir.

Siyasal istikrarı bir olay veya olguya bakarak değerlendirmek yanlış olur. Siyasal istikrarı tek ölçekli istikrar olarak değerlendirmekten ziyade sistematik istikrar olarak birden fazla olgu ve olaylara bakarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu kapsamda siyasal istikrarı politik, ekonomik ve sosyal olmak üzere üç grupta toplamak gerekir (Özsağır, 2015:21). Politik istikrar; parlamentonun kutuplaşması, koalisyon hükümetleri, seçmenlerin tarafsızlığı, hükümet değişikliği sıklığı, askeri müdahaleler, seçim ve seçim sistemi gibi alt gruplardan oluşmaktadır. Ekonomik istikrar; işsizlik oranı, kamu kesimi bütçe açığı, ekonomik büyüme, dış borç stoku, yatırımların seyri ve yabancı sermayenin ülkeye girişlerini ve çıkışlarını

kapsamaktadır. Sosyal istikrar; protesto gösterileri, ayaklanmalar, silahlı saldırılar, suikastlar ve grevlerdir. Ülkeler girişimcilerin ülkelerine yatırım yapmasına davet etmek için güven ortamı sağlamaya önem verirler. Bu yüzden ülkeler yatırım kararı alan girişimcilerin uzun vadede karar vermeleri için ekonomilerin sağlam temellere dayalı olduğunu bağımsız kuruluşlar üzerinden destekleyici çalışmalarla ortaya koyarlar.

Tablo 3.1. PRS'nin Ülke Riski Değerlendirme Kategorileri ve Faktörleri

Politik Risk Kategorisi	Ekonomik Risk Kategorisi	Finansal Risk Kategorisi
Hükümetin İstikrarı	Kişi Başına Düşen Gayrı Safi Milli Hasıla	GSMH'nın Yüzdesi Olarak Toplam Dış Borç
Sosyoekonomik Durum	Yıllık Reel GSMH Artışı	Toplam Mal ve Hizmet İhracatının Yüzdesi Olarak Dış Borç
Yatırım Ortamı	Yıllık Enflasyon Artış Oranı	Toplam Mal ve Hizmet İhracatının Yüzdesi Olarak Cari Hesap
İç Karışıklık	GSMH'nın Yüzdesi Olarak Cari Hesap	Yüzde Değişim Değeri Olarak Döviz Kuru Kararlılığı
Yozlaşma		
Askeri Otoritenin Politikaya Etkisi		
Dinsel Gerilimler		
Kanun ve Düzenlemeler		
Etnik Gerilim		
Demokrasi sorumluluklar		
Bürokrasi Etkisi		
Dış Karışıklıklar		

Kaynak : Özsağır,2015

Bir ülke için hiçbir bilgi birikimine sahip olmayan girişimciler bu kurumlar aracılığıyla ülkenin ekonomik durumu hakkında bilgi sahibi olurlar. Bu kuruluşların kendilerine özgü değerlendirme kriterleri vardır. Sistematik istikrar yaklaşımı kapsamında ülke risk tahmini yapan, Ülke Risk Derecelendirme Kuruluşu, PRS Grup ülkelerin risklerini ölçen 3 alt başlık altında 22 değişkenden oluşmaktadır (Özsağır, 2015:21-22).

Tablo 3.1'de görüldüğü gibi ülkelerin farklı kategorilerde politik, ekonomik ve finansal risk durumları gözlemlenmektedir. Politik risk kategorisinde ülkelerin istikrarlı olmaları yatırımcıların kararlarını vermede etkili olmaktadır. Politik risk kategorisinde özellikle hükümet istikrarının olmaması aslında diğer tüm alt başlıkları etkilemektedir. Hükümet istikrarı, hükümetin beyan ettiği programların yerine getirilmesi ve görevde kaldığı sürenin değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Sık değişen hükümetler ömürlerinin kısa olmasından dolayı programlarını yapamama gibi bir durumla karşı karşıya kalırlar. Ülkemizin 1950 yılında geçtiği çok partili sistem sonrası bugüne kadar birçok hükümetler kurulmuş ve kısa ömürlü olmaları sebebiyle hükümetler istikrar sağlayamamıştır. Sosyoekonomik durum olarak ise istikrarın olmadığı ekonomilerde yatımcıların ülkeyi terk etmesi başta olmak üzere ortaya çıkan işsizlik, güven kaybı ve yoksulluk sorunları politik risk oluşturan durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yatırım ortamı riskinde ekonominin istikrar sağlamaması durumunda ortaya çıkan güvene bağlı kayıplar söz konusudur. Ülkedeki iç karışıklıklar sosyoekonomik durumda politik risk için önemli bir göstergedir. Ülkedeki terör, grev ve darbe gibi durumlar politik risk olarak ülkenin ekonomik kayıp yaşamasına sebep olan durumlardan birkaçıdır. Yine dış karışıklık da ekonomik baskı gibi durumlarda politik istikrarın sağlanmasında sorunlara sebep olan diğer bir durumdur. Ülkemizin sınır operasyonlarının fazla olması, terör olayları ile ilgili diğer ülkelerle yapılan diplomatik sorunlar gibi durumların olması bu riskin devamlılığına neden olmaktadır. Yozlaşma ise uygunsuz ticari anlaşmalar, rüşvet ortamının oluşması, tefecilik ve vergi düzenlemeleri gibi durumların ortaya çıkmasıdır. Yozlaşma, yatırımcıların paralarını ekonomilerden çekmesine veya hükümetlerin yatırımlara el koyması gibi durumların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Askeri müdahaleler, bazı ülkelerde askeri otoritenin hükümetlerin yaptıkları programları değiştirme veya hükümetin başka hükümetle değiştirme gibi yolları tercih etmesi durumudur. Dini gerginlik; ülkenin yönetim kısmının bir dini grup tarafından yönetilmesi sonucu diğer gruplara yaptığı baskı, onlar üzerinde

hakim olma gibi durumları kapsamaktadır. Kanun ve düzenlemeler, ülkenin gelişimine katkı sağlamaya yönelik değil de kaos ortamı yapması sonucu ortaya çıkan istikrarsızlık durumu olarak tanımlanabilir. Etnik gerginlik, ülkenin birleşiminin farklı ırk, din ve grup tarafından oluşması ve bu farklılıktan kaynaklı gerilim ortamının yaratılması durumudur. Demokratik hesap verilebilirlik, hükümetin yaptıkları programlar hakkında halkına karşı gösterdiği duyarlılık durumudur. Eğer hükümet halkının haklarını göz önüne alarak hareket ediyor ve halkına bu konuda bilgilendirme yapıyorsa olumlu bir etki söz konusudur. Fakat tersi olarak duyarlılık göstermiyorsa politik risk olarak değerlendirilebilir. Bürokrasi etkisi, hükümet değişiklikleri durumda kurumsal yapılardaki değişikliklerin temelden sarsılmaması durumudur. Hükümet değişiklikleri olsa da bürokrasi sisteminde değişimlerin sınırlı olması ülkenin politik risk faktörünü en aza indirecektir. Tersi durumda ise; politik risk durumu oluşacak ve her hükümet değişimlerinde bürokrasinin sil baştan yenilenmesi durumu ortaya çıkacaktır. Tablo 2.1'de ekonomik risk olarak makro değişkenlerin ülkedeki etkinliği belirgin bir etki göstermektedir. Yine finansal risk olarak ülkenin ticari alanda yapılan ekonomik durumu, yapılacak uzun vadeli yatırımın miktarını ve süresini belirlemede etkin rol oynayacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ülkemizde 2000'li yıllardan sonra hazırlanan belge, politika ve yasalarda sürdürülebilir ekonomi veya sürdürülebilir büyüme gibi kavramlarla kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra alanlara göre sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir şehir, sürdürülebilir ulaşım ve kırsal sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlarla da sıkça kullanılmıştır. Kalkınma planları hazırlanırken Türkiye'de ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevresel kalkınmanın sağlanması için gerekli tedbirleri ortaya koyan çalışmalar vardır. Bu planların hazırlanması sırasında sürdürülebilirlik kavramının önemini gözetilerek bu kavram planlara dâhil edilmeye başlanmıştır. Politik istikrarın sağlanmış olması sonucu kalkınma planlarına sürdürülebilirlik kavramı üzerinden yeni planlamalar yapılmıştır. Bu planlamalara eklenen sürdürülebilir kalkınma kavramı bize politik istikrarın ülkemizde sağlanması yolunda ilerleme olduğunun göstergesidir.

3.2.TÜRKİYE'DE UYGULANAN KALKINMA PLANLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Yapılan planlardan hareketle birinci kalkınma planında sürdürülebilir kalkınmanın boyutlarından olan çevre faktörü ele alınarak toprak kaynaklarımızın su

ve rüzgar erozyonunun önlenmesi gibi tedbirlere yer verilmiştir. Bu tedbirlerin dışında çevre sağlığının düzenlenmesi ve yakıt olarak kullanılan linyitin hava kirliliğini azaltmak gibi diğer amaçları da vardır (DPT, 1963).

İkinci kalkınma planında, birinci plan gibi çevre faktörlerinin önemine ve çevre kirliliğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca planda toplumun refahının arttırılmasının yanı sıra bölgeler arasında eşitsizliklerin giderilerek sosyal ve ekonomik uygulamaların yapılması, Türkiye'nin kalkınmasında öncülük edecek kalkınma planlarının hazırlanmasına uygun stratejileri hazırlamak gerekir (Talu, 2007).

Üçüncü kalkınma planında, çevresel sorunları ilk iki plandan daha detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çevre, insanların dengeli bir ilişki kurmalarında ve sürdürülebilir bir toplumun oluşturulmasında sosyal ve ekonomik bir faktör olarak görülmüştür. Toplum refahının artırılmasında ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerinin belirlenmesi ve uygulamasının önemine değinilmiştir (DPT, 1972).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, kentleşme, sanayileşme ve tarımda teknoloji kullanımının arttırılmasında çevre boyutunun önemi ve ilkeleri belirlenerek yazılmıştır. İlk kez yerel yönetimlere çevre düzenlemesi için yetkilendirme görevlerinin yanı sıra çevre kirliği sorununa çözüm bulmak için politikaların hazırlanması görevleri verilmiştir (DPT, 1978).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, diğer planlardan farklı olarak çevre sorununun çözümüne sadece kısa süreli çözüm önerileri, yerine gelecek ve kuşaklara sürdürülebilir planların dâhil edilmesi eklenmiştir (DPT, 1984).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında, ekonomik ve sosyal refahın artırılması için faaliyetlerin belirlenmesi, çevrenin korunması ve israfın engellenmesi gibi temel kavramlar eklenerek sürdürülebilir kalkınmanın gelişmesi ve oluşumuna imkân tanınmıştır. Ayrıca planda sosyal ve ekonomik gelişmeye yönelik uygun politikalar ve tedbirler de almıştır (DPT, 1990).

Yedinci Beş Yıllık kalkınma Planında, insan kaynaklarının geliştirilmesi, bölgesel eşitliğin sağlanması, tarım ve ekonomi gibi alanlarda dünya ile birleşimin sağlanması gibi temel kavramlara yer verilmiştir. Ayrıca sosyal ve ekonomik politikaların çevre politikaları ile entegrasyonunun sağlanmasının önemi vurgulanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda doğal kaynakların kullanılmasında gelecek kuşakların düşünülerek yapılması gerektiği görüşüne yer verilmiştir. Kalkınmanın kirlenerek yapılacağı görüşüne karşı sürdürülebilir kalkınmanın kirlenmeden yapılacak faaliyetlerinin stratejilere katarak yapılması

gerektiği eklenmiştir. Çevre ve kalkınma göstergelerinin yeniden hazırlanarak karar alma süreçlerinde göz önüne alınması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Sürdürülebilir çevre kavramının geliştirilerek çevrenin korunması için politikaların bu politikalara göre şekillenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (DPT, 1984).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, ekonominin kesintisiz büyümesi için sürdürülebilir kalkınmayla olacağı vurgusu yapılmıştır. Rekabetçi gücün oluşturulması için çevre bilincinin oluşturulmasının yanı sıra kalkınmanın devamlılığının sağlanması için de sürdürülebilir olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca; planda ekonomik ve sosyal değerler oluşturulurken insan sağlığına önem verilmesi ve ekolojik dengenin sağlanması gibi temel ilkeler belirlenmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için göstergelerin oluşturulması, ekonomik ve sosyal entegrasyonun sağlanması ve doğal kaynakların kullanılmasında sürdürülebilirlik gibi konularda tedbirler alınmıştır. Kentleşme, kırsal kalkınma, enerjide tarımsal gelişmeler gibi birçok alanda politikalar belirlenmiştir (DPT, 2000).

Dokuzuncu Kalkınma Planına bakıldığında, dünyadaki makro dengeler gözlettirilerek sorunların çözümlerinde öncelikli olarak bu dengelerle çözüm oluşturulduğu görülmektedir. Diğer planlardan farklı olarak yedi yıllık dönemi kapsamaktadır. Ayrıca plan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yasal ve mali uyumu göz önüne alınarak hazırlanmıştır (DPT, 2006). Bu kapsamda, çevrenin korunması ve kentsel kalkınma başlığı altında yer alan gelecek kuşakların ihtiyaçların gözetilip doğal kaynaklar kullanılarak çevre politikalarının geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma için çevrenin düzenli kullanımının takip ve raporlamasının yapılması, ekolojik potansiyeli yüksek tarım ve turizm faktörlerinin gözetlenmesi, sanayide çevre dostu ham madde kullanmak için gerekli tedbirlerin alması ve atıkların azaltılmasına karşı politikalar geliştirilmesi gibi hedefler sayılabilir. Tarımsal yapının etkinleşmesi alanında ise, gıda güvenliğinin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınma için bu ürünlerin rekabet gücü yüksek hale getirilmesi ve doğal orman ekosistemini gözeterek geri dönüşümlü ürünlerin üretimine önem verilmesinin yanı sıra orman ve turizmin geliştirilmesi gibi alanlarda strateji geliştirmek planda yer alan hedeflerdendir. Ayrıca bu plana göre sanayi ürünlerinde insan sağlığı göz önünde bulundurulup sanayi ve çevre politikaları baz alınarak sürdürülebilir kalkınma sağlanacaktır. Yoksulluk ve gelir dağılımında adalet sağlanırken; sürdürülebilir

büyümenin, sağlık ve eğitim sayesinde eşitsizliğin azaltılması sağlanacaktır (DPT, 2000).

Onuncu Kalkınma Planında ise hızlı artan nüfusun, çeşitlenen tüketim alışkanlığı ve ekonomik faaliyetlerdeki değişim kıt olan kaynakların kullanımını artırdığı belirtilmiştir. Artan tüketim ile beraber çevre kirliliği, iklim değişikliği, su kirliği gibi sorunlar da dünya gündeminde yer almaktadır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada ülkeler yeni büyüme modeli olarak yeşil büyüme kavramını başlatmışlardır. Yeşil büyüme, üretim faktörlerinde temiz üretim yapma ve eko-verimlilikle daha verimli çevre dostu üretimi yapılarak yeni düzenleme ve yatırımlarla şehirlerin daha verimli ve etkin olacağını vurgulayan büyümedir. Onuncu planla birlikte şehirlerin kurulumunda bu yeni yeşil büyüme kavramına önem verilerek şehirlerin gelişimleri sağlanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için yasal düzenlemeler yapılarak mevduatlar çevre sorunlarına duyarlı hale getirilmiştir. Yine planda yenilenebilir enerji kullanımını oluşturmak için gerekli yatırım ve enerji verimliliğini geliştirici modeller kurulması planlanmaktadır. Lojistik sektöründe ihracat, büyüme ve sürdürülebilir kalkınma için gerekli düzenlemeleri yaparak geliştirmeyi planlamak gerekmektedir. Kalkınma programında öncelikli olarak çevre faktörü ön plana çıkarılarak çevresel tehditlerin fırsata çevrilmesine yönelik programlar yapmak ağırlıklı önemlidir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Türkiye kalkınma planları dışında sürdürülebilir kalkınma çalışmalarında 2002 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Sürdürülebilir Zirvesine katılarak katkı sağlamıştır (Çevre Bakanlığı, 2002). Ülkemizin yaptığı katkıları üç alanda toplayabiliriz. Ekonomik alandaki katkılar; ekonomideki istikrarın sağlanması, ekonomik güven ortamının sağlanması, adil rekabet ortamının sağlanması ve yabancı sermayenin ülkeye girişi gibi alanlara öncelik verilmesini kapsamaktadır. Çevresel alandaki katkıları; temiz üretim metotları geliştirme, altyapı eksiklerini giderme, çevre dostu üretim yapılacak alanların oluşturulması gibi alanları kapsamaktadır. Toplumsal alandaki katkıları ise kurumsal sorumluluk kavramının geliştirilmesi, yoksulluğun giderilmesi ve genç nüfusa istihdam alanlarının sağlanması gibi alanlarda yapılan düzeltmeler yer almaktadır.

Bugünkü kaynakların kullanımını arttıran refahın gelecek kuşakların da refahından taviz vermeden yapılması için kurgulanan sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları ile çok geniş değişimleri sağladığından

etkilerinin de çok yönlü olmasına önem verilmiştir. Bu çok yönlü etkisinden dolayı sürdürülebilir kalkınmanın ölçülmesi sorununu ortaya çıkmaktadır. Bu ölçümün yapılabilmesi için ekonomik boyutu olarak Gayri Safi Yurt içi Hasıla başta olmak üzere çevresel boyutundan su tüketimi ve emisyonlar gibi göstergelerden, insan ömrünün hesaplanması gibi birçok göstergenin geniş yelpazede kullanılması zorunlu tutulmuştur. Sürdürülebilir kalkınmanın birçok alanda etkisinin olması onun ölçülmesinde hangi değişkenin belirleyici olacağını önemli kılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel boyutunun politik istikrar ile ölçülmesi temel etken olarak mevcut hükümetlerin belirledikleri etkin politikaların devamlılık arz ederek gelecek nesillere aktarılması olacaktır. Politik istikrar ve ekonomik sürdürülebilirlik ile hükümetlerin sağladıkları istikrar ortamında ekonomilerinin ne kadar geliştirdikleri durumu gözlenecektir.

3.3. POLİTİK İSTİKRAR VE EKONOMİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Politik istikrar ve ekonomi arasında sürekli devam eden bir etkileşim bulunmaktadır. Özellikle ekonomik gelişmeler ve politik istikrar arasındaki etkileşimin makroekonomik göstergeleri etkilemesi için bu alanda yapılan çalışmalara dikkat çekmektedir. 1990'lı yıllarda ülkelerin makroekonomik değişken farklılıkları araştırılmaya başlanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucu ülkelerin makro değişkenlerindeki değişimlerinde politik istikrar kavramının eklenerek bu kavramın etkin rol aldığı sonucuna varılmış ve bu değişkenin de bir makro değişken olarak değerlendirilmesine başlanılmıştır. Ülkelerin makroekonomik performans göstergelerinde ekonomik büyüme değişkenleri incelenirken bu değişkenin ülkelerdeki demokrasi yapısında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelişmiş ülkelerde demokrasi yapısındaki gelişme ve buna bağlı olarak ekonomik gelişmenin olumlu olduğu, buna karşılık gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke gruplarındaki demokrasi hareketleri ve demokrasi dışı faaliyetlerin yaygınlığının ekonomik büyümede olumsuz etki gösterdiği görülmüştür.

Ekonomik gelişim ve büyümenin süreklilik sağlaması için girişimcilerin uzun vadede yatırım yapması gereklidir. Bu durumun sağlanması için girişimcinin ekonomideki öngörülerinin uzun vadeli olması gerekmektedir. Bu sürdürülebilirlik durumunun sağlanması da ancak politik istikrarın sağlanması ile olacaktır. Bu durumda ortaya çıkan sonuç ekonomik büyümenin sağlanması için politik istikrarın sağlanmasını zorunlu kılmaktadır (İnsel, 1991:19–20).

Politik istikrarın ekonomik büyüme için gerekli olduğu görüşüne katkı sağlayan bir görüş de politik istikrarın olmaması durumunda ortaya çıkan durumlardır. Politik istikrarsızlık tanımına yönelik iki yaygın görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi mevcut anayasal sistemin değiştirilmesini zorlama ikincisi ise; anayasal düzen içinde gerçekleşen siyasal hareketlerdir. Bunlar; politik kutuplaşma koalisyon, hükümet dönemleri, hükümet değişim süreleri gibi noktaların ön plana çıkmasıdır. Politik istikrarsızlık üzerine yapılan çalışmalar Alesina ve Perotti'ye ait çalışmalardır (Alesina ve Perotti, 1996:3).

1- Anayasal veya anayasal olmayan hükümet değişiklikleri
2- Sosyal huzursuzluk ve politik şiddet

Anayasal veya anayasal olmayan hükümet değişiklikleri politik istikrarsızlığın; yani girişimci için geleceği öngörmeme durumu yarattığı için politik istikrar kaybı olarak niteleyebiliriz. Yine ülke içinde oluşan iç ve dış tehditler toplum tarafından huzursuzluk ortamının artmasına sebep olduğundan politik istikrarsızlık durumlarının başında bu tehditler gelmektedir. Demokrasi ve politik istikrarsızlık durumları da politik istikrarsızlık sebeplerini oluşturmaktadır (Eren ve Bildirici, 2001:31).

1- Hükümet sitemindeki parlamentonun siyasi parti olarak kutuplaşması
2- Gerekli oy çokluğu sağlayamayan partilerin yaptıkları koalisyon hükümetleri
3- Seçmenlerin karar verecekleri taraflardaki kararsızlık durumu
4- Seçim çalışmalarındaki eksiklikler ve seçim takvimindeki hatalar
5- Kurulan hükümet değişikliklerindeki süreler

Bu çalışmaların dışında politik istikrarsızlık durumu öne çıkan faktörleri inceleyen politik istikrarsızlık göstergeleri iki kategoride incelenebilmektedir (Şanlısoy, 2010):

1- Politik şiddet olarak oluşan iç karışıklıklar
2- Hükümet değişiklikleri sonucu oluşan karışıklıklar

Politik şiddet olarak ortaya çıkan halk ayaklanmaları, grevler, protestolar, darbe ve devrimler gibi halk tarafından verilen tepkilerin ölçüldüğü durumlardır. Bunlar hükümet değişiklikleri olarak seçmenlerin tercihlerindeki hareketleri ölçen çalışmalardır. Yatırımcılar için bir ekonomiye yapacakları uzun vadeli yatırım kararlarını etkileyen en önemli faktör ülkedeki mevcut siyasi rejim değil, var olan politik istikrardır. Bu yüzden yatırımcılar ekonomilere yaptıkları yatırımları ülkedeki

istikrarın bozulacağına ilişkin işaretler gelene kadar devam ettirecektir (Abdiweli, 2001:97). Ülkelerin bu yatırımcıların uzun vadede yatırım planlarını ve politik istikrarın sağlanması için gerekli tedbirleri almaları gerekir.

Politik istikrar ve ekonomik sürdürülebilirliğin devamlılığını sağlamak için ülkelerin yatırımcıların geleceğe ilişkin öngörü ortamını bozmadan gerekli adımları atmaları gerekir. Bu istikrar ortamında oluşan bir bozulma; yani politik istikrarsızlık durumunun ilk yansıması yasal sistemdeki zayıflama ve buna bağlı olarak mülkiyet haklarındaki güven kaybının oluşmasıdır. Mülkiyet haklarında oluşan bu zayıflık, sermayenin ülkede durmasının tehlikede olacağı düşüncesinden dolayı yatırımcının sermayesini başka ülkelere aktarmasına sebep olacaktır. Bu durumda gerçekleşen sermeye kaybının oluşmasında ve ülkenin büyüme dengesinde negatif değişime sebep olacaktır. Yatırımcının yaptığı yatırımda ülkedeki istikrar durumunun kaybolduğunu ve buna bağlı olarak yatırımlarından vazgeçtiğini belirtecektir.

Geleceğe yönelik oluşan bu olumsuz öngörememe durumu, iktidardaki politikacıların da geleceğe yönelik uygulamak isteyeceği ekonomi projelerinde belirsizlikler yaratabilmektedir. İleride tekrar iktidar olup olmayacağı belirsiz olan hükumet, mevcut iktidarlığı döneminde bir taraftan rant sağlama yoluna giderken, diğer taraftan tekrar seçimi kazanmak için popülist politikalar uygulamalarına neden olacaktır. Bu durum seçim dönemlerinde iktidar partilerinin kısa vadeli seçmeni etkiyecek politikaları, uzun vadeli verimli politikalara tercih etmeye itecektir (Şanlısoy, 2010). Politik istikrarın olmadığı bu durum; verimli projelerin oy toplamak için verimsiz projelere tercih edilmesine, ekonomik büyümenin ve buna bağlı makro değişkenlerin olumsuz etkilenmesine sebep olacaktır. Yine politik istikrarın olmadığı durumda hükümet elinde bulunan kaynakları kamu harcamaları yaparak özel sektörün dışlanmasına sebep olacaktır. Oluşan bu durumda özel sektörün büyümedeki payı azalırken, devletin de ekonomik kalkınma için yapması gereken projeleri askıya almasına kadar süren bir yol izlemesine neden olacaktır.

Politik istikrarın olmadığı bir ekonomide ortaya çıkan başka bir sorun ise, yurt içi sermeye çıkışlarıdır. İstikrarın olmadığı bir ekonomide yabancı yatırımcılar yatırımlarını güvence altına alacakları yeni ülkeleri tercih edecektir (Lensink vd., 2000:87). Ülkeden çıkan bu yurt içi sermeye hareketleri başta büyüme olmak üzere ülkedeki makro değişkenlerin negatif etkilenmesine sebep olacaktır. Küreselleşme ile ülkeler, yatırımlarını güvende hissettikleri ekonomilere kaydırmalarını hızlandırmıştır. Politik istikrar ortamının olmadığı ekonomilerde sermeye çıkışları da

hızlı olmaktadır. Ülkelerin politik istikrarı sağlamama durumlarda tekrar bu ortamın sağlanması maliyetli olmaktadır. Ülkeler yatırımcıları çekmek için uzun zaman ve yüksek maliyetler gerektiren çabalar harcarlar. Politik istikrarın tekrar sağlanmasından sonra bu yatırımcıları tekrar güven sağlayarak ülkelerine çekmek maliyetli ve zor bir süreç olacaktır. Bu yüzden mevcut istikrar ortamının kaybedilmemesi için gerekli tedbirleri almaları ekonomik büyüme isteyen ülkeler için şarttır.

Politik istikrarsızlık durumunda ortaya çıkan diğer bir sorun ise beyin göçü veya beşeri sermaye göçü diye adlandırılan göç olaylarıdır. Ülkesinde istikrar ve güven ortamı bozulan bireylerin kendilerini güvende hissetleri başka ülkeleri tercih etmeleri sonucunda ülkenin dolaylı veya doğrudan ekonomik kayıplarından birisi de bireyler olacaktır. Ülkenin ekonomik kalkınması içsel büyüme modelinde değinildiği gibi, ülkelerin büyüme oranları ve gelir farklılıklarını açıklayan bir etkendir (Romer, 1996:137). Politik istikrarsızlık durumunda yukarıda sözünü ettiğimiz durumun ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği gibi tersi yönlü durumlar da ortaya çıkabilir. Mevcut iktidarın düşük büyüme oranı ile karşı karşıya kaldığı durumlarda hükümet değişikliği olması bunlardan birisidir. Muhalefet partileri için bu durum, halkın desteğini istemek ve mevcut iktidarı değiştirmek için ellerine imkan geçmesi ile bu durumu kullanılabilirler (Telatar, 2003:76-77). Yine düşük büyüme oranları olan ülkelerde mevcut güç dengelerinin değişerek tekrar dengenin sağlanmasına katkı sağlayan bir durumunda ortaya çıkmasına sebep olabilir. Böyle bir durumda güç dengesi sağlayan ülkeler bu istikrarsızlık durumunun azaltılması için çalışmalar yapmalılardır (Campos ve Nugent, 2002:158).

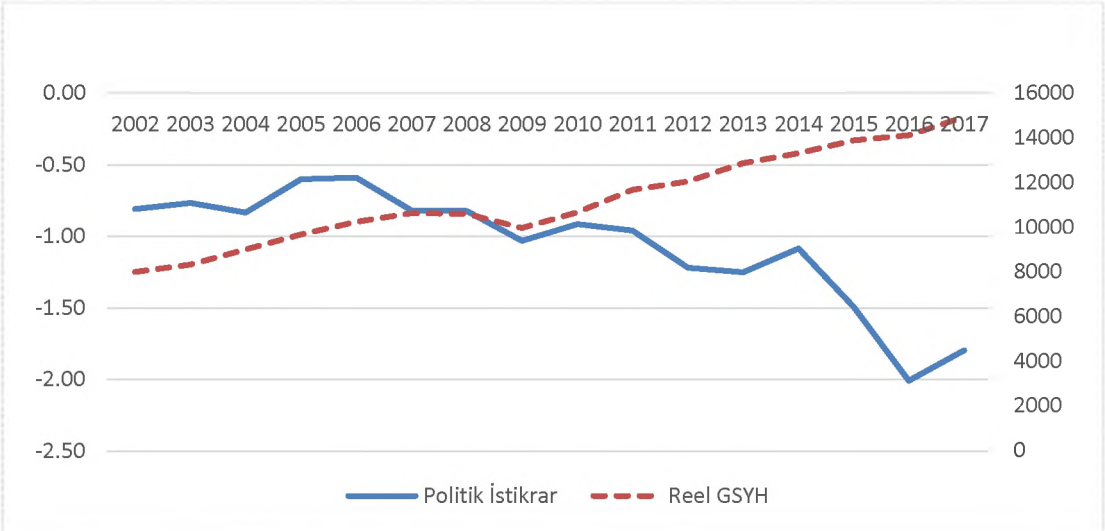

Şekil 3.1. Politik İstikrar ve Reel GSYH İlişkisi

Şekil 3.1'de Reel GSYH ile politik istikrarın 2002-2017 yılları arasındaki değişimini gösterilmektedir. 2002 yılından itibaren Reel GSYH istikrarlı bir büyüme göstererek 2008 yılı ekonomik krizine kadar artış göstermiştir. 2009 yılından sonra tekrar toparlanmaya başlayan Reel GSYH 2017 yılına kadar istikrarlı artış göstermeye devam etmiştir. Bu artışın oluşması, başta Türkiye'nin ekonomik kalkınma planları olmak üzere yıllar itibari ile alınan büyük ekonomik projeler ekonomide sürdürülebilirlik sağlayarak ülkemizin gelişmesine katkı sağlamıştır. Politik istikrar olarak ise yıllar itibari ile konjonktürel dalgalanma göstermiştir. Bu dalgalanma, başta ülkemizde siyasi olan olaylar olmak üzere gelişen dış ve iç karışıklıklar ve olaylar etkin rol oynamıştır. Politik istikrar özellikle hükümet istikrarının sağlanması durumunda daha istikrarlı seyir göstermektedir. 2002 yılından 2017 yılına kadar geçen süre zarfında Türkiye ekonomik alanda sürdürülebilirlik sağlarken, jeopolitik durumu itibari ile siyasi, ekonomik ve sosyal birçok olaylarla karşı karşıya kalmıştır. Bu oluşan olayların bir kısmını gerekli tedbirler alarak azaltırken bir kısmını da politik istikrarı olumsuz etkileyerek karşı koyamamıştır. Ülkelerin büyümeleri istikrarla doğru orantılıdır. Türkiye kuruluşundan bu yana birçok ekonomik ve siyasi olaylarla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum ülkenin uzun yıllarca sağladığı istikrar ortamının bozulmasında etkili rol oynamıştır. Türkiye'nin tekrar eski istikrar haline dönmesi maliyetli ve uzun zaman isteyen bir süreç olduğundan, bu ortamın bozulmaması için gerekli tedbirleri alması gereklidir. Türkiye'nin 2002 yılından 2017 yılına kadar geçen sürede ekonomik sürdürülebilirlik sağlamak için yaptığı projelere bakarak bu sürecin uzun ve maliyetli bir dönem olduğu görülmektedir.

Türkiye 2002 seçimleri sonrası koalisyon hükümetleri yerine uzun süren iktidar partisi yönetimleri ile yapısal bir dönüşüme girmiştir. Bu dönüşümler sonucu Türkiye ekonomisi makroekonomik göstergeleri istikrarlı bir seyir izlemeye başlamıştır. Gelişmekte olan ülke grupları arasında yer almasına rağmen birçok gelişmiş ülke gruplarından daha iyi büyüme seyri olan Türkiye ekonomisi kalkınma hamlesini başlatmıştır. Türkiye ekonomisinin başlattığı bu seyiri 2009 yılı ekonomik kriz hariç diğer yıllarda istikrarlı bir büyüme göstermiştir. Dünya geneli ekonomik daralmanın olduğu 2011 yılında bile Türkiye ekonomisi büyümesi pozitif seyir izlemiştir. Şekil 3.2'de 2002-2017 yılları arasındaki Türkiye ekonomisindeki ekonomik büyüme oranlarını gösterilmektedir.

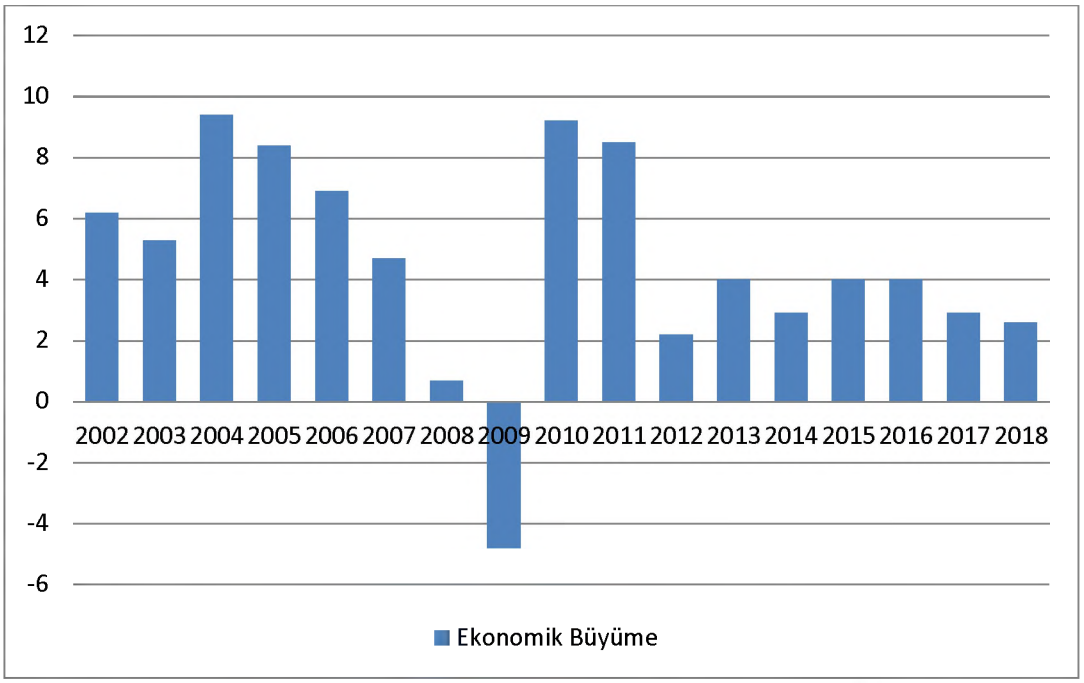

Şekil 3.2. Ekonomik büyüme oranları % (2002-2017) Kaynak: TÜİK

Türkiye ekonomisi 2002 yılı sonrası büyüme oranlarındaki bu istikrara bağlı olarak birçok makro değişkenlerde olumlu seyirler izlemiştir. Bu olumlu gelişmelerin içinde işsizlik, enflasyon ve kamu kaynaklarını daha verimli hale getirecek hamleler olmak üzere Türkiye ekonomisinin makro göstergelerini olumlu etkileyecek iyileştirmelerdir. Yapılan yapısal değişimler sayesinde bütçe açıkları azaltılarak Türkiye ekonomisinin temel ekonomik sorunlarından olan ikiz açık sorunu da ortadan kaldırılmıştır (Karagöl, 2013). 2011 yılında sağlık ve sosyal değişimlerin temeli atılmıştır. Dış ticaret alanında Türkiye ekonomisi, bu dönemlerde rekorlar kırarak ihracat yapılan ülke sayısı ve ihracat yapılan ürün sayısında artış yaşamıştır. İhracat oranlarındaki artışa bağlı olarak, birçok gelişmiş ülkelerle ekonomik anlaşmalar ve alternatif ihracat pazarları oluşturularak ekonomik büyümeye pozitif katkı sağlanmıştır (Karagöl, 2013). Şekil 3.3'de 2002-2017 yılları arasında yapılan ihracat miktarlarını milyar dolar cinsinden göstermektedir. 2002 yılından 2009 yılana kadar pozitif seyir izleyerek artış gösteren ihracat rakamları, 2009 ekonomik krizi sonrası düşüş göstermiştir. Kriz döneminin ardından tekrar artış gösteren ihracat rakamları Türkiye ekonomisinin güçlü bir ekonomik gücü olduğunun göstergesidir.

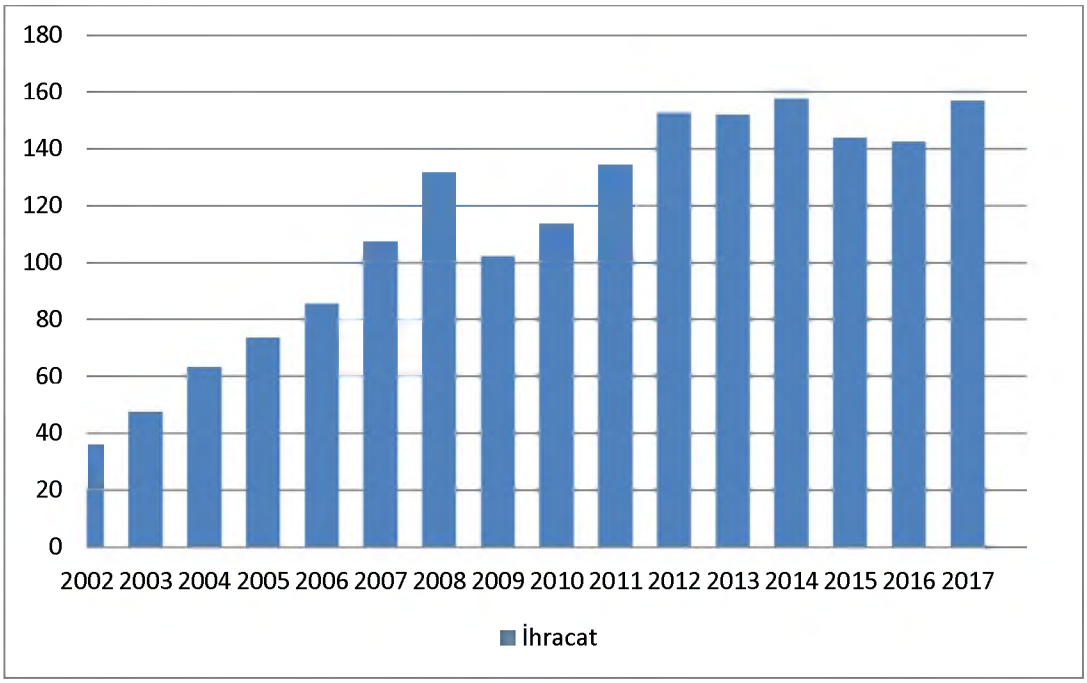

Şekil 3.3. İhracat Miktarları Milyar Dolar (2002-2017) Kaynak : TÜİK

Türkiye ekonomisi için yapısal sorunlardan birisi cari açık sorunudur. Bu sorunun oluşmasındaki temel nedenlerin başında ise enerji kaynaklarında dışa bağımlılık gelmektedir. Cari açıkta en büyük payı enerji ithalatındaki artışı kapsamaktadır. Ekonomik büyüme seyri izleyen Türkiye'nin büyümeye bağlı olarak enerji ihtiyacı artmıştır. Bu artışa bağlı olarak dışa bağımlı enerji ithalatı cari açık sorunu gündeme getirmektedir. Bu artışı azaltmak için Türkiye alternatif enerji projelerine önem vermeye başlamıştır. Türkiye'nin yerli enerji için ve enerji ithalatını azaltacak yerli projesi nükleer enerji santralleridir. Türkiye yapacağı nükleer santraller sayesinde kendi enerjisini üreterek hem enerji ithalatını azaltacak hem de yenilenebilir enerji hareketini başlatarak sürdürülebilir kalkınmada çevresel sürdürülebilirlik konusunda gelişme sağlayacaktır. Bu projelerinin dışında yapılan Güney Gaz Koridoru projesi ile Hazar Bölgesinden çıkartılan doğal gazın Türkiye üzerinden transfer edilmesi Türkiye'nin istikrar ve güven bölgesi olmasında ayrı rol oynamaktadır. Yine doğal gaz projesi olan Trans Anadolu Doğal gaz Boru Hattı ve Türk Akım Projesi Türkiye'nin siyasal güç kazanmasında önemli rol oynayarak politik istikrarın güven sağladığı göstergelerdendir. Bu projelerin yapılması Türkiye'nin kısa vadeli yatırımlardan uzun vadeli yatırım yapılması için yabancı sermayenin ülkemize çekilmesinin de yolunu açacaktır. Türkiye politik istikrarla

sağladığı bu güven ortamını ekonomik sürdürülebilir haline getirerek kalkınmada büyük adımlar atacaktır. Bu alanda yapılan diğer projeler ise Sinop Nükleer Santrali, Akkuyu Nükleer Santrali, Kanal İstanbul, İstanbul Finans Merkezi, İstanbul Havalimanı, Marmaray, Osmangazi Köprüsü, Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Avrasya Tüneli ve Yerli Haberleşme Uydusu gibi büyük projeler ülkemizin politik istikrar sağlayan ve ekonomik sürdürülebilirlik yolunda atılan adımlarının bazılarıdır.

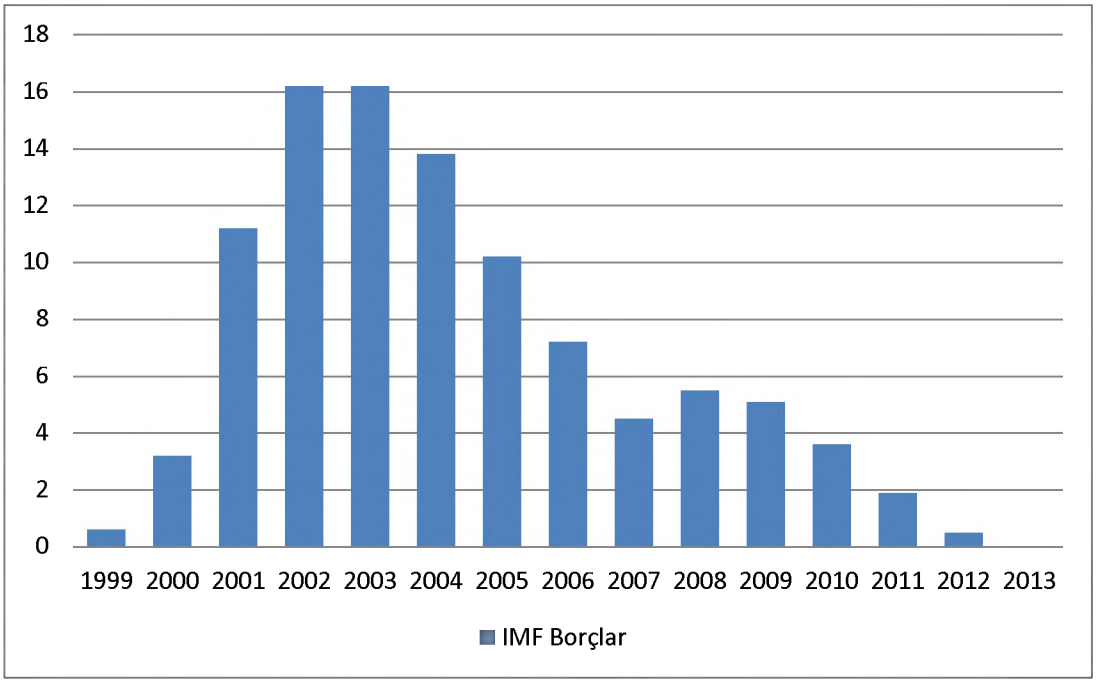

Şekil 3.4. Uluslararası Para Fonu (IMF) Borçlar (Milyar SDR)Kaynak: Hazine Müsteşarlığı,(1SDR= 1,54 DOLAR)

Şekil 3.4'te Uluslararası Para Fonundan 1999 yılında alınmaya başlanan ve 2013 yılında biten borcun ödeme planı gösterilmektedir. Türkiye 1999 yılından itibaren aldığı borcun tamamını 2013 yılına gelince bitirmiştir. Alınan borcun düzenli ödenmesi politik istikrar ve ekonomik sürdürülebilirlik açısından önemli bir göstergedir. Ülkelerin ekonomik kriz dönemlerinde başvurdukları ve parasal destek aldıkları bu kuruluşlar ekonomik sürdürülebilirlik açısından önemli rol oynamaktadır.

Türkiye'nin 2002 yılından 2017 yılına kadar geçen sürede politik istikrar ve ekonomik sürdürülebilirlik sağlaması için yaptığı projelerin dışında istikrarı olumsuz etkileyen bazı olaylar arasında politik istikrarın konjektürel dalgalanmasının sebeplerini sayabiliriz. Türkiye ekonomisi uzun yıllar darbe ve siyasi müdahaleye maruz kalarak politik ve ekonomik sürdürülebilirlik sağlamada etkin politikalar

uygulayamamıştır. Bu iç karışıklık durumuna Türkiye ekonomisinin uzun vadeli projelerini uygulamaktan vazgeçip kısa vadeli verimsiz projelere yönelmesi neden olmuştur. Ekonominin kısa vadede toparlanması sağlanmadan yapılan diğer iç karışıklıklar ekonomik krizlerin ve buna bağlı olarak politik istikrarın sağlanmasını engellemiştir. Türkiye ekonomisi; 1960 ve 1980 yıllarında darbe, 28 Şubat 1997'de post modern darbe, 27 Nisan 2007'de e-muhtıra ve 15 Temmuz 2016'daki darbelerle ekonomik ve politik istikrarın sağlanması açısından olumsuzluklara maruz kalmıştır. Ekonomik istikrar, siyasi istikrarın etkisinde olmasından dolayı bu iki söylemi değerlendirirken birbirinden bağımsız olmayacağı kanısına varılmıştır (Özsağır, 2013:22). Yine politik istikrarı olumsuz etkileyen iç karışıklıklar Türkiye ekonomisini olumsuz etkiyen olayların başında gelmektedir. 2013 yılından itibaren Türkiye ekonomisini olumsuz etkileyen toplumsal iç karışıklıklar yüzünden politik istikrarın bozulmasında etkili olan olaylar olmuştur. Kredi derecelendirme kuruluşları, ülkelerin kullandıkları kredilerin zamanında ödenmesi başta olmak üzere ülkeye yatırım yapan yabancı yatırımcıların yaptıkları yatırımların risklerden korunduğunun takibini, uluslararası sermaye piyasalarındaki ölçeklere göre yapan bağımsız kuruluşlardır (Karagöl, 2012). Bu kuruluşların veri tabanını birçok ülkenin yatırım yapmak için baz aldıklarından dolayı uluslararası doğrudan sermayenin yönlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Tıpkı politik istikrar gibi farklı göstergelere sahip olan bu kuruluşlar da ülkelerin politik ortamlarına bakarak not vermektedir. Türkiye ekonomisi yaşanan birçok siyasi ve toplumsal risklerden dolayı bu kuruluşlardan olumsuz not almaktadır. Alınan bu notun derecesine göre ülkelerin uzun vadeli yatırım kararını belirlemesi politik istikrar için önemli bir etkendir. Türkiye 2002 yılından 2017 yılına kadar geçen süreçte birçok olumsuz olaydan etkilenerek politik istikrarı sağlamada zorlanmıştır.

Türkiye ekonomisinin politik istikrar ve ekonomik sürdürülebilirlik açısından güçlü yapısı sayesinde makroekonomik göstergelerdeki olumsuzluklara rağmen, ekonomideki istikrarı sayesinde gelişimini sürdürmektedir. Politik istikrarın, siyasi istikrardan etkilenmesinin kaçınılmaz olması politik istikrarın konjektürel dalgalanmasına sebep olmuştur. Türkiye ekonomik sürdürülebilirlik sağlaması için; ekonomik yapısını teknolojik üretim modeline oturtarak, AR-GE faaliyetlerini artırmalıdır. Yine cari açık sorununun temelini oluşturan enerji ithalatının payını azaltarak yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmaya ağırlık vermelidir.

3.4. POLİTİK İSTİKRAR VE SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Politik istikrar bir bütün olarak ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik kavramından olduğu gibi birçok değişkenden etkilenmektedir. Politik istikrar etkilendiği her değişkenin tekrar stabil duruma gelmesi için uzun zaman ve maliyetlere ihtiyaç duyduğundan bu ortamın bozulmaması için ülkeler çaba sarf etmek zorundadır. Sosyal sürdürülebilirlik kavramına ilişkin insan ilişkileri ve beşeri sermaye gibi toplumsal olayların girmesi bu kavramın istikrar sağlanmasını ayrıca zorlaştırmaktadır.

Sosyal sürdürülebilirlik birçok değişkeni içerisinde bulundurarak sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutunu oluşturmaktadır. Bu değişkenlerden; kutuplaşma, yoksulluk, şiddet, terörizm ve kentsel çatışmalar gibi konularda tartışılmaktadır. Bu tartışmalardan hareketle sosyal sürdürülebilirlik; yerel toplumdaki yaşamı iyileştirici alanlar sağlayan süreç veya güçlü bir sosyal uyum anlayışı için insani hizmetlerde eşitliğin sağlanması gibi olarak tanımlanabilir (Pak, 2018). Ayrıca sosyal sürdürülebilirlik; kültürel çoğulculuğa saygı, sosyal adalet ve eşitlik gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Sosyo-ekonomik eşitsizliklerin sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu üzerindeki belirleyici rolü bu eşitsizliğin giderilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu sorunun çözümü için geçmişten günümüze gelen birçok politika sorunun çözümü için yeterli olmamıştır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli rol oynayan sosyo-ekonomik eşitsizlikler, ayrıca ülkelerin politik ve ekonomik istikrarını etkileyen önemli bir konu olmaktadır. Türkiye'de hızlı nüfus artışı sonucu oluşan istihdam olanaklarının yetersiz olması sonucu işsiz ve yoksul sayısında büyük artışlar yaşanmıştır. Yoksulluk ve işsizlik sorunun çözüm arayışlarında hükümetler yetersiz kalınca buna çözüm olarak sosyal yardımlardan faydalanma yollarına gitmişlerdir. Sosyal yardımlar sosyo-ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi için yapılan önemli bir harcama kalemidir. Bu yardımların oluşturulması için devlet, gerekli kamu kurum ve kuruluşlarında yasal düzenlemeler yapmıştır. Fakat kaynak yetersizliği başta olmak üzere ekonomik kriz gibi sorunlardan dolayı istenilen hedeflere ulaşılamamıştır.

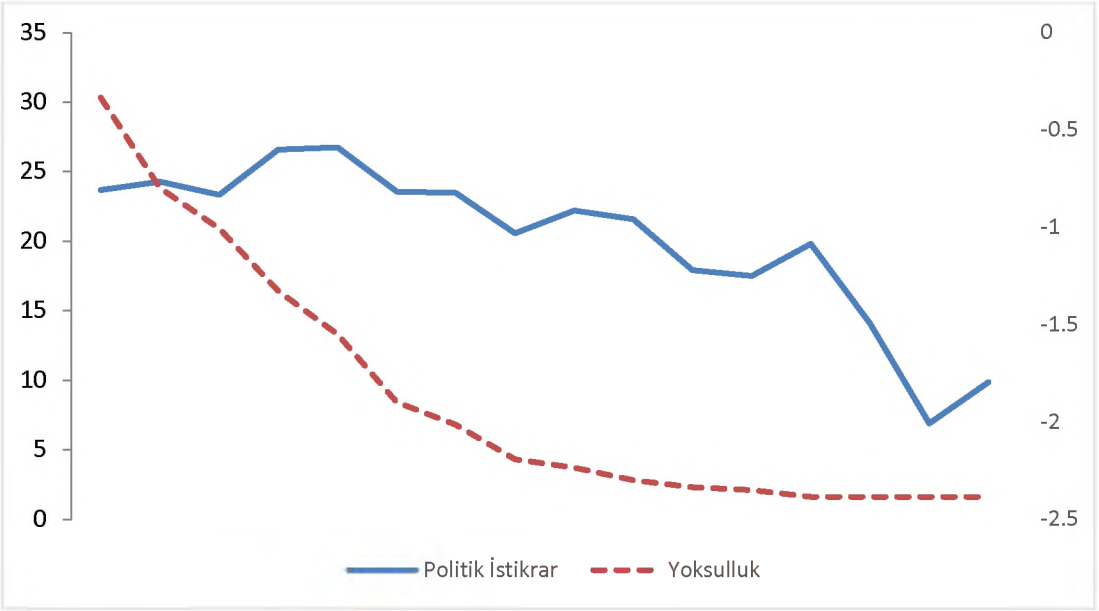

Şekil 3.5. Politik istikrar ve Yoksulluk ilişkisi

Şekil 3.5'te 2002-2017 yılları arasındaki politik istikrar ve yoksulluk ilişkisi gösterilmektedir. Politik istikrar ile yoksulluk arasındaki ilişkinin gösterildiği grafikte politik istikrarın konjektürel dalgalanma izlediği; fakat yoksulluk oranlarında istikrarlı bir düşüş olduğu gözlemlenmektedir. Yoksulluk oranındaki bu düşüş başta ekonomik iyileşmeye bağlı olarak hükümetin izlediği istikrarlı sosyal sürdürülebilir politikaların uygulamasıdır. Yine ekonomik istikrara bağlı olarak yapılan sosyal yardımlar ve sosyal devlet anlayışından kaynaklanan transfer ödeneklerinin payı etkili olmuştur. 2001 ekonomik krizi sonrasında ülkede yaşayan bireyler yoksulluk alt sınırı riski ile karşı karşıya gelmiştir. Türkiye bu ekonomik kriz ortamından 2002 yılına geldiğinde ekonomik ve sosyal sürdürülebilir istikrar sağlayarak yoksulluk oranlarını düşürmüştür. Yoksulluk oranlarının 2002 yılından 2017 yılına kadar düşüş seyri izlemesinde sosyal politikaların uygulanması ve bu uygulamalardan verim alınmasının etkin olduğu görülmektedir. Yine politik istikrarın 2002 yılından 2017 yılına kadar dalgalı seyir izlemesinde; Türkiye'nin o yıllarda yaşadığı ekonomik sürdürülebilirlik ve yaşanılan iç karışıklık gibi durumların bir bütün olarak sosyal sürdürülebilirlik olgusunu etkilediği de bir gerçektir. Politik istikrar ülkede gerçekleşen tüm siyasi, ekonomik ve sosyal olaylardan etkilendiğinden istikrarın bir bütün olarak ele alınması gerektiği durumunu ortaya çıkarmaktadır. Türkiye 2002'den 2017'ye kadar geçen süre zarfında sosyal politika ve uygulamalarla yoksulluk sorununa çözüm üretmeye

çalışmıştır. Fakat politik istikrarın bütünün göstergesi olmasından dolayı bu yıllarda yoksulluktan farklı bir seyir izlenmiştir.

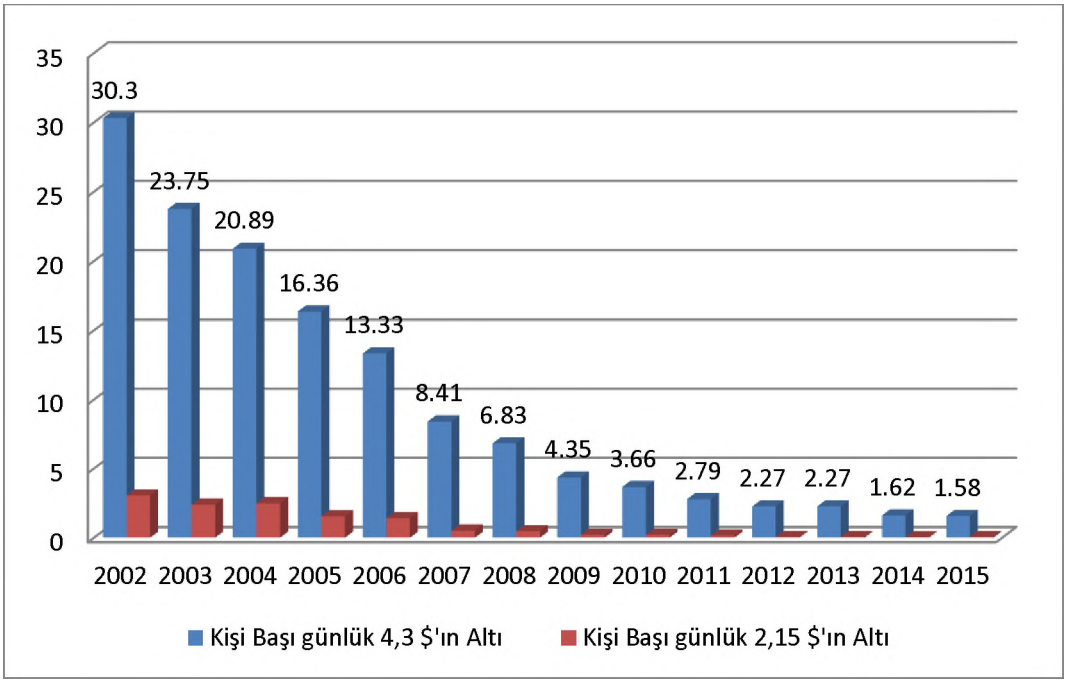

Şekil 3.6. Yıllara Göre Türkiye'deki Yoksulluk Oranları Kaynak : TUİK Yoksulluk İstatistikleri,2015

Şekil 3.6'da Türkiye'nin Yoksulluk oranlarının 2002-2015 yılları arasındaki değişimini gösterilmektedir. 2002 yılında %30,3 olan yoksulluk oranları 2015 yılına gelindiğinde %1,58 oranlarına kadar düşmüştür. Bu düşüşün başında istikrarlı sosyal sürdürülebilir programların uygulamaya konulması gelmektedir. Türkiye ekonomik kalkınma sürecini sadece ekonomik sürdürülebilirlik olarak değil, sosyal politikaları geliştirerek sosyal sürdürülebilirlik olarak da sağlamaktadır. Türkiye sosyal alanda yaptığı politikalar sayesinde yoksullukla mücadele ederek bu oranları düşürmüştür. Yapılan sosyal yardım programları farklı kategoride yapılarak toplumun tüm kesimine ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Gıda yardımları; barınma, yakacak, eşi vefat etmiş kadınlara yönelik, muhtaç asker ailelerine yapılan yardımları kapsarken, sosyal konut projesi de evsiz olanlara yapılan yardım projesini kapsamaktadır. Eğitim yardımları; eğitim materyali, şartlı eğitim, öğle yemeği, öğrenci taşıma, barınma ve yardımlar ile ücretsiz ders kitapları, yurt yapımı, engelli öğrencilerin ücretsiz taşınması gibi projeleri kapsamaktadır. Sağlık yardımları; şartlı sağlık yardımları, engelli ihtiyaç yardımları, tüp bebek projesi, GSS gelir desteği ve prim desteği

projelerini kapsamaktadır. Yaşlı ve engelli yardımları; yaşlılık ve engellilik yardımları ile engelli yakını yardımını kapsamaktadır. Özel amaçlı yardımlar ise; aşevleri ve afet yardımlarını kapsamaktadır. Proje destekleri; gelir getirici proje destekleri, kırsal alanda sosyal destek projeleri, istihdam eğitim projeleri ve sosyal destek projelerini kapsamaktadır. Yapılan yardım ve projeler sosyal sürdürülebilirlik açısından önemli role sahiptir. Türkiye sosyal devlet anlayışından hareketle toplumda yaşayan bireylerin ekonomik eşitsizliklerini gidermek için birçok proje ve politikalar geliştirmeye devam etmektedir. Türkiye'nin yaptığı birçok politika ve projelerle istenilen hedeflere ulaşılmıştır. Fakat; Türkiye'nin artan nüfus ve sanayileşmeye bağlı gelişimi, yoksulluk sorununu devamlı gündemde tutma zorunluluğu gerektirmektedir. Gelişen ekonomisinin kalkınma politikalarını yaparken sosyal sürdürülebilirlik kavramlarını göz ardı etmeden istikrarlı büyümesini devam ettirmelidir.

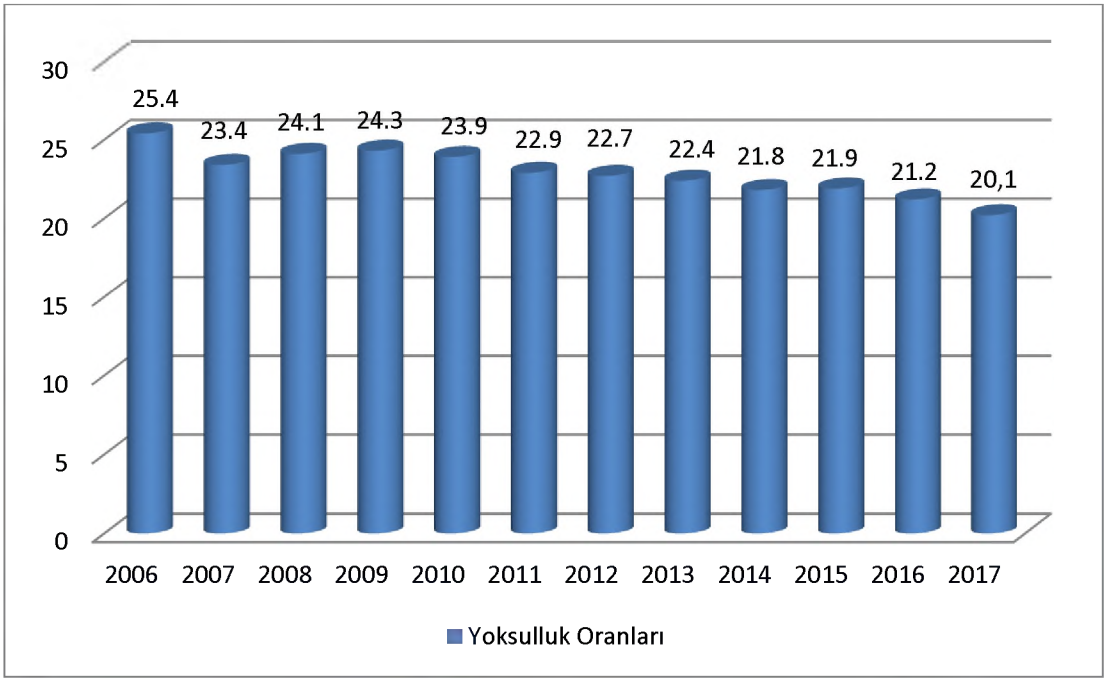

Şekil 3.7. Türkiye'de Yoksulluk Oranları 2006-2017 Kaynak: TÜİK

Şekil 3.7'de Türkiye'nin 2006-2017 yılları arasındaki yoksulluk oranlarının seyri gösterilmektedir. Grafikte Türkiye'nin yoksulluk oranlarında küçük düşüşler sergilediği görülmektedir. 2017 yılında yoksulluk %20,1'lik oranla bir önceki yıla göre en düşük orana gelmiştir. Türkiye ekonomik kalkınmasını sağlanması için yaptığı atakların yanında sosyal politikalara da gereken önemi vererek sosyal

kalkınmayı da sağlamalıdır. Türkiye'nin de tüm dünyanın olduğu gibi yoksulluk sorunu vardır. Bu sorunun çözümü için gerekli planlı sosyal politikalarını arttırması gereklidir. Türkiye'nin sosyal politikalarını oluştururken sosyal yardımda geliştirilen yeniliklerden yararlanmalı, yoksulluğu korucu ve önleyici adımlar atmalıdır. Bu politikaları yaparken gerekli beşeri ve maddi kaynaklar ayırılmalı ve ortaya çıkabilecek toplumsal sorunlar başlamadan tespit edilmelidir. Ayrıca yoksullukla mücadele eden sivil toplum kuruluşlarını desteklemeli ve Türkiye faaliyet gösteren kamu ve sivil toplum kuruluşlarının sosyal politikalarını geliştirmeleri için veri bankası oluşturulmalı ve kaynak erişimi sağlanmalıdır. Yapılan yardımlar kısa süreli olarak değil uzun süreli ve düzenli yapılarak bireylerin yoksulluk sorunlarını çözmede etkili olmalıdır. Sosyal yardımların tamamının kamu kaynaklarından karşılanması toplumun diğer bireyleri için vergi yükü yaratmaktadır. Bu sorunun çözümü için sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere özel kesimlerle iş birliği yapılarak sorunun çözümünde yardım alınmalıdır.

Tablo 3.2. İnsani Gelişme Endeksi 2017

Ülkeler	İnsani gelişme endeksi sıra	İnsani gelişme endeksi	Doğuşta beklenen yaşam süresi	Beklenen eğitim süresi	Ortalama eğitim süresi	Satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına gayri safi milli gelir (2011 PPP $)
Norveç	1	0,953	82,3	17,9	12,6	68012
İsviçre	2	0,944	83,5	16,2	13,4	57625
Avustralya	3	0,939	83,1	22,9	12,9	43560
İrlanda	4	0,938	81,6	19,6	12,5	53754
Almanya	5	0,936	81,2	17,0	14,1	46136
Türkiye	64	0,791	76,0	15,2	8,0	24804
Mauritius	65	0,790	74,9	15,1	9,3	20189
Panama	66	0,789	78,2	12,7	10,2	19178

Kaynak: TÜİK,2018

İnsani Gelişme Endeksi uzun vadeli ilerlemeyi inceleyerek uzun ve sağlıklı yaşamı, bilgiye erişimi ve insana yakışır yaşam koşullarını inceleyen bir endekstir. İlki 1990 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından insanları kalkınmanın merkezine koyarak refah seviyelerinin artırılması ve gelirin dışındaki değerleri göstermek için hazırlanmıştır. İnsani Gelişme Endeksinin yapılma amacı

ekonomik kalkınma ve sosyal kalkınmayı baz alarak oluşturulan istatistiki bir çalışmadır. Her yıl farklı ülkelerin sosyal ve ekonomik kalkınmada yaptıkları çalışmaları inceleyerek oluşturulan bir çalışmadır. İnsani Gelişme Endeksi eğitim, sağlık ve geliri baz alarak ülkelerin sosyal kalkınmada yıl içerisinde yaptıkları çalışmalarda bir endeks türetmektedir.

Tablo 3.2'de 2017 yılında İnsani Gelişme Endeksi sıralamaları gösterilmektedir. Norveç, İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında 0,953 endeksi ile birinci sırada yer almıştır. İsviçre, İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında 0,944 endeksle ikici sırada; Avusturalya, İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında 0,939 endeksle üçüncü ülkedir. Türkiye İnsani Gelişime Endeksi sıralamasında altmış dördüncü sırada 0,719 endeksle yer almaktadır.

Sosyal sürdürülebilirlik sadece yoksulluk olgusunun iyileştirilmesi değil; toplumda sağlık, eğitim, gelire bağlı refah düzeyinin arttırılması gibi insani yaşam standartlarının geliştirilmesi gibi genel sosyal kavramları içermektedir. Ülkeler ekonomik alanda kendilerini geliştirirken kalkınmanın sosyal alanda olması gerektiği bilincindelerdir. Sosyo-ekonomik gelişme ekonomik kalkınmanın dışında toplumun insani gelişimini de içine alan bir bütünü oluşturmaktadır. Bu insani gelişimi sağlayamayan ülkeler gelişimi sağlamaya yönelik politikalar geliştirmeye yönelmişlerdir. Gelişim sadece ekonomik alanda değil, sosyal ve kültürel alanda yapılarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada büyük adımlar atılacaktır. Türkiye insani gelişmede istenilen konuma gelmek için gerekli tedbir ve çalışmaları yapmaktadır. Bu çalışmalar da başta insani gelişim baz alınarak gerekli tedbirlerin alınması gereklidir. Yine sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması için toplumun insani gelişimine katkı sağlayacak planlı ve ihtiyaca göre projeler geliştirmesi gerekmektedir.

3.5. POLİTİK İSTİKRAR VE ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Politik istikrar ve çevresel sürdürülebilirlik arasında sürekli devam eden bir etkileşim bulunmaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik, ekolojik denge ile ekonomik büyüme arasındaki dengeyi gözetirken hem mevcut kaynakları etkin kullanmayı hem de mevcut kaynakların gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan bir uygulamadır. Sürdürülebilir kalkınma sadece ekonomik ve sosyal alanda değil; çevre faktörünü baz alarak çevrenin korunması, ekolojik dengenin sağlanması ve mevcut kaynakların

gelecek nesillere aktarımını sağlayan çok boyutlu faaliyetleri kapsamaktadır. Kalkınma sadece ekonomik ve sosyal boyutta olamayacağından bu kavramın diğer ayağı olan çevre faktörünü de ekleyerek bir bütün olarak görmek gerekmektedir. Bu bütünü oluşturan çevre, kalkınmanın sağlanması için olmazsa olmazları arasında yer almaktadır. Sanayi devrimi ile artan enerji ihtiyaçları başta maden ve fosil kaynakları olmak üzere doğal kaynakların tüketimini hızlandırmıştır. Tüketilen bu doğal kaynakların tüketimi sırasında doğanın ekolojik dengesinin gözetilmesi gerektiği 2000'li yılların başında anlaşılmıştır. Bu fosil kaynaklarının tüketimi sırasında çevreye verdiği atıklar da göz önüne alındığında sürdürülebilir kalkınmanın önemi bir kez daha anlaşılmıştır.

Enerji toplumların ihtiyaçlarını karşılayan kaynaklar kullanılarak mal ve hizmet üretimi için girdi olarak kullanılması başta olmak üzere üretimi, tüketimi ve transferi aşamalarında çevreye zarar vermektedir. Bu enerjinin elde edilmesi için doğadan çıkartılıp ekonomik sistemde kullanılması aşamasında yenilenemeyen kaynakların sürdürülebilirlik sorunu en büyük sorunların başında gelmektedir. Yine bu enerjinin tüketimi ve üretimi aşamasında ekolojik sisteme verdiği zararlı atık ve emisyonların çıkardığı kirlilik sorunu diğer oluşan sorunların bazılarını oluşturmaktadır (Dağdemir, 2003:33). Ekonomik kalkınma ülkelerin enerji ihtiyaçlarını arttırmaya ve bu enerji kullanımı sonucu ortaya çıkan atıkların fosil kaynaklardan kullanılması, ekolojik sistem için ayrı sorunlar doğurmaktadır.

Ülkeler bu kıt olan kaynakların yerlerine yenilenebilir kaynak kullanımını tercih etmek zorunda kalmıştır. Fosil kaynaklarına dayalı yenilenemeyen enerji kaynaklarından yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş hem insanlığın ihtiyaç duyduğu sürdürülebilir enerji kaynağına hem de çevresel kirlenmenin en aza indirilmesi potansiyeline sahiptir. Enerji kaynaklarına olan ihtiyaçlar var olan enerji kaynaklarının kıt olmasından dolayı yeni enerji kaynakları arayışlarını hızlandırmıştır. Bu arayışlar sonucu yeni enerji kaynakları olarak su, güneş, jeotermal, füzyon ve biokütle gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme başlamıştır. Bu kaynakların dışında fosil kaynaklardan petrol, kömür, doğal gaz ve uranyum gibi yenilenemeyen doğal kaynakların çevresel boyutta maliyetli olması bu alternatif kaynaklara yönelmede etkili olmuştur. Kullanılan enerji kaynağı yenilenebilir veya fosil kaynaklardan oluşsa da bu kaynakların tüketilmesi sonucu ortaya çıkan kükürtdioksit (SO_2), azot oksitler (N_2O_4, N_2O_3, NO_2, NO), metan (CH_4), karbonmonoksit (CO) ve karbondioksit (CO_2) gibi zararlı gazlar ciddi şekilde hava

kirliliğine neden olmaktadır. Aynı zamanda bu zararlı gazlar sera gazı etkisiyle küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi küresel boyuttaki çevre sorunlarına da yol açmaktadır (Alpay, 2000:71-72).

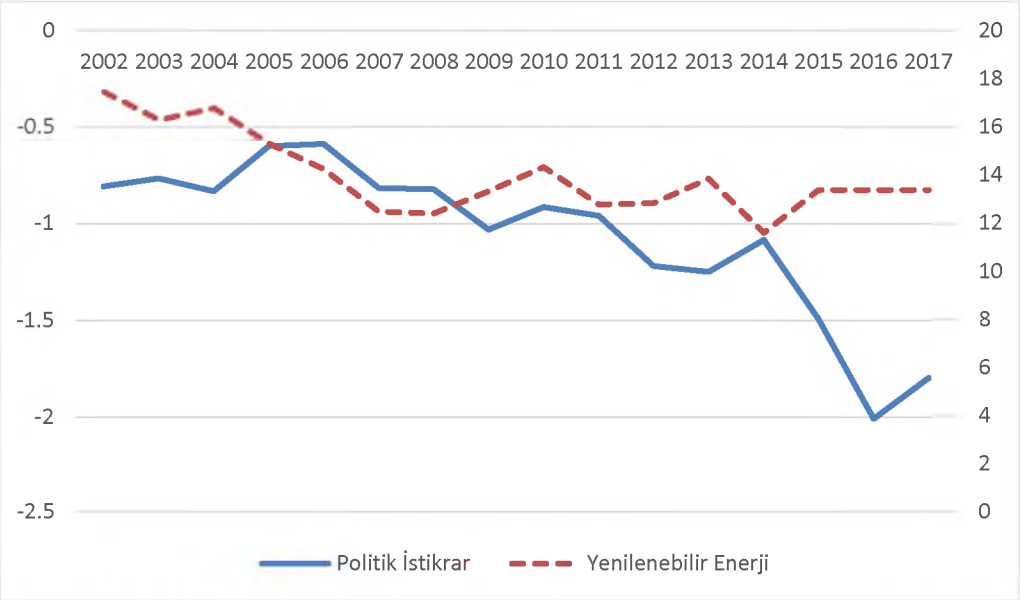

Şekil 3.8. Politik İstikrar ve Yenilenebilir Enerji İlişkisi

Şekil 3.8'de 2002-2017 yılları arasında politik istikrar ve yenilenebilir enerji arasındaki ilişki gösterilmektedir. Politik istikrar ülkedeki siyasi olaylardan etkilenerek konjenktürel dalgalanma seyri izlemektedir. Enerji üretiminde yetersiz olan Türkiye dışa bağımlı enerji politikası uygulamak zorunda kalmaktadır. Enerji kaynaklarını elinde bulunduran ülkeler bu avantajı güç olarak kullanmalarının yanında enerji kaynakları fiyatlarının esnek olması enerji kaynaklarında politik istikrarın sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Sanayi devriminden sonra makineleşme enerjiye duyulan ihtiyaçları arttırmıştır. Bu kaynakları elinde bulunduran devletler için ekonomik gücün yanında uluslararası politikada etkin rol oynayacak güce ulaştırmıştır. Kıt olan enerji kaynağına olan talep ve ülkelerin yenilenebilir enerji kaynaklarında kendilerine yeterli düzeyde gelişim sağlayamaması gibi durumlar bu kaynağı elinde bulunduran ülkeler için politik güç olmuştur. Dünyada enerji sektörünü elinde bulunduran bu ülkeler sadece ekonomik alanda gelişim sağlamamaktadır. Rusya Federasyonu, ABD, İran, Venezüella, Katar ve Suudi Arabistan gibi ülkeler dünya enerji piyasasında söz sahibi olan ülkelerin başında gelmektedir. Rusya Federasyonu, doğal kaynak potansiyeli olarak toplam dünya

rezervlerinden yaklaşık %21'lik payına sahip iken; ABD, doğal kaynak potansiyeli olarak kömürün 251 milyar ton rezervle dünyada birinci sırada yer alarak, petrolde 39,9 milyar tonluk rezerve sahiptir. Türkiye özellikle enerjide dışa bağımlı olması ve enerji ithal ettiği ülkelerin başında Rusya, İran ve Azerbaycan gibi siyasi olaylardan etkilenen ülkeler olması sebebiyle politik istikrarın sağlanmasında sorunlar yaşatmaktadır. Enerjide ithal edilen ülkelerle yaşanan siyasi sorunlar ekonomik bağlantıları etkilemektedir. Ayrıca; İran devletine uygulanan ambargo uygulamalarının sıklığı ve Türkiye'nin kurduğu ikili anlaşmaları sıkıntıya sokmaktadır. Türkiye'nin gelişmekte olan ekonomisi ile enerji her geçen gün ihtiyacı artmaktadır. Artan bu enerji ihtiyacını yenilenebilir kaynaklara yönelterek hem ekonomisindeki dışa bağımlılığı azaltacaktır hem de ekonomideki parasal kaynağın büyük kısmını aktardığı enerji ithalatını azaltacaktır.

Türkiye'nin 2002 yılından 2007 yılına gelene kadar olan sürede artan nüfus, kentleşme, sanayileşme ile artan enerji talebinde artış ve teknolojik gelişimde yetersizlik gibi durumlardan dolayı yenilenebilir enerji seyri dalgalı seyir izlemektedir. Bu dalgalanmanın sebepleri arasında yenilenebilir enerji kaynaklarının sağlanmasında politikaların geç uygulanması, ülkedeki bütçeden teknolojik gelişmeye yeterli pay ayrılmaması, ülkedeki politik istikrarın sağlanamaması gibi birçok sorunu sayabiliriz. Son yıllarda yapılan başta nükleer santraller olmak üzere rüzgâr, güneş ve su kaynaklarından yararlanarak yapılan tesislerin sayıları ile bu dengenin değişmesi aşikârdır. Türkiye'nin çevresel sürdürebilirlik sağlamasının yolu yenilenebilir enerji kaynaklarına vereceği önemden geçmektedir. Sadece çevresel sürdürebilirlik değil, enerji kaynaklarında dışa bağımlılığın azalması ekonomik sürdürebilirliğin sağlanması açısından ayrıca önem arz etmektedir.

Çevreye yönelik baskıların azaltılması için yenilenebilir kaynakların kullanılması, mevcut kaynakların gelecek nesillere aktarılması için bu kaynak tabının korunması gereklidir. Teknolojik gelişmenin yeni kaynakların oluşmasında kullanıldığı gibi mevcut kaynak tahribinin en aza indirilmesi için gerekli tedbirleri almak zorundadır. Bu bağlamda sonsuz olan insan ihtiyaçlarının sağlanması için teknoloji kullanılırken çevreye zarar veren teknoloji kullanımın en aza indirmek gereklidir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için çevrenin etkin ve verimli kullanılması gereklidir. Çevresel sürdürülebilirlik fosil kaynakları kullanılarak ve bu kullanım sonucu ortaya çıkan atık sorunu ile çözülemeyecektir. Ülkelerin sürdürülebilir kalkınma sağlamak için bu fosil enerji kaynaklarından

yenilenebilir enerji kaynaklarına geçmeleri ekolojik sistem başta olmak üzere zorunludur. Çevresel sürdürülebilirlik sağlamak için ülkelerin yenilenebilir enerji kaynaklarındaki durumlarını aşağıda ayrıntılı inceleyeceğiz.

Tablo 3.3. Ülkelerin 2017 Yılsonu Yenilenebilir Elektrik Kurulu Güç Kapasitesi (GW)

Enerji Kaynakları	**Çin**	**ABD**	**Hindistan**	**Almanya**	**Türkiye**	**Avrupa**	**Dünya**
Hidrolik	313	80	47	5,6	27,2	127	1114
Rüzgar	188	89	33	56	6,8	169	539
Biyoenerji	15	16,7	9,5	8	0,63	40	122
Güneş PV	131	51	18,3	42	3,42	108	442
Güneş Termal	0	1,7	0,2	0	0	2,3	4,9
Jeotermal	0	3,6	0	0	1,06	0,9	13,5
Toplam	647	242	108	111,6	39,11	447,2	2235,4

Kaynak: TEG,2018

Tablo 3.3'te ülkelerin 2017 yıl sonu yenilenebilir elektrik kurulu güç kapasitesi gösterilmektedir. Yenilenebilir kaynak kullanımından fayda sağlayan ülkelerin başında Çin gelmektedir. Bu ülkeyi takip eden ülkeler sırasıyla, ABD ve Almanya'dır. Çin yenilenebilir enerji kaynaklarından; hidrolik 313 GW, rüzgâr 188 GW, güneş PV 131 GW ile en fazla fayda sağlayan ülkedir. Bununla birlikte ABD, biyoenerji 16,7 MV ile yararlanan diğer ülkedir. Türkiye toplamda 39,11 MV ile dünya toplam yenilebilir kaynak kullanımında önemli yerde yer almaya başlamaktadır. Türkiye yenilenebilir enerji kaynaklarından hidrolik enerji 27,2 MV ile birinci sırada yer alırken ikici sırada ise güneş PV 3,42 MV gelmektedir. Türkiye enerji kaynaklarından sürdürülebilir kalkınma ve çevresel sürdürülebilirlik sağlaması için yenilenebilir enerji kaynaklarına önem vermelidir. Şekil 3.9'da 2017 yılı Türkiye yenilenebilir enerji kurulu gücü gösterilmektedir. Türkiye'nin hidroelektrik kullanımı olarak 27,273 MV ile birinci sırada yer almasının sebebi engebeli coğrafi yapısı yüzünden en çok üretim sağlanan yenilenebilir enerji türü olmasıdır.

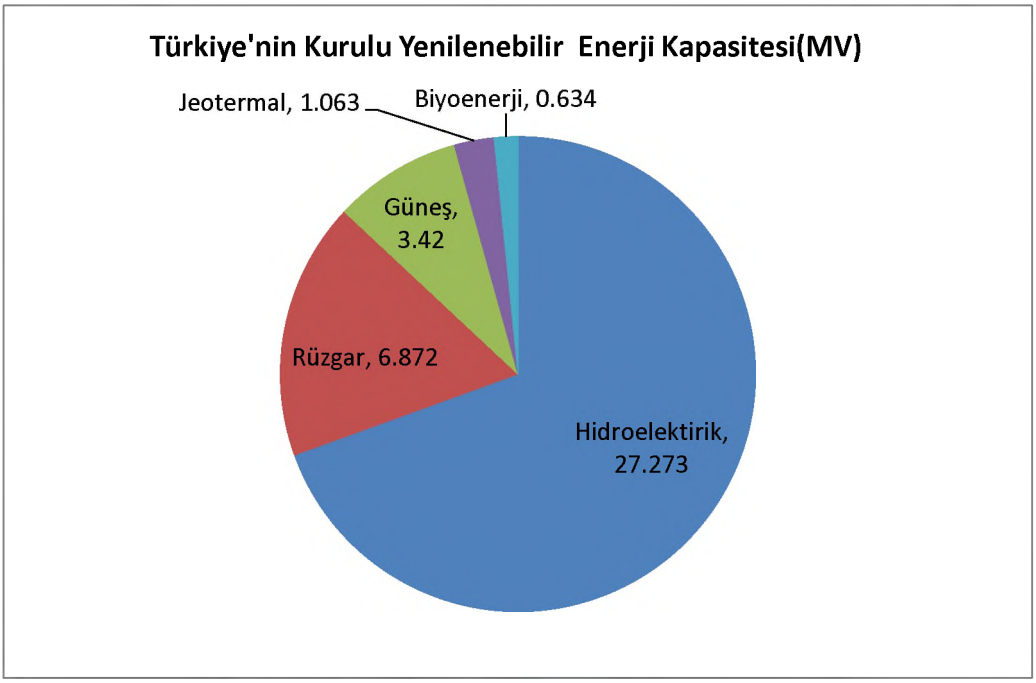

Şekil 3.9. Türkiye Yenilenebilir Enerji Kurulu Gücü 2017 (MV)
Kaynak: TEG,2018

Rüzgâr enerjisi 6,872 MV ile ikinci sırada iken, güneş 3,42 MV olarak Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarını oluşturmaktadır.

Tablo 3.4. 2017 Yılı Hidrolik Enerjinin Dünyadaki Durumu

Ülke	**Toplam Kapasite (2016) (MW)**	**Toplam Kapasite (2017) (MW)**	**2016-2017 Kapasite Artışı (MW)**	**Elektrik Enerji Üretimi (2016) (TWh)**	**Elektrik Enerji Üretimi (2017) (TWh)**
Çin	331,110	341,190	9,120	1,180,70	1,1974,50
ABD	102,485	102,867	283	266,3	322,39
Brezilya	98,015	100,273	3.376	410,24	430,4
Kanada	79,323	80,985	139	379,63	403,35
Hindistan	51,975	51,975	1,908	120,51	135,54
Rusya	48,086	48,450	364	178,1	178,95
Türkiye	26,249	27,273	592	67,03	17,03
Dünya Toplam	1,096,500	1,266,96	15,782	4,102,05	4,185,00

Kaynak: TEG,2018

Tablo 3.4'de 2017 yılı hidrolik enerjinin dünyadaki durumu gösterilmektedir. Çin hidroelektrik enerji üretiminde 1,1974,50 TWh ile birinci sırada yer alırken ardından ABD ve Brezilya gelmektedir. Türkiye'nin 2017 yılında elektrik enerji üretimi 17.03 TWh olurken, toplam kapasitesi 27.273 MV olarak gerçekleşmiştir. Hidrolik enerji kaynakları dünya geneli en yaygın kullanılan yenilenebilir enerji kaynakları arasında yer almaktadır. Fosil kaynakların yerine bulunan yeni enerji kaynakları sürdürülebilir kaynaklardan oluşsa da çevreye ciddi yönde zararlar vermektedir. Hidroelektrik santralleriyle sürdürülebilir enerji üretimlerinde bulunsalar da baraj ve göletlerinde ekolojik düzeni bozmaları başta olmak üzere bölgede yaşayan insanların göç etmesi, o alanda yaşayan hayvan soylarının yok olması gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Özmen, 1995:384-386).

Tablo 3.5. Dünya Geneli Güneş Enerji Sistemleri Üretim Kapasiteleri Karşılaştırması

Ülke	**Güneş Fotovataik Sis. Kurulu Güç (2015) (MW)**	**Güneş Fotovataik Sis. Kurulu Güç (2017) (MW)**	**Toplam Elektrik Üretimi (2015) (GWh)**	**Toplam Elektrik Üretimi (2017) (GWh)**
Çin	43,050	131,000	25,007	108,200
ABD	25,540	51,000	24,603	77,965
Almanya	39,634	42,394	36,056	39,996
Japonya	33,300	49,000	26,534	62,343
İtalya	18,910	18,910	22,319	25,215
Fransa	6,549	6,549	5,909	9,245
Türkiye	249	3,400	17	2,720
Dünya	222,360	399,613	223,948	442,600

Kaynak: TEG,2018

Tablo 3.5'te 2015 ve 2017 yılları arasında fotovaltaik ve güneş enerjisi uygulamalarının ülkelere ait kurulu güç kapasiteleri ve toplam elektrik enerjisi üretimi miktarları gösterilmektedir. Dünyadan kilometrelerce uzaklıktaki güneş, yeryüzündeki birçok enerjinin kaynağını oluşturmaktadır. Güneş enerjisini kullanarak enerji üretimi yapan birçok teknolojik çalışmayı fotovolkanik güneş teknolojisi ve ısıl güneş teknolojileri olarak iki başlıkta toplayabiliriz. Fotovoltaik hücreler adı altında bilinen yarı-iletken malzemeler güneş ışınlarını direk elektriğe

çevirmektedir. Isıl güneş sistemi ise; güneş enerjisi tarafından sağlanan ısı elde edilmektedir. Tablo 3.5'te görüldüğü üzere Çin dünya geneli fotovaltaik sistemli enerji üretiminde 131,000 MV ile dünyada birinci sırada yer almaktadır. Bu ülkeyi sırasıyla; ABD ve Japonya takip etmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından çevreye zarar veren en az kaynakların kullanılması bu ülkelere ekonomik kazanç dışında fosil kaynaklı enerjilerin tüketilmesi sonucu ortaya çıkan atıklardan ortaya çıkan CO_2 emisyonun olmamasını; ayrıca ayrı kazanç durumunu yaratmamaktadır. Çünkü ortaya çıkan CO_2 emisyonun tekrar çevreye zarar vermemesi için mücadele etmek ülke ekonomilerine ayrı maliyet yaratmaktadır. Dünya 2017 yılı güneş enerji kurulu gücü 399.613 MV olmuştur. 2015 yılında güneş kurulu gücü 222.360 MV olması aradan geçen kısa sürede bu oranın artması dünya geneli ülkelerin yenilenebilir enerji kaynaklarına verdikleri değerin göstergesidir. Türkiye bulunduğu coğrafi özelliği nedeni ile güneş enerjisinden istenilen oranda yararlanamamaktadır. Özelikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yıl boyunca uzun süren güneşli gün sayısı çokluğu ne yazık ki istenilen boyutlarda enerji üretimini sağlayacak yatırımlar yapılmamıştır. Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı olması bakımından yenilenebilir enerjide ülkede gerekli yatırım yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Tablo 3.6. Dünya Ülkelerinde Enerji Göstergeleri (2016)

Ülke	Nüfus (milyon)	Elektrik Tüketimi (Twh)	CO2 Emissiyonu (milyon ton)	Kişi Başına Enerji Tüketimi (TEP)	Kişi Başına Elektrik Kütemi (kwh)
Çin	1379,2	5593	908,1	2,21	4057
Hindistan	1311,1	1126,5	2066	0,62	859
ABD	321,7	4128,5	4997,5	6,92	12833,25
Rusya	144,096	983,42	1543,12	5,11	6562
Japonya	127,141	998,7	1141,6	3,57	7865
Kanada	35,9	544,5	549,2	7,2	15188
Türkiye	79,51	209,22	317,2	1,54	2761
Dünya	7334,00	22386	32294	1,9	3052

Kaynak: TEG,2018

Tablo 3.6'da dünya genelinde ve ülkelerde 2016 yılı için kullanılan enerji verileri gösterilmektedir. Tablodaki verileri incelersek; Dünya en fazla enerji

tüketimi yapan ilk üç ülke sırasıyla Çin, ABD ve Hindistan'dır. Bu aşırı enerji tüketiminde ilk göze çarpan bu ülkelerin nüfuslarının çok fazla olması halidir. Bunun yanında dünya ticaretinde büyük öneme sahip olmalarının nedeni enerji tüketiminde önemli rol oynamalarıdır. Enerji tüketiminde ilk üç sırayı alan ülkeleri CO_2 emisyon yayımların da önde gelmektedirler. Türkiye enerji tüketimi 209,22 TWh miktarında gerçekleştirmiştir. Yine Türkiye'nin kişi başına gerçekleşen net elektrik tüketimi ise; 2761 kWh'dir. Türkiye'nin gayri safi yurt içi hasıla miktarı 857,7 milyar dolar iken, kişi başına düşen milli gelir tutarı 10787 $ civarındadır. Dünya nüfusu 2016 yılı için toplam 7334 milyonu aşmakta iken, kişi başına düşen enerji tüketimi 1,9 TEP, elektrik enerjisi tüketimi ise 3052 kwh olarak hesaplanmıştır. Dünya nüfusunun artması, buna bağlı olarak enerji tüketiminin artması ve çevreye yayılan CO_2 emisyon miktarı sürdürülebilir çevresel politikaların yapılmasının gerekliliğini bir kez daha göstermiştir. Ülkelerin sanayileşmeye bağlı olarak kullandıkları enerji artışını yenilenebilir enerji kaynaklarından yapmaları gerekliliği zorunlu hale gelmiştir. Artan nüfus ve gelişen ekonomilerin enerji politikalarını acilen sürdürülebilir çevresel faktörleri inceleyerek değiştirmeleri gereklidir. Dünya ülkeleri ekonomik kalkınma için var olan enerji kaynaklarını bilinçsizce tüketmektedir. Bu tüketim ile kaynakların belli bir yerden sonra enerji kaynaklarının bitmesi bu ülkeleri yenilenebilir enerji kaynaklarına sevk etmektedir. Bu yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştiren ülkeler ekonomik alanda kazançlı çıkmaktadır. Bu kazançların başında ekonomik kazanç gelmekte iken; diğer en önemli kazan ekolojik sistemi bozmadan çevresel sürdürülebilirlik sağlamalarıdır.

Tablo 3.7'de nükleer enerji elektrik üretimi, dünyadaki işletmedeki faaliyetler, inşa edilen ve planlanan santraller ile ilgili veriler gösterilmektedir. Nükleer enerji kaynaklarında en yüksek elektrik üretimi yapan ülke olarak ABD 805,3 TWh'lık kullanımla birinci sırada yer alırken, bu ülkeyi Fransa 384.0 TWh ile takip etmektedir. Elde edilen enerjinin tüm ihtiyaçları karşılama oranı olarak Fransa %72,3 ile dünyada birinci sırada yer almaktadır. En fazla nükleer santrale sahip ülke olarak da sırasıyla; ABD, Fransa ve Japonya gelmektedir. Türkiye nükleer santral kaynakların elektrik üretimi elde edememektedir. Fakat 4 santralin faaliyete girmesi sonucu nükleer enerjide üretim yapabilecektir. Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı olması ve enerji ihtiyacının her geçen gün artması bu santrallerin sayılarının arttırılması gerekliliğini zorunlu kılmıştır. Sürdürebilir kalkınma hedeflerine

ulaşmada çevresel sürdürülebilirlik açısından bu santrallerin kurulması ekonomik kalkınmanın yanında ekolojik sistem için önemli olmaktadır.

Tablo 3.7. Nükleer Enerjinin Dünyadaki Genel Durumu

	Nükleer Enerjiden Elektrik Üretimi (2016)		İşletmede Bulunan Nükleer Enerji Santralleri (2018)		İnşa Halindeki Nükleer Santraller (2018)		Planlanan Nükleer Santraller (2018)	
Ülke	TWh	Elektrik Enerjisi İhtiyacı Karşılama Yüzdesi (%)	Adet	Güç Kapasitesi (Mwe)	Adet	Güç Kapasitesi (Mwe)	Adet	Güç Kapasitesi (Mwe)
ABD	805,3	%20,40	99	99.647	2	2.500	14	3.100
Rusya	179,7	%17,10	36	27.876	6	4.804	26	28.390
Fransa	384,0	%72,30	58	63.13	1	1.750	0	0
Japonya	17,5	%20,40	42	39.952	2	2.756	9	12.947
Kore	154,2	%30,30	24	22.505	4	5.600	1	1.400
Almanya	80,1	%13,10	7	9.444	0	0	0	0
Çin	210,5	%3,60	38	34.647	20	21.546	39	46.100
Hindistan	35,0	%3,50	22	6.219	6	4.350	19	17.250
Türkiye	0	%0,00	0	0	0	0	4	4.800
Diğer Ülkeler	623,7	%19,30	122	152.762	16	18	46	49.30
Dünya Toplam	2.490	10,6	448	393.052	57	61.61	158	163.287

Kaynak: TEG,2018

Ülkelerin yenilenebilir enerji sağlamaları için yaptıkları bu santrallerin sayılarının artması ihtiyaç duydukları enerjiyi sağlarken, bu santrallerden çıkan atıkların çevreye zarar vermemesi için gerekli önlemleri almaları gereklidir. Yine gelişmiş ülkeler için enerji üretiminin büyük kısmını oluşturan nükleer santrallerin güvenliğinin sağlanması ve enerji üretimi sonucu çıkan nükleer atıkların saklanması gibi sorunlar da yenilenebilir enerjiler için sorun yaratmaktadır (Özmen, 1995:383-385).

3.6. LİTERATÜR TARAMASI

Politik istikrar ve ekonomik sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik üzerine literatür taraması yapıldığında 1990'lı yıllardan sonra iktisadi büyüme modellerinin gelişiminin yoğunlaştığı görülmüştür. Çalışmaların bu yıllardan sonra gelişim göstermesindeki sebeplerin başında verilerin tanımlanmasının yapılabilir olması ve baz alınan göstergelerin güvenilir kaynaklardan sağlanabilir olması gösterilebilir (Yalcınkaya, 2017). Konu ile ilgili literatür taraması yapıldığı zaman yapılan

çalışmalarda genelde iki tür kaynak gösterimi baz alınarak incelemelerde bulunulmuştur. Bunlardan ilki yazarlar tarafından türetilen istikrarsızlığa sebep olan göstergelerdir. Bunların içerisinde en çok değişiklikleri kullanılan göstergeler savaş, terör, darbe ve hükümet değişikliğine bağlı ortaya çıkan istikrarsız durumlar yer alır. Yazarlar tarafından kullanılan ikinci gösterge ise çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından yayınlanan endeks göstergeleridir. Yapılan çalışmalarda genel olarak yatay kesit analizi ve panel veri analizi kullanılarak politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Bu çalışmanın literatür bölümünde, bahsi geçen ilişkileri Türkiye için inceleyen çalışmalar ağırlıklı olmak üzere ülke bazlı veya ülke grupları olarak inceleyen çalışmalara da yer verilmiştir. Yeşilay (2008), Dünya Bankası tarafından geliştirilen ve ülkelerin zayıf sürdürülebilirlik açısından test edilmesi işlevini gören bir ekonomik sürdürülebilir kalkınma göstergesini kullanarak yaptığı çalışmasında Türkiye'nin mevcut durumunu incelemiştir. Çalışmada Türkiye'nin zayıf sürdürülebilir durumda olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca; çalışmasında ekonometrik analizi de yaparak uyarlamış yatırım değişkeni incelemiştir. Çoker (2010), çalışmasında çevresel faktörlerin sürdürülebilir kalkınmanın gelişimine katkı sağlaması için yapılması gereken politika ve uygulamaları incelemiştir. Çalışmasını ekonometrik bir model ile gelir ve kirlilik arasındaki ilişki olan "Çevresel Kuznets Eğrisi" (EKC) yardımıyla açıklamıştır. Karbon salınımın çevreye verdiği zararın etkisini bulmuştur. Ayhan (2010), küresel iklim değişiklikleri sonucu oluşan çevre faktörünün tüm ekonomilerin sorunları arasında yer aldığını belirtmektedir. Birleşmiş Milletler kapsamında Türkiye'nin de imzaladığı Kyoto Protokolü çerçevesindeki uyumlarını ve bu protokolün etkilerini incelemiştir. Çalışma sonucunda; Türkiye'nin taraf olduğu anlaşmayı uygulandığı takdirde enerjide dışa bağımlığının azalacağını belirtmiştir. Sarıçoban (2011), çalışmasında sürdürülebilir kalkınmanın çevre politikalarını Türkiye'nin kalkınma planlarını ilk olarak 1973-2005 yıllarını kapsayan tüm beş yıllık plan ile 2007-2017 yıllarını kapsayan çevre başlıkları ile ayrı ayrı incelemiştir. Türkiye'nin çevre politikalarını sürdürülebilir kalkınma kavramı ile incelemiştir. Yapılan inceleme sonucunda çevre politikalarının olumlu etkilendiği; fakat sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin üç boyutu olan çevre, ekonomi ve sosyal politikaları ile yeterince bütünleşmediği görülmüştür. Eryılmaz (2011), çalışmasında sürdürebilir kalkınmanın bölgesel kalkınma için gerekliliği üzerine çalışmalar yapmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve master planla kalkınmanın yerelde başladığı ve sivil toplum

kuruluşları ile yapılması gerektiği sonucuna varmıştır. Bal (2012), çalışmasında sanayi devrimi ile dünyadaki sanayileşmenin çevreye verdiği tahribatı incelemiştir. Özellikle son yıllarda artan çevre kirliliği, ozan tabakası incelmesi, su kaynaklarının kirliliği ve çölleşme gibi doğa tahribatına sebep olan olayların sürdürülebilir kalkınmada çevresel boyutlara verdiği etkinin piyasa etkinliğinin etkisini incelemiştir. Araştırma sonucu çevre sorunlarında çözüm bulmada piyasaların etkin rol oynamadıklarını tespit etmiştir. Okumuş (2013), çalışmasında ekonomileri var olmak için çevresel faktörleri gözetmeden yaptıkları tahribatların zamanla ekonomilerin yeşil ekonomilere yönelmeleri gerektiğinden bu yönelmenin göstergesi olarak da ekolojik ayak izi göstergesini göstererek incelemiştir. Çalışmasında Türkiye'nin mevcut büyüme durumunun sürdürülebilir olmadığını ekolojik ayak izi ile destekleyerek sonuca ulaşmıştır. Batı (2013), çalışmasında sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunun önemine değinerek yenilebilir enerji kaynaklarının kaynaklarını incelemiştir. Çalışmada yenilenebilir kaynakların kullanılması için sorumlu kamu kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının sorumluluklarını saha çalışması yaparak değerlendirmiştir. Bu alanda etkin olan 240 kişi üzerinde anket çalışması yaparak yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir kalkınma için gerekli olduğu sorununun %70'lik oranla önemli olduğu sonucuna varmıştır. Lafiatis (2014), sürdürülebilir kalkınmanın göstergelerinden olan ayak izi ölçme ve değerlendirmesini Bursa ve Kadıköy için yapmıştır. İki farklı bölgenin cazibe bölgesi olmasından dolayı karşılaştırma yaparak ekolojik ayak izi sonuçlarını değerlendirmiştir. Yapılan ekolojik ayak izi karşılaşması sonucu 2002 yılından 2011 yılına kadar olan süreçte değerlerin düştüğü sonucuna ulaşmıştır. Çepik (2015), çalışmasında klasik kalkınma kavramının yerine sürdürülebilir kalkınmaya bıraktığı süreci incelemiştir. Çalışmasına konu olan kalkınmanın yeni tanım sürecine yenilenebilir enerji kaynaklarını ekleyerek, bu kaynağı kullanan çalışmalardan ve politikalardan bahsetmiştir. Gelişen dünya ekonomisinde Türkiye'nin yenilenebilir kaynaklara ilişkin durum değerlendirmesi ile geleceğe yönelik tahminlerde bulunmuştur. Olcay (2015), çalışmasında farklı bir endeks kullanarak ülkelerin sürdürülebilirlik performanslarının ölçümünü OECD'nin 2001 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Temel Gösterge Seti ile 24 ülke için 1992-2012 yıllarını kullanarak beş ayrı endeksle araştırmıştır. Çalışmasında Türkiye için bulduğu bulguların ekonomik değerler ve insani sermayesi boyutlarının istikrarsızlık olsa da gelişme sağladığı sonucuna varmıştır. Ayrıca çalışmasında çevresel değerlerin gelişimi değerinde

ilerleme olmadığı sonucuna varmıştır. Durak (2016), çalışmasında sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutunu inceleyerek yoksulluğu azaltmak için sahra altı Afrika ülkelerinin durumunu incelemiştir. 1999-2016 yılları arasında 33 Afrika ülkesini inceleyerek yoksulluğu azaltma strateji belgesi oluşturmuştur. Sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerine ulaşması için ülkelerin gerekli belgelere sahip olmadıkları, gelecekte bu kalkınma hedeflerini yakaladıklarında ülkelerin yaşam kalitelerini çevreye zarar vermeden iyileştirecekleri sonucunu bulmuştur.

Politik istikrarın sürdürülebilir kalkınma boyutunda ekonomi göstergesi olarak genelde ekonomik büyümeye etkileri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında pozitif veya negatif etki yaratacak anlamlı etki bıraktığı sonucuna ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Barro (1991), ülkelerin ekonomik büyümelerini devrimler ve darbeler ile inceleyen çalışmasında 98 ülke için 1960-1985 yılları arasındaki ekonomik büyüme ve GSYİH ilişkisini incelemiştir. Yaptığı çalışmalar sonucu politik istikrar ile büyüme arasında ters yönlü ilişki olduğunu tespit etmiştir. Benzer çalışma Grilli vd. (1991) tarafından yapılmıştır. Politik istikrar ve büyüme arasındaki ilişkinin 18 OECD ülkesi için yapılan çalışmada; yine farklı ölçütlerle ekonomik büyümenin etkilerinin pozitif veya negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşırken, sonucun anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Barro vd,.(1993), politik istikrarın büyüme arasındaki ilişkisini 1965-1985 yılları arasında 116 ülkenin ekonomik büyüme oranlarını baz alarak incelemiştir. Farklı ölçütlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin pozitif veya negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşırken, bu sonucun anlamlı bir etkiye sahip olmadığını tespit etmiştir.

Sala-i-Martin, X. X. (1997), çalışmasında politik istikrar temsilen 60'a yakın farklı değişkenlerle incelemiştir. Bu değişkenleri seçerken ekonomik büyümeyi etkileyen temel bileşenleri baz alarak oluşturmuştur. Çalışma sonucunda politik istikrarın büyümeye etkisinin olumsuz ve anlamsız olduğunu tespit etmiştir. Abdiweli, M.A.(2001), çalışmasında siyasi istikrarın ekonomik büyümeye etkisini incelemiştir. Çalışmasını karar vericilerin oy almak için yapmış olduğu çalışmaları baz alarak yapmıştır. Çalışmanın ampirik sonuçları, siyasi istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kesin olmadığını göstermektedir. Siyasi istikrarsızlık için incelediği ülkelerin ekonomik büyümelerinin farklı olmasından dolayı ekonomik büyüme ile ilişkilerinin anlamlı ve olumsuz olduğunu tespit etmiştir. Bildirici (2004), tarafından 1985 ve 2004 dönemi için siyasi istikrarsızlık, finansal derinlik ve

ekonomik büyüme arasındaki bağlantı hem teorik hem de ampirik modelde incelenmiştir. Jong-A-Pin (2009), çalışmasında siyasi istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1984-2003 döneminde 98 ülkenin bir örneği için panel tahmini yaptığı çalışmasında, siyasi istikrarsızlığın çeşitli boyutlarının ekonomik büyüme üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu tespit etmiştir. Şanlisoy (2010), çalışmasında politik yönetim ile ekonomik göstergeler arasında ilişkiyi inceleyerek politik istikrarsızlığın sebeplerini ortaya koymaya çalışmıştır. Politik istikrarsızlığın ekonomik büyümeye ulaşmak için konulan amaçlara negatif etki yarattığı ve etkinin azaltılması için gerekli davranışların sergilenmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Teletar (2010) tarafından 1986 ve 2001 yılları arasında politik istikrasızlığın bir göstergesi olan politika değişkenleri incelenmektedir. Politik istikrarsızlığın ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucu bulunmuştur. Gür vd. (2012), gelişmekte olan ülkelerde politik istikrarın ekonomik büyüme üzerine olan etkilerini 1986 ve 2003 dönemlerini incelemiştir. Panel veri analizi ile yapılan çalışmada, ekonomik büyüme ile makroekonomik performans üzerine pozitif etkiye sahip olduğu sonucu bulunmuştur. Ayrıca panel veri analizi sonucu elde edilen diğer bir bulgu ise tahmin edilen ülke etki katsayılarının Asya ülkeleri için pozitif, Latin Amerika ülkeleri için ise negatif etkiye sahip olduğu sonucudur. Aisen vd.(2013), politik istikrarın sağlanması durumunun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin farklı gelişmişlik düzeyine sahip 169 ülke için 1960-2004 döneminde yapılmış olan ekonomik çalışmalar sonucu, politik istikrar/istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmıştır. 169 ülkeyi kapsayan çalışmada lineer dinamik panel veri modelleri için Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) tahmincisini kullanılmıştır. Elde edilen sonuç, daha yüksek düzeyde politik istikrarsızlığın kişi başına düşen GSYİH büyüme oranlarıyla daha düşük olduğudur. Ülkelerdeki istikrarsızlık durumların ekonomik büyümenin etkisini değiştirdiği sonucuna varılmıştır. Jaouadi,S. vd.(2013), çalışmasında siyasi istikrarsızlığın büyümeye eksisini gelişmekte olan ülkeler üzerine incelemiştir. Gelişmekte olan ülkelerin istikrarsızlık sonucu büyümeye olan etkilerinin negatif; fakat anlamsız olduğunu bulmuştur. Parlakyıldız (2015), çalışmasında Latin Amerika ülkeleri için 1999 ve 2013 yılları arasında politik istikrarsızlık seviyelerinin ekonomik performans üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Panel veri analizi ile yapılan çalışmada işsizlik ve politik istikrar seviyelerinin ekonomik performansının negatif oduğu, enflasyon üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yalçınkaya vd.(2017),

çalışmasında 1996-2015 yılları arasında politik istikrar ve politik istikrarsızlık durumlarını farklı politik rejimlere ve dünyanın en büyük ekonomisine sahip ülkeleri gruplandırıp panel veri analizi kullanarak incelemiştir. Dünyanın gelişmiş yirmi ekonomisine G-12 ve G-8 diye iki gruplandırma yapmıştır. Çalışma sonucunda G-12 ve G-8 ülke grupları için sırasıyla pozitif/negatif yönlü ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada G-12 ve G-8 ülkelerinin farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olmalarının politik açıdan etkilerinin fiziki sermaye birikiminden daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma ile politik istikrar çalışmaları ekonometrik modeller ile de incelenmiştir. Aşağıda bu ekonometrik çalışmaların bazılarının özetleri sunulmaktadır.

Tablo 3.8. Politik İstikrar ve Büyüme İlişkisi Üzerine Literatür Taraması

Çalışma	Örneklem ve Dönem	Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	Yöntem	Sonuç
Uçak (2010)	OECD üyesi 30 ülke (1980-2017)	EB	ELK	Panel veri analizi	Yenilenebilir elektrik üretimi artışı ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.
Tutulmaz (2011)	Seçilmiş farklı ülke grupları (toplam 45 ülke ve 1967-2007)	CO_2	Pop, Y	Panel veri analizi	Kalkınma ile emisyon arasında N şeklinde ilişki saplanmıştır.
Kaplan (2014)	OECD üyesi 29 ülke (1984-2012)	BÜY	POLİTİK, ENF,NÜF, İŞSİZ, AÇIKLIK	Panel veri analizi	Politik istikrar ekonomik büyümeyi olumlu etkiler.
Şimşek (2015)	Seçilmiş farklı ülke grupları (toplam 97 ülke ve 2002-2013)	CYCLES	CPI, UNEMP, OPENNES, MONEY, INVEST, GEXP, POIN	Panel veri analizi	Politik istikrarsızlık büyümeyi olumsuz etkiler.
Kartal (2018)	Orta Doğu'da yer alan farklı ülke grupları (toplam 15 ülke ve 1996-2014)	GDP	ENSEC, Pİ	Panel veri analizi	Politik istikrar ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken enerji güvenliğini riskindeki artış bölge ülkelerini olumsuz etkilemektedir.

POP: Nüfus yoğunluğu Y: Kişi başı milli gelir, CO_2: Karbondioksit emisyonu, BÜY: Ekonomik Büyümeyi, NÜF: Nüfus yoğunluğu, ENF: Enflasyon, EB: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, ELK: Yenilenebilir Kaynaklardan Elde Edilen Elektrik Üretimi, CYCLES: Konjektürel Dalgalanma, LNPERGDP: Kişi Başı GSYH, LNENSEC: Enerji Güvenliği Risk Skoru, LNPİ: Politik İstikrar ve şiddet/terör Yokluğu, CPI: Enflasyon Oranı, UNEMP: İşsizlik,

OPENNES: Finansal Dışa Açıklık, MONEY: Para Arzındaki GSYH İçindeki Oranı, INVEST: Toplam Yatırımların GSYH İçindeki Payı, GEXP: Kamu Harcamalarının GSYH içindeki Payı, POIN: Politik İstikrar

Politik istikrar kavramını farklı göstergeler kullanarak inceleyen çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmalarda politik istikrar göstergesi olarak; darbe, suikastlar, dini olaylar, göç ve hükümet süreleri gibi değişkenler ile ekonomik büyüme arasında bağlantı kuran çalışmalar yer almaktadır. Çalışmalar sonucunda politik istikrar göstergeleri ile büyüme arasında negatif /pozitif ilişki tespit edilmiştir. Yapılan çalışmaların özet tablosu aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 3.9. Politik İstikrar ve Politik Gösterge İlişkisi Literatür Özeti

Çalışma	**Politik Gösterge**	**Sonuç**
Barro (1991)	Devrimler ve askeri olaylar	Büyüme ile ters yönlü ilişki vardır.
Sala-i Martin (1997)	Suikastlar ve etnik dini olaylar	Büyüme ile anlamlı ilişki yoktur.
Güvel(1998)	Seçim ve koalisyonlar	Ekonomik değişkenlerle anlamlı bir ilişki bulunamamıştır
Asteriou (2000)	Hükümetin iktidarda kalma süresi	Hükümetin iktidarda kalma süresi ile büyüme arasında pozitif ilişki bulunmuştur.
Eren ve Bildirici (2001)	Politik risk ve askeri darbe	Politik istikrarsızlığın makroekonomik göstergeleri olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.
Telatar vd. (2004)	Askeri müdahale olma ihtimali	Askeri büyüme olma ihtimalinin siyasi istikrarsızlığı artırdığı sonucunu bulunmuştur.
Al-Mulali ve Ozturk (2015)	Politik istikrar ve çevresel etkileri	Uzun dönemde sağlanan politik istikrar çevreye olumlu etki yapar.
Sweidan(2017)	Politik istikrar ve büyüme	Politik istikrarsızlık büyüme üzerinde olumsuz etkiye sahiptir.
Akkuş (2017)	Gelişmekte olan ülkelerdeki politik istikrarsızlığın büyümeye etkileri	Gelişmekte olan ülkelerin büyümelerini negatif etkiler.
Kartal ve Öztürk (2018)	Politik istikrarsızlık, göç olayları ve ekonomik büyüme	Göç alan ülkedeki %1'lik artış büyümeyi olumlu etkilerken, göç veren ülkedeki %1'lik artış büyümeyi olumsuz etkiler.

Yapılan bu literatür çalışmaları sonucu elde edilen bilgiler genel olarak değerlendirildiğinde, ülkelerin farklı gelir grupları içerisinde yer alması ve ülkelerin istikrarlarının sağlanmasında farklı ölçütler kullanıldığından yapılan çalışmaların sonuçlarının aynı olmadığı tespit edilmiştir. Politik istikrarın sürdürülebilir etkisi

üzerine en çok araştırma genellikle çevre, ekonomik ve sosyal boyutlarına değinilerek yapılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MODEL, VERİ VE YÖNTEM

Bu bölümde öncelikle çalışmada kullanılan veriler ve bu verilerin elde ediliş sürecine yönelik bilgiler verilmiş, daha sonra analizlerde kullanılan yöntemler tartışılmıştır. Yöntemler hakkındaki detaylı bilgilerden sonra ekonometrik analizler için kurulan üç farklı modelin teorik altyapısı hakkında bilgi verilmiştir.

4.1. MATERYAL

Çalışma konusunun belirlenmesi aşamasından sonra belirlenen konu ile ilgili çalışmalar ve bu çalışmalarda kullanılan ekonometrik analizler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonrası uygulanmak istenilen ekonometrik analize karar verilmiştir. Analizde kullanılan değişkenler incelenen çalışmalardan sonra belirlenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma; çevre, ekonomi ve büyüme üzerine çalışmalar ağırlıklı yapılırken, sürdürülebilir kalkınma ve politik istikrar üzerine yapılan çalışmaların olmadığı gözlenmiştir. Çalışma sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunu, ekonomik boyutunu ve sosyal boyutunu politik istikrar ile ayrı ayrı incelmektedir. Yapılan çalışmalar sürdürülebilir kalkınmayı bir bütün olarak alırken bu çalışmada sürdürülebilir kalkınmanın boyutları ayrı ayrı incelenmiştir

Çalışmada kullanılan veriler 2002-2017 yıllarını içermekte olup, yıllık bazlı olarak elde edilebilmiştir. Başlangıç yılının 2002 yılı olması, Türkiye'de bu yıldan sonra koalisyon hükümetleri yerine tek başına iktidara dayalı hükümet sürecinin yaşanmış olmasıdır. Analizde kullanılan kişi başına düşen reel GSYH, sermaye birikimi, toplam işgücü miktarı, yenilenebilir enerji tüketimi ve yoksulluk verileri Dünya Bankası WDI (World Development Indıcators) veritabanından elde edilmiştir. Politik istikrar endeksi verileri ise "Worldwide Governance Indicators"

veritabanından elde edilmiştir. Ekonometrik analizlerde Eviews 10 ekonometrik paket programından faydalanılmıştır.

4.2. EKONOMETRİK YÖNTEM

Çalışmanın yöntem bölümünde ekonometrik zaman seri yöntemlerinden faydalanılacak ve bu doğrultuda birim kök, eşbütünleşme ve katsayı tahmincisi testlerinden faydalanılmıştır. Çalışmada üç model oluşturulmuştur. Çalışmada Model I olarak politik istikrarın ekonomik sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla oluşturulmuştur. Model II olarak politik istikrarın çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla oluşturulmuştur. Son olarak, Model III olarak politik istikrarın sosyal sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini ayrıştırma amacıyla oluşturulmuştur. Modellerde kullanılan tüm değişkenler logaritmik hale getirilmiş, böylece log-log şeklinde çift logaritmik olarak analiz edilmiştir. Analiz kısmında kullanılan Zaman Serisi Analiz Yöntemi hakkında genel bilgiler verildikten sonra serilerin durağanlığının sınanması amacıyla geliştirilen Birim Kök Testleri tanıtılmıştır. Daha sonra Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sorunları hakkında bilgi verilmiştir. Birim Kök Testleri sonucunda serilerin aynı seviyeden durağan olmaları durumunda uygulanacak olan Johansen Eşbütünleşme Testleri detaylarıyla verilmiştir. Model I, Model II ve Model III için, Birim Kök testleri yapıldıktan sonra Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sorunları hakkında bilgi verilmiş ve Johansen Eşbütünleşme Testleri yapılmıştır. Daha sonra üç model için FMOLS Katsayı Tahmincisi testi yapılmıştır.

4.2.1. Birim Kök Testleri

Zaman serilerinin analizinde serilerin durağan olması model için çok önemli bir noktadır. Modele eklenecek serinin durağan olmaması durumunda analizin sahte veya düzmece olmasına neden olacaktır. Sahte regresyon durumu, değişkenler arasında ilişkinin var olmadan sahte olarak varmış gibi görülme durumunu gösterir. Bu sahte regresyonların var olduğunu gösteren sayısal gösterileri aşrı yüksek R^2 değeri, aşırı anlamlı t-istatistiği veya düşük Durbin-Watson değeri olacaktır (Mehadeva ve Robinson, 2004: 4). Denklemde düzmece regresyonun olması analizin sonuçlarının yanlış yorumlanmasına sebep olacaktır. Yani analizde $R^2 >$ DW durumu gözlenirse analizdeki serilerin sahte olduğu durumun göstergelerinden şüphe edebiliriz(Granger ve Newbold, 1974:111). Serilerin anlamlı sonuç vermesi yani

analiz yapılan değişkenlerin durağan olması gereklidir. Çünkü durağan olmayan seriler anlamsız olacaktır. Serilerin birim köklerinin analizlerinin yapıldığı birçok birim kök testleri vardır (Oğuz, 2018).

4.2.1.1. Ng-Perron Birim Kök Testi

Ng-Perron (2001), serilerin durağanlığını test etmek için gözlem sayısı az olan denklerin diğer birim kök testlerine göre daha tutarlı ve etkin sonuç verdiği için modelde birim kök araştırması bu test ile araştırılmıştır. Philips ve Peron'un (1988) birim kök testlerinin muhtemel boyut bozulmalarının düzenlemek için Ng-Perron birim kök testi geliştirilmiştir. Ng-Perron birim kök testi, Philips- Perron'un Za ve Zt istatistiklerinin modifiye edilmiş versiyonları olan MZa ve MZ_t, Bhargava testinin modifiye edilmesi sonucunda elde edilen MSB ve ADF-GLS testinin geliştirilmesi ile elde edilen MPT olmak üzere dört istatistikten oluşmaktadır(Destek,2015:3).

$$MZ_a = [T^{-1}y_T^2 - s_{AR}^2][2T^{-2}\sum_{t=1}^{T} y_{t-1}^2]^{-1} \quad (1)$$

$$MSB = \left[\frac{T^{-2}\sum_{t=1}^{T} y_{t-1}^2}{s_{AR}^2}\right]^{0,5} \quad (2)$$

$$MZ_t = MSB * MZ_a \quad (3)$$

$$MPT = [\bar{c}\,T^{-2}\sum_{t=1}^{T}\tilde{y}_{t-1}^2 + (1-\bar{c})T^{-1}\tilde{y}_T^2]/\,s_{AR}^2 \quad (4)$$

4.2.1.2. Augmented Dickey- Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Serilerin durağan olup olmadıklarını test etmek için Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi kullanılır. Hata terimi otokorelasyon sorunun çözmek için modelin bağımlı değişkenlerinin gecikmeli farkları bulunmaktadır. Monte Carlo araştırmalarında, PP testinin birim kök hipotezinin reddedileceği durumu negatif hareketli ortalama (MA) olması durumunda ADF testinin kullanılması gerektiğini ifade etmiştir(Ersan ve Günay, 2009:14). ADF testinin kullana bilmek için hata terimlerinin korelasyonlu olması durumunda kullanılır. ADF testi için geliştirilen model (Yurdakul, 2000: 24):

$$\Delta X_t = \alpha_0 + \alpha_1 + \beta_0 X_{t-1}\Sigma_{i=1}^{k} X_i \Delta X_{t-i} + u_t$$

Şeklinde ifade edilebilir.

Denklemde yer alan, Δ fark değişkenini, t zaman trendini, k gecikme uzunluğunu, u hata terimini, β_s parametreleri ifade etmektedir. Modelde yer alan k yani gecikme

sayının belirlenmesinde, k'nın serbestlik derecesini düşürmeyecek kadar az ve hata teriminde yani u_t de otokorelasyon sorununa sebep olmayacak kadar fazla almak gereklidir.

Farklı bir m serbestlik derecesinde yapılan otoregresifler için geliştirilen Genişletilmiş (Augmented) Dickey- Fuller (ADF) testi (Enders, 2004:183):

Sabitsiz ve Trendsiz: $\Delta Y_t = \gamma Y_{T-1} + \Sigma_{i=2}^{P} \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + e_t$

Sabitli ve Trendsiz: $\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{T-1} + a_j \Sigma_{i=2}^{P} \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + e_t$

Sabitli ve Trendli: $\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{T-1} + a_2 t \Sigma_{i=2}^{P} \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + e_t$

ADF testi regresyonunun DF'den farkı, bağımlı değişkenlerin modele eklenmiş olmasıdır. Akaike Bilgi Kriterleri (AIC) ve Schwarz Bilgi Kriterleri (SC) ADF testinin gecikme uzunluklarını belirlemek için kullanılmaktadır. AIC ve SC içinde bulunan en küçük değeri karşılık gelen gecikme uzunluğu seçilmelidir her birim gecikme değeri için çalışmalarda (Sözen, 2010:97). Yapılan analiz sonucu serinin durağan olduğu sonucu çıkarsa I(0), hiçbir işlem yapmadan, Y_t serisinin kendi içinde bütünleşik olma özeliğine sahiptir yorumu yapmamızı sağlar. Y_t modeline analiz sonucu durağan olmadığı görülürse serinin birinci dereceden farkı alınarak tekrar Y_t seri üzerine durağanlık testi uygulanır. Farkı alınarak birim kök testi yapılarak durağan olan seri birinci dereceden bütünleşik olarak nitelendirilir ve I(1) şeklinde ifade edilir.

4.2.2. Eşbütünleşme Tahmincileri

Eşbütünleşme testi, durağan dışı değişkenlerin doğrusal kombinasyonlarının uzun dönemde durağan olmaları sonucunda değişkenlerin birbiriyle eşbütünleşmeye girmesi sonucu zaman serilerinde kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin tahmin edilmesine yönelik yapılan testtir (Yapraklı, 2007:291). Durağan olmayan serileri modele dahil edilmesi sonucu oluşabilecek sahte regresyon riskinden modeli kurtarmanın iki yolu bulunmaktadır. Birinci yol olarak durağan dışı serilerin fark değerleri alınarak serilerin durağanlaştırılmasıdır. Son yıllarda gelişen makroekonomik serilerde fark alma işlemi yapılarak tüm modellerde sahte regresyon

riski giderilmelidir. İkinci yol olarak ise serilerin eşbütünleşik olması yoluyla sahte regresyon riski giderilmiş olacaktır.

Eşbütünleşme testlerinin özelliği kurulan modeli uygulamak ve kurulan modelin hipotezlerini test etmektir. Yapılan eşbütünleşme sonucu uzun dönemli denge ve düzeyleri hakkında bilgi vermektir. Seriler arasında ilişki bulunmaz ise trendler arasında ilişkinin olmamasından dolayı uzaklaşacaktır. Tersi seriler arasında uzun dönemli ilişki bulunursa trendler arasında uzaklaşma olmayacaktır. Eğer seriler arasında uzun dönemli ilişki bulunmaz ve öngörü süreleri uzadıkça iyi sonuç vermeyecektir. Bu iyi olamayan sonuç eşbütünleşmenin önemini göstermektedir(Işık vd., 2004: 332-333).

4.2.2.1. FMOLS (Fully Modified Least Squares) Testi

Philips ve Hansen tarafından geliştirilen denklemde içsel sorunlardan kaynaklanan problemleri gidermek için kullanılan yarı-parametrik düzeltme kullanan Tam düzeltilmiş En Küçük Kareler olarak adlandırılan bir tahmincidir. Klasik Tam düzeltilmiş En Küçük Kareler tahmincisinin sapmaları ve içsel sorunlarını düzelterek tam değiştirilmiş Tam düzeltilmiş En Küçük Kareler tahmincisi elde edilir. FMOLS katsayı tahmincisinin aşamalarına bakacak olursak (Phillips ve Hansen, 1990: 101-102);

- ✓ Yapılacak ilk aşamada açıklayıcı regresyon hataları ile eşbütünleşme regresyon hataları En Küçük Kareler yöntemi kullanılarak bulunur.

- ✓ İkinci aşama olarak ise, tek yönlü uzun dönem kovaryans matrisi ve kovaryans matrisi modelin kurulduğu ilk aşamadaki hata terimleri kullanılarak tahmin edilir.

- ✓ Son aşama olarak ise, içsellik sorununa çözmek için bağımlı değişken dönüştürülür.

$$y_t^+ = y^t - \hat{\omega}_{12}\hat{\Omega}_{22}^{-1}\hat{u}_{2t}$$

$$\hat{u}_{2t} = \Delta\hat{w}_t$$

$$y_t^+ = y^t - \hat{p}\Delta X_t$$

$$\widehat{P} = \frac{\hat{\Omega}_{21}}{\hat{\Omega}_{22}}$$

Yapılan işlem sonrası son aşama olarak FMOLS tahmincisi elde edilir;

$$\hat{\theta}_{FMOLS} = \begin{bmatrix} \hat{\beta} \\ \hat{\gamma} \end{bmatrix} = \left(\sum_{t=1}^{T} X_t y_t^{+} - T\hat{\lambda}_{12}^{+} \right) \left(\sum_{t=1}^{T} X_t X_t' \right)^{-1}$$

Yukarıdaki denklemdeki $\hat{\lambda}_{12}^{+}$ ifadesi sapma düzeltme terimidir.

$$\hat{\lambda}_{12}^{+} = \lambda_{12} - \widehat{\omega}_{12\widehat{\Omega}_{22}^{-1}} \widehat{\Lambda}_{22}$$

$$\hat{t}_{FMOLS} = \frac{\hat{\theta}_{FMOLS}}{(\hat{\Omega}_{11} \sum_{t=1}^{T} X_t^2)}$$

MODEL I

Politik istikrar kavramının gelişimi, iktisadi büyüme teorilerinin gelişim yılı olan 1990'lı yıllardan sonra paralellik göstermektedir. Politik istikrar kavramının 1990'lı yılardan sonra gelişim göstermesi öncesinde politik istikrar kelimesinin tanımı ve ölçümünün yapılamamasının ve güvenilir veri tabanının mevcut bulunmasından kaynaklanmaktadır. İlgili literatür incelemesi yapıldığı zaman ampirik düzeyde yapılan çalışmalarda politik istikrar temsilen; darbe, terör, savaş, grev, anayasal değişiklikler, hükümet süreleri, iç karışıklıklar gibi yazarlar tarafından türetilen bağımsız göstergeler yada çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından derlenen endeksler tarafından yapılan göstergeler kullanılarak yapılmaktadır. Çeşitli ülke veya ülke grupları üzerine yapılan ampirik çalışmalarda politik istikrar/istikrarsızlık göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif/negatif ve anlamlı ilişki sahip olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Alesina & Rodrik (1994), Alesina vd., (1996), Bildirici (2004) çeşitli ülkeler üzerinde yaptıkları ampirik analizlerde bu görüşü destekleyen sonuçlara ulaşmışlardır.

Politik istikrar ile ilgili literatür incelemesi yapıldığı zaman, çeşitli ülke veya ülke grupları üzerine yapılan ampirik çalışmalarda politik istikrar/istikrarsızlık göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif/negatif ancak anlamsız ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşan çalışmalarda bulunmaktadır. Borro & Lee (1994), Knack & Keefer (1995) ile Jaouadi vd., (2014), politik istikrarın pozitif

/negatif fakat anlamsız ilişkiye sahip olduğu görüşünü desteklemişlerdir. Yapılan literatür taraması sonucu çeşitli ülke ve ülke grupları ile ilgili yapılan çalışmalarda bu ülkelerin kalkınmalarında gelişmişlik düzeylerin farklı olduğu gözlemlenmiştir. Ekonometrik analizlerde bu gelişmişlik durumları göz ardı edilerek model kurulmuştur.

Politik istikrarın, ekonomik sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmalarla uyumlu olarak bu çalışmadaki model;

$$lnGDP_t = a_0 + a_1 lnK_t + a_2 lnL_t + a_3 lnPOL_t + \varepsilon_{1t} \qquad (4.1)$$

şeklinde oluşturulmuştur.

(4.1) numaralı denklemde bulunan değişkenlerden

$lnGDP_t$: Ekonomik sürdürülebilirliği temsilen kullanılan 2010 sabit fiyatlarıyla dolar cinsinden kişi başına düşen reel GSYH'yı

lnK_t : Sermaye birikimini temsilen kullanılan gayri safi sermaye birikiminin reel GSYH içerisindeki % payını

lnL_t : Emek göstergesi olarak kullanılan toplam işgücü miktarını

$lnPOL_t$: Politik istikrarı temsilen kullanılan politik istikrar endeksini

Modelde bulunan a_0; sabit terimi, ε_{1t}; hata terimini, a_1 katsayısı; sermaye birikimindeki % 1'lik artışın GSYH üzerinde oluşturduğu yüzdelik etkiyi, a_2 katsayısı; toplam işgücü miktarındaki % 1'lik artışın GSYH üzerinde oluşturduğu yüzdelik etkiyi, a_3 Katsayısı; politik istikrarın % 1'lik artışın GSYH üzerinde oluşturduğu yüzdelik etkiyi ifade etmektedir. (4.1) numaralı model, çalışma boyunca Model I olarak ifade edilmiştir.

MODEL II

Politik istikrarın ekonomik sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini inceledikten sonra politik istikrarın çevresel sürdürülebilirlik üzerine incelenmesi yapılması amacıyla ikinci model kurulmuştur. Sürdürülebilir kalkınma ve büyüme üzerine

yapılan çalışmalardan sonra en çok yapılan ikinci gösterge olarak çevre üzerine yapılmaktadır. Ekonomik büyüme ile çevre ilişkisini ÇKE hipotezi kapsamında birçok çalışmalar yapılmıştır. Bu hipotezin varsayımı büyüme ile çevre arasında ters-U şeklinde bir ilişki olduğunu söylemektedir. Çevreye verilen zarar belli bir orana ulaşana kadar artmakta ve sonra azalmaya başlamaktadır. Kuznets (1955) ilk defa bu eğriyi gelir ve eşitsizlik arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde bu eğriden hareketle uzun dönem ekonomik büyüme ve çevre ilişkisi kurulmak üzere çalışılmıştır. Yapılan çalışmaların ilki olarak; Grossman ve Krueger (1991), Stern (2004) ve Dinda (2004) bu varsayımı çalışmış ve önermişlerdir. Sürdürülebilir kalkınmanın çevre boyutu üzerine literatürde birçok çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların çoğunda ÇKE hipotezinden hareketle yapılmıştır. Fosten vd. (2012), He ve Richard (2010), Brajer vd. (2011), Akbostancı vd. (2009) gibi çalışmalar ÇKE hipotezi üzerine yapılan bazı çalışmalar.

Politik istikrarın, çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmalarla uyumlu olarak bu çalışmadaki model;

$$lnREN_t = \beta_0 + \beta_1 lnGDP_t + \beta_2 lnPOL_t + \varepsilon_{2t} \quad (4.2)$$

şeklinde oluşturulmuştur. Modelde yer alan değişkenlerden sırasıyla;
$lnREN_t$: Çevresel sürdürülebilirliği temsilen kullanılan yenilenebilir enerji tüketiminin toplam enerji tüketimi içerisindeki % payını,

$lnGDP_t$: Ekonomik sürdürülebilirliği temsilen kullanılan 2010 sabit fiyatlarıyla dolar cinsinden kişi başına düşen reel GSYH'yı,

$lnPOL_t$: Politik istikrarı temsilen kullanılan politik istikrar endeksini

(4.2) numaralı denklemde bulunan β_0 sabit terimi, ε_{2t}; hata terimini ifade etmektedir. β_1 katsayısı, GSYH'da meydana gelen % 1'lik değişimin Yenilenebilir enerji tüketimine yüzde etkisini gösterirken; β_2 katsayısı politik istikrarda % 1'lik değişimin Yenilenebilir enerji tüketimine yüzde etkiyi göstermektedir. (4.2) numaralı model çalışma boyunca Model II şeklinde ifade edilmiştir.

MODEL III

Politik istikrar ve ekonomik sürdürülebilirlik, politik istikrar ve çevresel sürdürülebilirlik durumlarından sonra politik istikrar ve sosyal sürdürebilirlik durumunu incelemek amacıyla model üç kurulmuştur. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için sadece ekonomik, çevresel boyutların sağlanması istenilen hedeflere ulaşmak için yeterli değildir. Bu hedeflere ulaşmak için sosyal boyutunun dahil edilerek sosyal sürdürülebilirlik yapılmalıdır. Literatürde sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu üzerine fazla çalışmalar bulunmamaktadır.

Politik istikrarın, sosyal sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmalarla uyumlu olarak bu çalışmadaki model;

$$lnPVT_t = \theta_0 + \theta_1 lnGDP_t + \theta_2 lnPOL_t + \varepsilon_{3t} \qquad (4.3)$$

şeklinde oluşturulmuştur.

(4.3) numaralı denklemde bulunan değişkenlerden;

$lnPVT_t$: Sosyal sürdürülebilirliği temsilen kullanılan ulusal yoksulluk sınırı altında kalan nüfusun toplam nüfus içerisindeki % payını

$lnGDP_t$: Ekonomik sürdürülebilirliği temsilen kullanılan 2010 sabit fiyatlarıyla dolar cinsinden kişi başına düşen reel GSYH'yı,

$lnPOL_t$: Politik istikrarı temsilen kullanılan politik istikrar endeksini

Modelde bulunan θ_0; sabit terimi, ε_{3t}; hata terimi, θ_1 katsayısı; kişi başına düşen GSYH'da % 1'lik artışın Yoksulluk üzerinde oluşturduğu yüzdelik etkiyi, θ_2 katsayısı ise politik istikrarın % 1'lik artışın Yoksulluk üzerinde oluşturduğu yüzdelik etkiyi ifade etmektedir. (4.3) numaralı model, çalışma boyunca Model III olarak ifade edilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde, politik istikrarın ekonomik sürdürülebilirlik, çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirlik için elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Çalışmada öncelikle Birim Kök Testleri yapılmıştır. Daha sonra sahte regresyon riskine yol açan değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının varlığı araştırılmış ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Model I, Model II ve Model III için Zaman Serileri Analizi uygulamalarında gerekli olan rutin testler yapılarak ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Son olarak Model Johansen Eşbütünleşme Testleri ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılmış ve uzun dönem tahmin sonuçlarını gösteren FMOLS Katsayı Tahmincisi Testi sonuçları elde edilmiştir.

5.1. ANALİZ SONUÇLARI: MODEL I

Politik istikrarın ekonomik sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla oluşturulan Model I için öncelikle Birim Kök Testleri yapılmıştır. Analizde kullanılan serilerin birim köke sahip olup olmadıklarını tespit etmek, analiz sonuçlarının güvenilirliği açısından büyük önem arz etmektedir. Daha sonra Johensen Eşbütünleşme Testleri ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılmış ve uzun dönem tahmin sonuçlarını gösteren FMOLS Katsayı Tahmincisi Testi sonuçlarına yer verilmiştir.

5.1.1. Birim Kök Testleri: Model I

Çalışmada öncelikle GDP değişkeninin bağımlı değişken olarak kullanıldığı Model I için yapılan Birim Kök Testi sonuçlarına yer verilmiştir. Birim kök testi yapılırken yalnızca bir birim kök testi sonucuna bağlı kalınmaması gerektiğinden dolayı hem ADF birim kök testi hem de Ng-Perron birim kök testi uygulanmıştır.

Tablo 5.1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	**t-istatistiği**	**Olasılık**
Düzey Değerleri		
lnGDP	-0.710534	0.8150
lnK	-2.612254	0.1122
lnL	-2.555573	0.1246
lnPOL	1.650901	0.9986
Fark Değerleri		
lnGDP	-2.864765	0.0747
lnK	-3.105537	0.0494
lnL	-5.037464	0.0020
lnPOL	-4.094171	0.0094

Tablo 5.1'de ADF birim kök testi sonuçları gösterilmektedir. ADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde serilerin düzey değerlerinde birim kök içerdiği, fark alma işlemi sonrasında serilerin durağan hale geldikleri görülmektedir.

Tablo 5.2. Ng-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler				
Düzey Değerleri	MZa	MZt	MSB	MPT
lnGDP	-2.08821	-0.74599	0.35724	9.31813
lnK	-2.01908	-0.85433	0.42313	10.5907
lnL	-3.80954	-1.37906	0.36200	6.43138
lnPOL	-0.80389	-0.33842	0.42098	13.3764
Fark Değerleri				
lnGDP	-6.76569*	-1.82997*	0.27048*	3.65054*
lnK	-6.84701*	-1.84828*	0.26994*	3.58457*

lnL	-11.3137**	-2.20974**	0.19532**	2.76706**
lnPOL	-48.1870***	-4.87447***	0.10116***	0.59171***
Kritik Değerler				
1%	-13.8000	-2.58000	0.17400	1.78000
5%	-8.10000	-1.98000	0.23300	3.17000
10%	-5.70000	-1.62000	0.27500	4.45000

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Serilerin durağanlığını sınamak amacıyla uygulanan Ng-Perron birim kök testi sonuçları Tablo 5.2'de görülmektedir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, serilerin düzey değerleri için ulaşılan t-istatistik değerlerinin tabloda yer alan kritik değerlerin sağında olduğu dolayısıyla serilerin birim kök içerdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Buna karşın, serilerin birinci farkları alındığında, reel GSYH ve sermaye birikimi %10 düzeyinde, işgücü değişkeninin %5 düzeyinde ve politik istikrar değişkeninin %1 düzeyinde anlamlı olduğu sonucu görülmüştür. Dolayısıyla söz konusu değişkenlerin fark değerlerinde serilerin birim köklü olduğuna işaret eden sıfır hipotezinin reddedildiği ve serilerin durağan hale geldikleri görülmektedir.

5.1.2. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testleri Sonuçları: Model I

Zaman serisi analizlerinde bazı sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunları gidermek için sahte regresyon riskine yol açan değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının varlığı araştırılmış ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bu modelde bağımlı değişken olarak kişi başına düşen reel GSYH, bağımsız değişkenler olarak da sermaye birikimi, iş gücü ve politik istikrar endeksleri kullanılmıştır

Tablo 5.3. Otokorelasyon Testi Sonuçları

Gecikme Uzunluğu	LM-istatistiği	Olasılık
1	15.92324	0.4583
2	21.07220	0.1758
3	6.107941	0.9869

Model I için yapılan otokorelasyon testi sonuçları Tablo 5.3'de görülmektedir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, modelde otokorelasyon

sorununun geçerli olmadığı yönündeki sıfır hipotezinin kabul edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5.4. Değişen Varyans Testi Sonuçları

Ki-kare istatistiği	**Df**	**Olasılık**
79.73646	80	0.4873

Model I için yapılan değişen varyans testi sonuçları Tablo 5.4'de görülmektedir. Sonuçlara göre, modelde sabit varyansın geçerli olduğu yönündeki sıfır hipotezi kabul edilmiştir.

5.1.3. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları: Model I

Model I için değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı, Johansen eşbütünleşme testi aracılığıyla incelenmiştir. Bu doğrultuda uygulanan iz testi sonuçlarına göre modelde 3 adet eşbütünleşme vektörü geçerli olup, değişkenlerin eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5.5. Johansen İz Testi Sonuçları

Hipotez	Özdeğer ist.	İz istatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
None *	0.934877	80.23993	47.85613	0.0000
At most 1 *	0.802470	41.99933	29.79707	0.0012
At most 2 *	0.745227	19.29319	15.49471	0.0127
At most 3	0.010646	0.149839	3.841466	0.6987

Benzer şekilde, maksimum özdeğer testi sonuçları değerlendirildiğinde, modelde 3 adet eşbütünleşme vektörünün geçerli olduğu ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin kanıtlandığı görülmüştür.

Tablo 5.6. Johansen Maksimum Özdeğer Testi Sonuçları

Hipotez	Özdeğer ist.	Maksimum Özdeğer ist.	%5 Kritik Değer	Olasılık
None *	0.934877	38.24060	27.58434	0.0015
At most 1 *	0.802470	22.70614	21.13162	0.0298
At most 2 *	0.745227	19.14335	14.26460	0.0078

At most 3	0.010646	0.149839	3.841466	0.6987

5.1.4. FMOLS Katsayı Tahmincisi Testi Sonuçları: Model I

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırıldıktan sonra bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini ve uzun dönem tahmin sonuçlarını gösteren FMOLS Katsayı Tahmincisi Testi sonuçları elde edilmiştir.

Tablo 5.7. FMOLS Katsayı Tahmini Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. hata	t-ist.	Olasılık
LNK	0.744083	0.086065	8.645588	0.0000
LNL	0.393260	0.016324	24.09118	0.0000
LNPOL	-0.160028	0.019408	-8.245583	0.0000

Model I için, sermaye birikimi, işgücü ve politik istikrarın reel GSYH üzerindeki uzun dönemli etkilerini incelemek amacıyla yapılan FMOLS katsayı tahmin sonuçları Tablo 5.7'de görülmektedir. Sonuçlar incelendiğinde, sermaye birikimindeki %1'lik artışın reel GSYH'yı % 0.744 arttırdığı görülmektedir. Sermaye birikimi ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli role sahiptir. Ülkeler ekonomik kalkınmalarında sanayileşmeye bağlı olarak teknolojik gücü kullanmaya başlamasıyla büyüme modellerinde AR-GE çalışmalarına ağırlık vermeye başlamıştır. Fiziki ve beşeri sermaye birikimlerinin teknolojik gelişmelere bağlayan ülkeler sürdürülebilir büyümelerini gerçekleşecektir. Türkiye'nin sermaye birikimindeki %1'lik artış ekonomisini pozitif yönlü etkilemektedir. Bu etkinin sürdürülebilir olması için, Türkiye'nin beşeri ve fiziki sermaye birikiminde teknolojik ürünleri kullanarak ilerlemesi gereklidir. Türkiye sürdürülebilir büyüme modeli uygularken sermaye birikiminde teknolojik ürün kullanımının artırılmasına yönelik etkili politikalar yapmalıdır. Yine beşeri sermayeye gereken önem verilerek eğitimli işgücü artırılmalıdır. Beceri düzeyi artan işgücünün hangi büyüme modeli olursa olsun toplam çıktıya etkisi pozitif olduğu için bütün büyüme modelleri tarafından desteklenecektir.

İşgücü miktarındaki %1'lik artışın reel GSYH'yı %0.393 arttırdığı görülmektedir. Bir ülke ekonomisinin insan kaynağının göstergesi olarak yansıtan

işgücü miktarıdır. Türkiye'nin işgücü miktarının etkin politikalarla kullanılması sürdürülebilir kalkınma ve refah bakımından vazgeçilmez bir şarttır. Bu yüzden işgücü piyasasının sorunlarının bilinmesi, işgücü piyasasına yönelik etkin politikaların belirlenmesine ve işgücü piyasanın sorunlarının çözümüne önem verilmesi gereklidir. Türkiye'nin sosyo-ekonomik kalkınmasın gerçekleşmesi için işgücü miktarlarının etkin kullanılması gereklidir.

Politik istikrar endeksindeki %1'lik artışın reel GSYH'yı %0.160 azalttığı görülmektedir. Politik istikrar ortamı ekonomik yatırım kararı alacak girişimlerin geleceğe yönelik belirsizlik durumunun olmamasıdır. Bu belirsizlik durumu karar verici girişimci için yatırımın kısa veya uzun dönem olmasının belirlemesinde etkilidir. Sermaye birikiminin uzun süreli bir ülkede kalmasının en belirleyici yolu ise, politik belirsizlik durumunun o ülkede en asgari düzeyde olmasıdır. Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olarak sermaye birikimlerini artırmasının ve ekonomik büyümesini sağlamasının yolu ülkedeki istikrar ortamının korunmasıyla olur. Politik istikrar ekonominin bütününü etkilediği için istikrar ortamına yönelik yapılacak politika ve önerilerin yapılması ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması içinde önem arz etmektedir. Türkiye bu istikrar ortamının sağlanması için gerekli politik önlemleri almalıdır.

5.2. ANALİZ SONUÇLARI: MODEL II

Bağımlı değişken olarak REN değişkeninin kullanıldığı Model II için Birim Kök Testleri yapılmıştır. Birim Kök Testleri ile serilerin aynı seviyeden durağan oldukları görülmüş ve seriler arasında uzun dönemli ilişkinin tespiti amacıyla Johensen Eşbütünleşme Testi sonuçları elde edilmiştir. Eşbütünleşme Testleri sonrası FMOLS Katsayı Tahmincisi yapılmıştır.

5.2.1. Birim Kök Testleri: Model II

Çalışmada öncelikle REN değişkeninin bağımlı değişken olarak kullanıldığı Model II için yapılan Birim Kök Testi sonuçlarına yer verilmiştir. Birim kök testi yapılırken yalnızca bir birim kök testi sonucuna bağlı kalınmaması gerektiğinden dolayı hem ADF birim kök testi hem de Ng-Perron birim kök testi uygulanmıştır.

Tablo 5.8. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	t-istatistiği	Olasılık
Düzey Değerleri		
lnREN	-2.421867	0.1526
lnGDP	-0.710534	0.8150
lnPOL	1.650901	0.9986
Fark Değerleri		
lnREN	-4.799332	0.0025
lnGDP	-2.864765	0.0747
lnPOL	-4.094171	0.0094

Tablo 5.8'de ADF birim kök testi sonuçları gösterilmektedir. ADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde serilerin düzey değerlerinde birim kök içerdiği, fark alma işlemi sonrasında serilerin durağan hale geldikleri görülmektedir.

Tablo 5.9. Ng-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler				
Düzey Değerleri	MZa	MZt	MSB	MPT
lnREN	-3.04067	-1.19973	0.39456	7.97779
lnGDP	-2.08821	-0.74599	0.35724	9.31813
lnPOL	-0.80389	-0.33842	0.42098	13.3764
Fark Değerleri				
LnREN	-6.24748*	-1.76254*	0.28212	3.93595*
lnGDP	-6.76569*	-1.82997*	0.27048*	3.65054*
LnPOL	-48.1870***	-4.87447***	0.10116***	0.59171***
Kritik Değerler				
1%	-13.8000	-2.58000	0.17400	1.78000
5%	-8.10000	-1.98000	0.23300	3.17000
10%	-5.70000	-1.62000	0.27500	4.45000

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Serilerin durağanlığını sınamak amacıyla uygulanan Ng-Perron birim kök testi sonuçları Tablo 5.9'da görülmektedir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, serilerin düzey değerleri için ulaşılan t-istatistik değerlerinin tabloda yer alan kritik

değerlerin sağında olduğu dolayısıyla serilerin birim kök içerdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Buna karşın, serilerin birinci farkları alındığında, reel GSYH ve yenilenebilir enerji tüketimi %10 düzeyinde, politik istikrar değişkeninin %1 düzeyinde anlamlı olduğu dolayısıyla söz konusu değişkenlerin fark değerlerinde serilerin birim köklü olduğuna işaret eden sıfır hipotezinin reddedildiği ve serilerin durağan hale geldikleri görülmektedir.

5.2.2. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sonuçları: Model II

Analizinde, bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunları gidermek için sahte regresyon riskine yol açan değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının varlığı araştırılmış ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bu modelde bağımlı değişken olarak Yenilenebilir Enerji, bağımsız değişkenler olarak da kişi başına düşen reel GSYH, politik istikrar endeksleri kullanılmıştır.

Tablo 5.10. Otokorelasyon Testi Sonuçları

Gecikme Uzunluğu	LM-istatistiği	Olasılık
1	3.714953	0.9292
2	10.36631	0.3217
3	12.00807	0.2129

Model II için yapılan otokorelasyon testi sonuçları Tablo 5.10'da görülmektedir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, modelde otokorelasyon sorununun geçerli olmadığı yönündeki sıfır hipotezinin kabul edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5.11. Değişen Varyans Testi Sonuçları

Ki-kare istatistiği	Df	Olasılık
38.41820	36	0.3605

Model II için yapılan değişen varyans testi sonuçları Tablo 5.11'de görülmektedir. Sonuçlara göre, modelde sabit varyansın geçerli olduğu yönündeki sıfır hipotezi kabul edilmiştir.

5.2.3. Eşbütünleşme Testi Sonuçları: Model II

Model II için değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı, Johansen eşbütünleşme testi aracılığıyla incelenmiştir. Bu doğrultuda uygulanan iz testi sonuçlarına göre modelde 2 adet eşbütünleşme vektörü geçerli olup, değişkenlerin eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5.12. Johansen İz Testi Sonuçları

Hipotez	Özdeğer ist.	İz istatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
None *	0.906464	52.58587	29.79707	0.0000
At most 1 *	0.788462	21.78354	15.49471	0.0049
At most 2	0.115124	1.590005	3.841466	0.2073
At most 3	0.906464	52.58587	29.79707	0.0000

Benzer şekilde, maksimum özdeğer testi sonuçları değerlendirildiğinde, modelde 2 adet eşbütünleşme vektörünün geçerli olduğu ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin kanıtlandığı görülmüştür.

Tablo 5.13. Johansen Maksimum Özdeğer Testi Sonuçları

Hipotez	Özdeğer ist.	Maksimum Özdeğer ist.	%5 Kritik Değer	Olasılık
None *	0.906464	30.80234	21.13162	0.0016
At most 1 *	0.788462	20.19353	14.26460	0.0052
At most 2	0.115124	1.590005	3.841466	0.2073

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı belirlendikten sonra değişkenlerin uzun dönem katsayılarını belirlemek amacıyla FMOLS Tahmincisi kullanılmıştır.

5.2.4. FMOLS Katsayı Tahmincisi Testi Sonuçları: Model II

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılmış ve uzun dönem tahmin sonuçlarını gösteren FMOLS Katsayı Tahmincisi Testi sonuçları elde edilmiştir.

Tablo 5.14. FMOLS Katsayı Tahmini Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. hata	t-ist.	Olasılık
LNGDP	0.303199	0.011447	26.48754	0.0000
LNPOL	0.184602	0.092790	1.989453	0.0681

Model II için, reel GSYH ve politik istikrarın yenilenebilir enerji üzerindeki uzun dönemli etkilerini incelemek amacıyla yapılan FMOLS katsayı tahmin sonuçları Tablo 5.14'de görülmektedir. Sonuçlar incelendiğinde, reel GSYH'deki %1'lik artışın yenilenebilir Enerji'yi % 0.303 arttırdığı sonucu görülmektedir. Günümüzde enerji ülkeler için ekonomik kalkınma ve gelişimleri için vazgeçilmez bir güçtür. Bu gücü elinde bulunduran ülkeler bu enerjiyi ihraç ederken ekonomik kazanç sağlarken, bu enerjiye bağımlı ülkelerinde enerji politikalarını belirlemede etkin rol oynamalarına sebep olmaktadır. Türkiye'nin ekonomik kalkınma sürecinde enerjide dışa bağımlılığını azaltacak yol yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesidir. Türkiye'nin ekonomik olarak gelişimi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmaktadır. Ekonominin büyümesine bağlı olarak yenilenebilir enerji tesislerinin kurulumu için ekonomiden pay ayrılmasının artması enerji sektöründe ekonomik kazanca dönüşmektedir.

Politik istikrar endeksindeki %1'lik artışın yenilenebilir Enerji'yi %0.184 arttırdığı görülmektedir. Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı olması enerji ithal ettiği ülkelerle ilişkisini iyi tutma zorunluluğu getirmektedir. Bu ülkelerle oluşabilecek olumsuz ilişkilerde Türkiye'nin politik istikrar durumunu istikrarsızlık durumuna geçerek ekonominin ve siyasi politikanın olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır. Enerjide dışa bağımlığı azaltmak ve politik istikrarın sağlanması için Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarına geçmesi şarttır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının artması sonucu hem ekonomide enerjiye harcanan paranın ülke ekonomisine kazandırılmasına hem de politik istikrar sağlayarak uluslararası düzeyde etkin söz sahibi olmasına katkı sağlayacaktır. Türkiye bulunduğu konum gereği yenilenebilir

enerji kaynak çeşitliliği fazla olan bir ülke konumundadır. Bu konumu gereği hem fosil yakıtlarının Avrupa'dan Asya'ya transferinde köprü görevi görerek hem de yenilenebilir enerji kaynaklarının üretiminde kaynak çeşitliliği bulunması Türkiye'nin enerji sektöründe ilerleyen yıllarda söz sahibi olmasını sağlayacaktır.

5.3. ANALİZ SONUÇLARI: MODEL III

Bağımlı değişken olarak PVT (Yoksulluk) değişkeninin kullanıldığı Model III için Birim Kök testi yapılmıştır. Birim Kök Testleri ile serilerin aynı seviyeden durağan oldukları görülmüş ve seriler arasında uzun dönemli ilişkinin tespiti amacıyla Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçları elde edilmiştir. Eşbütünleşme Testleri sonrası FMOLS Katsayı Tahmincisi yapılmıştır.

5.3.1. Birim Kök Testleri: Model III

Çalışmada öncelikle PVT değişkeninin bağımlı değişken olarak kullanıldığı Model III için yapılan Birim Kök Testi sonuçlarına yer verilmiştir. Birim kök testi yapılırken yalnızca bir birim kök testi sonucuna bağlı kalınmaması gerektiğinden dolayı hem ADF birim kök testi hem de Ng-Perron birim kök testi uygulanmıştır.

Tablo 5.15. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	t-istatistiği	Olasılık
Düzey Değerleri		
lnPVT	-3.631546	0.0642
lnGDP	-0.710534	0.8150
lnPOL	1.650901	0.9986
Fark Değerleri		
lnPVT	-4.815726	0.0129
lnGDP	-2.864765	0.0747
lnPOL	-4.094171	0.0094

Tablo 5.15'de ADF birim kök testi sonuçları gösterilmektedir. ADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde serilerin düzey değerlerinde birim kök içerdiği, fark alma işlemi sonrasında serilerin durağan hale geldikleri görülmektedir.

Tablo 5.16. Ng-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler				
Düzey Değerleri	MZa	MZt	MSB	MPT
lnPVT	0.46993	0.53546	1.13943	78.1873
lnGDP	-2.08821	-0.74599	0.35724	9.31813
lnPOL	-0.80389	-0.33842	0.42098	13.3764
Fark Değerleri				
lnPVT	-6.69696*	-1.70688*	0.25487*	4.03191*
lnGDP	-6.76569*	-1.82997*	0.27048*	3.65054*
lnPOL	-48.1870***	-4.87447***	0.10116***	0.59171***
Kritik Değerler				
1%	-13.8000	-2.58000	0.17400	1.78000
5%	-8.10000	-1.98000	0.23300	3.17000
10%	-5.70000	-1.62000	0.27500	4.45000

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Serilerin durağanlığını sınamak amacıyla uygulanan Ng-Perron birim kök testi sonuçları Tablo 5.16'da görülmektedir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, serilerin düzey değerleri için ulaşılan t-istatistik değerlerinin tabloda yer alan kritik değerlerin sağında olduğu dolayısıyla serilerin birim kök içerdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Buna karşın, serilerin birinci farkları alındığında, reel GSYH ve yoksulluk değişkenlerinin %10 düzeyinde, politik istikrar değişkeninin %1 düzeyinde anlamlı olduğu dolayısıyla söz konusu değişkenlerin fark değerlerinde serilerin birim köklü olduğuna işaret eden sıfır hipotezinin reddedildiği ve serilerin durağan hale geldikleri görülmektedir.

5.3.2. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sorunları Sonuçları: Model III

Analizinde, bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunları gidermek için sahte regresyon riskine yol açan değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının varlığı araştırılmış ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bu modelde bağımlı değişken olarak Yoksulluk, bağımsız değişkenler olarak da kişi başına düşen reel GSYH ve politik istikrar endeksleri kullanılmıştır.

Tablo 5.17. Otokorelasyon Testi Sonuçları

Gecikme Uzunluğu	LM-istatistiği	Olasılık
1	7.550268	0.5800
2	11.64185	0.2343
3	13.36304	0.1469

Model III için yapılan otokorelasyon testi sonuçları Tablo 5.17'de görülmektedir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, modelde otokorelasyon sorununun geçerli olmadığı yönündeki sıfır hipotezinin kabul edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5.18. Değişen Varyans Testi Sonuçları

Ki-kare istatistiği	Df	Olasılık
42.23659	36	0.2195

Model III için yapılan değişen varyans testi sonuçları Tablo 5.18'de görülmektedir. Sonuçlara göre, modelde sabit varyansın geçerli olduğu yönündeki sıfır hipotezi kabul edilmiştir.

5.3.3. Eşbütünleşme Testi Sonuçları: Model III

Model III için değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı, Johansen eşbütünleşme testi aracılığıyla incelenmiştir. Bu doğrultuda uygulanan iz testi sonuçlarına göre modelde 1 adet eşbütünleşme vektörü geçerli olup, değişkenlerin eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5.19. Johansen İz Testi Sonuçları

Hipotez	Özdeğer ist.	İz istatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
None *	0.786484	32.35835	29.79707	0.0248
At most 1	0.441135	10.74170	15.49471	0.2279
At most 2	0.169243	2.595850	3.841466	0.1071

Benzer şekilde, maksimum özdeğer testi sonuçları değerlendirildiğinde, modelde 1 adet eşbütünleşme vektörünün geçerli olduğu ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin kanıtlandığı görülmüştür.

Tablo 5.20. Johansen Maksimum Özdeğer Testi Sonuçları

Hipotez	Özdeğer ist.	Maksimum Özdeğer ist.	%5 Kritik Değer	Olasılık
None *	0.786484	21.61664	21.13162	0.0427
At most 1	0.441135	8.145854	14.26460	0.3641
At most 2	0.169243	2.595850	3.841466	0.1071

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı belirlendikten sonra değişkenlerin uzun dönem katsayılarını belirlemek amacıyla FMOLS Katsayı Tahmincisi kullanılmış.

5.4.4. FMOLS Testi Sonuçları: Model III

Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edildikten sonra eşbütünleşme vektörü katsayılarını belirlemek amacıyla Pedroni (2000) tarafından geliştirilen FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Square) yöntemi kullanılmaktadır. FMOLS yöntemi ile seri korelasyon sorunu yok edilmekte ve daha sapmasız tahminlere ulaşılabilmektedir (Dökmen ve Aysu, 2010:3034).

Tablo 5.21. FMOLS Katsayı Tahmini Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. hata	t-ist.	Olasılık
LNGDP	3.951959	0.979415	4.035021	0.0020
LNPOL	-0.967290	0.188319	-5.136456	0.0003

Model III için, reel GSYH ve politik istikrarın yoksulluk üzerindeki uzun dönemli etkilerini incelemek amacıyla yapılan FMOLS katsayı tahmin sonuçları Tablo 4.21'de görülmektedir. Sonuçlar incelendiğinde, reel GSYH'deki %1'lik artışın Yoksulluk' u % 3.951 arttırdığı görülmektedir. Türkiye'nin kalkınma modeli olarak ekonomik büyümeye ağırlıklı modelden sosyal ve ekonomik büyümeyi kapsayan yeni bir kalkınma modeline geçmesi gereklidir. Sosyal yardımların etkin kullanımı için ekonomik ve sosyal alanda önemli kazanımlar sağlanmış olsa da istenilen seviyelere gelmemiştir. Toplumda bulunan yoksul kesimin oranlarında

iyileşmeler yapılsa da diğer ülkelere göre daha yeterli seviyelere gelmemiştir. Sosyal alanda yapılmayan çalışmalar ekonomik olarak ne kadar büyüme sağlasa da yoksulluğu azaltmayacaktır. Ayrıca yapılan sosyal politikalar sadece yoksulluk sorunun kısa süreli çözüm sunmasından ziyade uzun süreli bireyin sosyal kalkınmasının sağlanmasına kadar sürdürülmelidir.

Politik istikrar endeksindeki %1'lik artışın Yoksulluk' u %0.967 azalttığı görülmektedir. Türkiye'nin politik istikrar sağlaması genel olarak yoksulluk oranlarını azaltmamaktadır. Politik istikrar sağlayan ekonomilerin sosyokültürel politikalara önem verecek uygulamalar yapmaları gereklidir. Sosyal devlet anlayışı gereği yapılan sosyal yardımların kapsamı geliştirilerek yoksullukla mücadele eylem programına geçilmesi gereklidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanoğlunun doğal kaynakların sonsuz olduğu düşüncesi 15. yüzyıldan sonra yerini doğal kaynakların tükeniyor düşüncesine sevk etmiştir. İnsanoğlunun bu düşünceye sevk olması çok eski olsa da sürdürülebilir kalkınma kavramı 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunca hazırlanan 'Ortak Geleceğimiz' adlı Brundtland Raporu'nda ilk kez yer almıştır. Sürdürülebilir kalkınma; insan ve doğa arasında denge kurarak, doğal kaynaklara zarar vermeden, kaynakların bilinçli olarak tüketilmesini sağlayarak gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve kalkınmasına imkân verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamının kalkınmasının planlanmasıdır.

Dünyanın 'taşıma kapasitesi'nin sınırlı olduğunun anlaşılması, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çalışmaların artmasına neden olmuştur. 1972 yılında Meadow ve arkadaşları tarafından hazırlanan 'büyümenin sınırları' çalışmasıyla önem kazanan sürdürülebilir kalkınma ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Sürdürülebilirlik; ekonomik, sosyolojik ve ekolojik bakış açılarına göre farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ekonomik açıdan yapılan yorumlarda kıt kaynakların etkin dağılımına odaklanılırken, ekolojik açıdan yapılan yorumlarda doğanın taşıma kapasitesine odaklanılmış, sosyolojik açıdan yapılan yorumlarda ise kıt kaynakların adil dağılımına yönelme olmuştur. Bu farklı bakış açılarını birleştirmeye çalışan ve sürdürülebilir kalkınmanın farklı boyutlarına değinmek istenilen birçok çalışma da yapılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın hedefinin; ekonomik açıdan verimli, ekolojik açıdan sürdürülebilir ve sosyal açıdan adil bir dünya inşa edilmesi olduğu sonucu görülmüştür.

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada sadece uluslararası kuruluşların yaptıkları öneri ve çalışmalar yeterli olmayacaktır. Bu küresel düzeyde belirlenen hedefler yerelde uygulama yapılarak mikro temelli sürdürülebilir kalkınma

uygulamaları ile gerçekleşecektir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine küresel düzeyde alınmış kararların yerel düzeyde uygulamaya konulması ve çok kapsamlı eylem planlarından küçük kapsamlı mikro uygulamalara kadar olan adımlardan hareketle ulaşılacaktır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin küresel boyuttan yerelleşme boyutuna geçmesini sağlamak Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmasında büyük bir adım olurken, ülkenin mevcut birçok sorunlarının çözümü için kolaylık sağlayacaktır. Mikro temelli sürdürülebilir kalkınma uygulamaları ile Türkiye'nin mevcut birçok sorununun çözüme kavuşması hem sürdürülebilir kalkınmada istenilen hedefe ulaşmada hem de Türkiye'nin sosyoekonomik kalkınmasında katkıda bulunacaktır.

Sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunu (ekolojik, ekonomik ve sosyal) göz önünde bulundurarak politik istikrar arasındaki ilişki sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmada önemli bir adımdır. Sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olan istikrar, sürdürülebilir kalkınmanın devamlılığı için önem arz eden bir kavramdır. Ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik kavramlarıyla, çevrenin korunması, kıt kaynakların verimli bir şekilde dağıtımının sürdürülmesi ve adaletsiz gelir dağılımı sorununun çözülmesi amaçlanmaktadır.

Politik istikrar ve ekonomik sürdürülebilirlik sağlamak için yatırımcıların geleceğe ilişkin öngörü ortamını bozmadan politik istikrar için gerekli adımları atmaları gereklidir. Gelecekte oluşacak belirsizlik durumu yatırımcıların uzun vadeli yatırım kararı almalarını engellediği gibi ülkeden sermaye çıkışını da hızlandıracaktır. Bu durumda gerçekleşen sermeye kaybının olmasına ve ülkenin büyüme dengesinde negatif değişime neden olmasına sebep olacaktır. Politik istikrar ve çevresel sürdürülebilirlik, ekolojik denge ile ekonomik büyüme arasındaki dengeyi gözetirken hem mevcut kaynakları etkin kullanmayı hem de mevcut kaynakların gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan bir uygulamadır. Politik istikrar ve sosyal sürdürülebilirlik, birçok değişkeni içerisinde bulundurarak sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutunu oluşturmaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik; kültürel çoğulculuğa saygı, sosyal adalet, adil gelir dağılımı ve eşitlik gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir.

Çalışmanın yöntem bölümünde ekonometrik zaman seri yöntemlerinden faydalanılmış ve bu doğrultuda birim kök, eşbütünleşme ve katsayı tahmincisi testleri yapılmıştır. Çalışmada üç model oluşturulmuştur. Model I; politik istikrarın

ekonomik sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla oluşturulmuştur. Modelde bağımlı değişken olarak kişi başına düşen reel GSYH, bağımsız değişkenler olarak da sermaye birikimi, iş gücü ve politik İstikrar endeksleri kullanılmıştır. Model II; politik istikrarın çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla oluşturulmuştur. Modelde bağımlı değişken olarak yenilenebilir enerji, bağımsız değişkenler olarak da kişi başına düşen reel GSYH ve politik istikrar endeksleri kullanılmıştır. Son olarak Model III; politik istikrarın sosyal sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini ayrıştırma amacıyla oluşturulmuştur. Modelde bağımlı değişken olarak yoksulluk, bağımsız değişkenler olarak da kişi başına düşen reel GSYH ve politik istikrar endeksleri kullanılmıştır. Analizde kullanılan kişi başına düşen reel GSYH, sermaye birikimi, toplam iş gücü miktarı, yenilenebilir enerji tüketimi ve yoksulluk verileri Dünya Bankası WDI (World Development Indıcators) veri tabanından elde edilmiştir. Politik istikrar endeksi verileri ise "Worldwide Governance Indicators" veri tabanlarından elde edilmiştir. Çalışma, 2002-2017 yılları arasını kapsayan 15 yıllık bir dönemi ele almıştır.

Model I için elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; sermaye birikimi ve iş gücü miktarlarındaki artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği, buna karşın politik istikrardaki artışın ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Model II için elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; ekonomik büyüme ve politik istikrardaki artışın yenilenebilir enerji tüketimini artırdığı dolayısıyla hem ekonomik büyümenin hem de politik istikrardaki olumlu gelişmelerin çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağladığı görülmüştür.

Model III için elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ise ekonomik büyümenin yoksulluk düzeyini artırdığı; yani artan zenginleşmenin toplumun tüm kesimlerine eşit bir biçimde yansımadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın politik istikrardaki iyileşmelerin yoksulluk oranını azalttığı, diğer bir deyişle sosyal sürdürülebilirliğe katkı sağladığı görülmüştür.

Politik istikrar ve ekonomik sürdürülebilirlik etkisinin araştırıldığı Model I için sermaye birikimlerindeki artışların ekonomik büyümeye olumlu katkı sağladığı ve Türkiye'nin ekonomik büyüme sağlamak için iş gücünü ve sermaye birikimini artıracak uygun politikalara yönelmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. İstikrarlı ekonomik büyümeyi sağlaması için Türkiye'nin; eğitim, bilgi ve teknoloji

alanlarında genç iş gücü avantajından yararlanarak ilerleme kaydetmesi gerekmektedir. Türkiye'nin orta gelir tuzağına düşmemesi için AR-GE ve inovasyon çalışmalarıyla üretim ve ihracatta yüksek katma değeri olan teknolojik ürünlere geçiş yapması gerekmektedir. İş gücü artışının ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamasından kaynaklı yeni istihdam projeleri ile istihdam alanları sağlamak gereklidir. Türkiye, değişen ekonomik konjonktürlere göre oluşan yeni pazarlara katılmalı ve ürün çeşitliliği yaparak ihracattaki paylarını arttırma girişimlerinde bulunmalıdır. Bölgeler arasında oluşan sosyoekonomik dengesizleri gidermek için, bölgesel teşvik politikaları ile destekli bölgelere yenilikçi, rekabet edebilen yüksek katma değerli sektörlerin kurulmasını hedeflemelidir. Kalkınma yardımlarının yapılması için gerekli sektörler ile görüşmeler yapılarak yapılan yardımların etkinliğinin artırılması için çalışmalar yapılmalıdır.

Türkiye'nin geleceğe yönelik hedef ve stratejileri belirleyecek orta vadeli planlarını uygulamaya koyarak piyasalardaki oluşabilecek riskleri azaltacak tedbir ve önlemleri alması gerekmektedir. Ülkedeki kayıt dışılığın önüne geçmek için gerekli tedbir ve önlemleri artırılmalıdır. İstihdam alanlarının ve eğitim-istihdam ilişkilerinin geliştirilmesi için gerekli politika önerilerinde bulunmak ve gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir. İstanbul Finans Merkezi'nin kurulması ile finansal enstrümanların çeşitlenmesi bu enstrümanların derecelendirmesine yönelik bir zorunluluğun getirilmesi hem yerli derecelendirme kuruluşlarının (kurulacak-mevcut) güçlenmesine hem de mevcut uluslararası derecelendirme kuruluşlarına olan bağımlılığın azaltılmasına katkı sağlayacak çalışmalarda bulunulmalıdır. Kredi derecelendirme sektöründe uluslararası arenada bir paya sahip olmak ve Türkiye'nin bölgede sağladığı politik gücü, ekonomik boyuta taşımak için çalışmalar yapılmalıdır.

Politik istikrarın çevresel sürdürülebilirlik etkisinin araştırıldığı Model II 'de çevresel sürdürülebilirlik için Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesi gerektiği sonucu çıkarılmaktadır. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme, enerji kaynaklarında dışa bağımlılığı azaltmasına bağlı olarak politik istikrar sağlamada olumlu etki oluşturmaktadır. Enerji kaynaklarını ellerinde bulunduran ülkeler ile enerji ihtiyacı olan Türkiye dış politikalarını şekillendirirken bu bağımlılığı gözeterek belirlemektedir. Türkiye politik istikrar ile çevresel sürdürülebilirlik sağlamasında politikalarını yerli ve milli değerlere sahip olarak

kurmalıdır. Türkiye'nin politik istikrar sağlaması için enerjide bağımlılığı azaltacak yenilenebilir kaynaklara yönelmesi gereklidir. Politik istikrarın sürdürülebilir olması için yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanarak fosil kaynakları terk etmesi, Türkiye'nin ekonomik sürdürülebilirlik de sağlamasına katkı sağlayacağından gerekli politika çalışmalarını yapması gereklidir. Çevresel sürdürülebilirlik için temel bileşen olarak enerji kaynaklarının üretimi ve tüketimi sonucu oluşan çevre kirlilikleri gelmektedir.

Enerji kaynaklarından yararlanmak ve onları gündelik faaliyetlerde kullanmak modern çağın zorunlu gereğidir. Enerji kaynaklarının bulunup işletilmesinden başlayarak üretim, sonrasında tüketim aşamasına kadar olan süreçte toplumun çıkarlarının gözetilmesi, ekolojik dengenin bozulmadan sürdürülmesi ve çevreye olumsuz etkilerinin azaltılması gibi durumların tümünün dikkate alınması gereklidir. Enerjinin tüm tüketicilere yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve güvenilir bir şekilde ulaştırılmasının sağlanmasında etkin bir enerji politikası gereklidir. Sosyal devlet anlayışı bu enerji politikasının uygulamasının gerekliliğini zorunlu kılmaktadır. Uygulanacak enerji politikasının enerji ihtiyacının karşılamasının yanında yenilenebilir enerji kaynaklardan olması hem çevreye verilecek olumsuz etkinin azalmasına yardımcı olacaktır hem de ekonomik sürdürülebilirlik sağlanmasında enerji ithalatını azaltacaktır. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılması için üretimlerde önceliklerin fosil kaynaklarından yana değil; yenilenebilir enerji kaynaklarına verilmesiyle sağlanacaktır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına verilen bu önem sayesinde; ekonomik sürdürülebilirlik sağlanarak enerjide dışa bağımlılık azaltılacak, çevreye verilecek zararların asgari düzeye düşmesi, enerjinin daha verimli kullanılması ve gelecek nesillere mevcut kaynakları aktarma imkanının artması, enerji üretiminde yerli üretim ekipmanlarının kullanılmasının sağlanması, yenilenebilir enerji santrallerinin kurulduğu yerlerin doğal dengesinin bozulmasının azaltılması gibi birçok kazanımların sağlanması olacaktır.

Enerji politika ve uygulamaları yapılırken mevcut kalkınma ve sanayileşme politikaları göz önünde bulundurularak birlikte planlanmalıdır. Kalkınma modeli gözden geçirilerek sadece ekonomik büyüme modeli üzerinden kalkınma değil, çevresel ve sosyal kalkınma dahil edilerek yeni bir büyüme modeli geliştirilmelidir. Yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım alanlarının geliştirilmesi için

yerli ekipmanlarla tesis kurulumu sağlanmalıdır. Fosil kaynaklardan kaynaklı kurulan elektrik dağıtım ve iletim şebekelerindeki teknik kayıpların azaltılması sağlanmalı ve yenilenebilir kaynaklara dayalı enerji üretim tesisi kurulumu için gerekli altyapı çalışmalarına önem verilmelidir. Sanayileşmeye dayalı yapılan politikalar gereği, çevre kirliliği yapan eski teknolojiye sahip üretimlerin yerine yenilenebilir enerji kullanımı sağlayan enerji tüketimi düşük, ileri teknoloji kullanımı ile yapılan üretimlere geçiş için gerekli politika ve uygulamaları dikkate alan çalışmalar hazırlanmalıdır. Hazırlanan politikalarda; gen mühendisliği, nano-teknoloji, robotik ve telekomünikasyon gibi teknolojik gelişime ağırlık veren sektörler dikkate alınmalıdır. Sürdürülebilir kalkınmada belirlenen hedeflere ulaşmak için planları, strateji belgeleri, yol haritaları ve eylem planları hazırlanırken yerel yönetimler ile beraber hazırlanarak yerelden merkeze kalkınma sağlanmalıdır. Ayrıca yerel yönetimlerin yanı sıra üniversiteler, bilimsel araştırma kurumları, meslek odaları, uzmanlık dernekleri, sendikalar ve tüketici örgütlerinin, etkin ve işlevsel katılım ve katkıları sağlanmalıdır.

Enerji kaynaklarının, üretiminden tüketimine kadar geçen süreçte birçok çevre sorunları ortaya çıkmakta ve bu çevre sorunlarının başında ve en geniş kapsamı olan iklim değişikliği gelmektedir. İklim değişikliği sonucu ekolojik düzende meydana gelen değişim tüm canlıları olumsuz etkilemektedir. Sürdürülebilir bir gelecek ve öngörülen doğal hayatın bozulmadan devam etmesi için gerekli politikaların uygulanması zorunlu hale gelmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan rapor, eylem planları ve mevzuatlara önem verilmelidir. Hazırlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporları çevresel, ekonomik ve toplumsal etkileri detaylı inceleyen ve olası riskleri tespit ederek bu risklerin azaltılmasına çözüm üreten içerikte olmalı; yerel bölgede yaşayan bireylerin görüşleri dikkate alınarak hazırlanmalı, oluşacak mevduat açıklıkları bu doğrultuda düzenlenmelidir. Güneş Enerjisi potansiyeli yüksek olan Türkiye'de toplumun tüm kesimlerini dahil ederek güneş enerjisinin ısıtma/soğutma ve elektrik üretimi amaçlanarak gerekli planların hazırlanmasının yanında gerekli tesis ve kurulumların yapılması için hazırlıkların yapılması gereklidir.

Kentlerin ekolojik dengelerini bozmadan ve çevreye zarar vermeden planlı tasarımlarla sürdürülebilirliğini sağlayacak bir planlama gereklidir. Doğal çevreye uygun olarak doğal enerjilere ve yerel ekolojik sistemlere uygun kent planları

yapılmalı, mevcut planlar dönüştürülmeli ve kamu tarafından denetlenmelidir. Enerji tasarrufu sağlamak için yerel yönetimler kurulan kentlerde kent planlaması ve kentsel dönüşüm uygulamalarında yerleşimleri doğal denge gözettirilerek yapılması, atıkların geri dönüşüm sağlamak ve binaların ısı yalıtımlarının özendirilerek yaygınlaştırılması gibi gerekli çalışmalar yapmalıdır. Yerel yönetimler enerji kaynaklarını yönlendirmede ve geliştirmede il veya ilçe sınırları içinde bulunan yenilenebilir enerji kaynaklarının tespitlerini yapmalı ve bölgede bulunan yaygın yenilenebilir enerji kaynaklarına göre kendi enerji ihtiyacını temin ederek kentin ihtiyacını karşılamaya yönelik planlamalıdır. Yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının belirlenmesi için gerekli analizlerin yapılarak ihtiyaç duyulan enerji ekipmanlarının ve AR-GE çalışmanın yurt içinde üretilmeleri temel bir politika olmalıdır. TÜBİTAK, üniversiteler, üretici sanayi kuruluşları, meslek örgütlerinin katılımıyla teknolojik ürün çeşitliliği ve teknolojik ürün gelişimine uygun olarak hazırlanacak yol haritaları ve eylem planlarıyla yerli üretim desteklenmelidir.

Model III kapsamında elde edilen bulgulara dayalı olarak ekonomik büyümeye rağmen yoksulluk oranlarında azalma olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Ekonomik olarak artan gelirin yoksulluğun artmasına sebep olmasındaki durum adil gelir dağılımının sağlanamadığını göstermektedir. Yoksullukla mücadelede etkin politikaların belirlenmesi için yoksulluk sorununun tüm boyutları ile incelenmesi gereklidir. Yoksullukla mücadelede ekonomik olarak kişilerin gelir seviyelerinin artırılması ile birlikte yaşam standartlarını artıracak ayni ve nakdi yardımlar dışında sosyal içerikli yardımların da yapılarak sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması için gerekli politikaların yapılması gerekir. Kırsal yoksulluk sorununun çözümü için kalkınma planlarında kırsal kalkınmanın sağlaması ve kırsal yoksulluğun azaltılması için sosyal politikaların yapılması gereklidir. Bölgesel kalkınma projelerine ağırlık verilerek doğu-batı arasında oluşan yoksulluk problemlerine gereken önem verilerek teşvik kapsamına alınması için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde sosyoekonomik gelişmeyi hızlandıracak, işsizlik sorununu çözecek, nüfus artış hızını destekleyecek, göçü önleyecek tedbirler alınmalı, ulusal kalkınma planlarından önce bölgesel planlama çalışmalarının yapılarak buradan elde edilecek verilerin ulusal kalkınma planına esas teşkil etmesi sağlanmalıdır. Gelir dağılımı ve yoksulluk sorununun temelini oluşturan işsizlik sorununun çözümü ve gelir durumu olmayan bireylerin insan onuruna yakışır

yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli plan ve politikaların uygulamaya konulması gereklidir. Devlet tarafından yapılan sosyal yardımların kısa süreli olarak ödenen yardımlardan uzun süreli ve bireylerin sosyal durumlarının iyileştirilene kadar devam ettirilecek kalıcı sürdürülebilir çözüm önerilerinin ortaya konulması gereklidir. Sivil toplum kuruluşları, kamu kuruluşları, dernek ve vakıflar tarafından yapılan yardımların bir birim tarafından takibinin yapılması ve tek merkezden iletişimlerinin sağlanması için devletin kurumsal bir izleme merkezi kurması gereklidir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve yoksulluk sorununun çözümü için kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında iş birliği sağlayacak etkin projelerin sayısının artırılması gereklidir.

KAYNAKLAR

Acemoglu, D. (2011). *Thoughts on Inequality and the Financial Crisis*, http://economics.mit.edu/files/6348

Aisen, A., & Veiga, F. J. (2013). How Does Political İnstability Affect Economic Growth?. *European Journal Of Political Economy*, *29*, 151-167.

Akbostancı, E., Türüt-Aşık, S. ve Tunç, G. İ. (2009). The relationship between income and environment in Turkey: Is there an environmental Kuznets curve?. *Energy Policy*, *37*(3), ss.861-867.

Aktan, C. C. (1995). Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*, *28*(1), 3-32.

Aktan, C.C. ve Vural, İ.Y. (2002). *Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti.* Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ed. Coşkun Can Aktan, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, s. 123-124.

Alesina, A. ve Perotti, R. (1996). Income distribution, political instability, and investment. European Economic Review, 40(6), 1203–1228.

Alesina, A. ve Rodrik, D. (1994). Distributive politics and economic growth. *The quarterly journal of economics*, *109*(2): 465-490.

Alesina, A., & Weder, B. (2002). Do corrupt governments receive less foreign aid?. *American Economic Review*, *92*(4), 1126-1137.

Ali, A. M. (2001). Political instability, policy uncertainty, and economic growth: An empirical investigation. *Atlantic Economic Journal*, *29*(1), 87-106.

Alpagut, B. (1997). Doğal çevre ve insanın evrimi. *(Ed.) R. Keleş, İnsan, Çevre, Toplum (İkinci b.), İmge Yayınları, Ankara*, ss.113-19.

Alpay, S. (2000). *Uluslararası Çevre Anlaşmaları ve Türkiye*. Asomedya, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, ss.71-78.

Arpacıoğlu Özdemir, Ö., & Oğuz, İ. H. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Perspektifinden Yoksulluk Olgusu. *Journal of International Social Research*, *11*(55).

Arslan, Ü. (2011). Siyasi İstikrarsizlik Ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış*, *11*(1), 73-80.

Asteriou, D., Economides, G., Philippopoulos, A., & Price, S. (2000). Electoral uncertainty, fiscal policy and economic growth: theory and evidence from the UK and a panel of parliamentary democracies.

Aşıcı, A. A., & Şahin, Ü. (2012). Yeşil Ekonomi. *İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi*, ss.36.

Ayhan, D. (2010). *Enerji, Çevre Ve Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Küresel İklim Değişikliği Sorunsalı Ve Kyoto Protokolü: Türkiye Analizi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Azapagic, A., Perdan, S., & Clift, R. (2004). *Sustainable development in practice: case studies for engineers and scientists.* John Wiley & Sons, ss.4.

Bakanlığı, Ç. (2002). *Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu*. *Çevre Bakanlığı, UNDP Ortak Yayını, Ankara*.

Bakanlığı, K. (2013). Onuncu kalkınma planı (2014-2018). *Ankara: Kalkınma Bakanlığı*, *8*.

Barca, M. (2013). Kent Ekonomileri Formu Yerel İnisiyatif Hamlesi Hazırlık Çalışması.

Baltagi, B.H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley & Sons Ltd, England.

Baltagi, B.H. (2011). *Econometrics*, Springer Tests in Business and Economics.

Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *The quarterly journal of economics*, *106*(2), 407-443.

Barro, R. J., & Lee, J. W. (1993). Losers And Winners İn Economic Growth. *The World Bank Economic Review*, *7*(Suppl_1), 267-298.

Barro, R. J., & Lee, J. W. (1994, June). Sources of economic growth. In *Carnegie-Rochester conference series on public policy* (Vol. 40, pp. 1-46). North-Holland.

Batı, O. (2013). *Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Berber, M., & Çelepçi, E. (2005). *Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, 13-14.

Berk, E. (2014). *Türkiye'de para talebi: Basit ve Divisia ölçümlerle ampirik bir analiz* (Master's thesis).

Bildirici, M. (2008). Political İnstability And Growth: An Econometric Analysis Of Turkey, Mexico, Argentina And Brazil, 1985-2004.

Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 1011-1028.

Büke, T., & Köne, A. Ç. (2006). Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı Çerçevesinde Türkiye'nin Enerji Tüketiminin Analitik Şebeke Yöntemiyle İncelenmesi. *Türkiye*, *10*, 27-30.

BM. (1998). *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi: Kyoto Protokolü,* http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/kyoto_protokol.pdf

Campos, N. F., & Nugent, J. B. (2002). Who is afraid of political instability?. *Journal of Development Economics*, *67*(1), 157-172.

Cangir, N. (2012). Politik İstikrarsızlık Ve Makroekonomik Performans İlişkisi: Türkiye Örneği. *Doktora Tezi, Hacettepe Ünivesitesi, Ankara.*

Capra, F. (1988). Uncommon Wisdom, London: Fontana, ss.89.

Capra, F. (1992). Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, Çev. *M. Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul*.

Carson, R. (1962). *Sessiz Bahar*, Güler, Ç. (Çev.), Ankara: Palme Yayınları, ss. 15-68.

Çepik, B. (2015). *Sürdüürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye'de Yenilenebilir Enerij Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çoker, K. (2012). *Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve İktisadi Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dağdemir, Ö. (2003). *Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları*. Gazi Kitabevi, ss.41-47

Dağdemir, Ö. (2005). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Ve Ekonomik Büyüme: İklim Değişikliği Politikasının Türkiye İmalat Sanayii Üzerindeki Olası Etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *60*(2), 49-70.

Değişikliği, B. M. H. A. İ. (2007). Paneli (IPCC), İklim Değişikliği Dördüncü Değerlendirme Raporu (IPCC Fourth Assessment Report).

Destek, M. A. (2015). Nuclear Energy Consumption And Growth Nexus İn G-6: Evidence From Bootstrap Rolling Window. *International Journal Of Energy Economics And Policy*, *5*(3), 759-764.

Destek, M.A. (2017). *Neoliberal Politikalar Işığında Gelir Dağılımı Adaleti Ve Finansal Krizler: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Bir İnceleme,* Doktara Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Dinda, S. (2004). Environmental Kuznets curve hypothesis: a survey. *Ecological economics*, *49*(4), ss.431-455.

Dökmen, G. ve Aysu, A. (2010). Hükümet istikrarının doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi: gelişmekte olan ülkelere ilişkin ampirik bir çalışma. *Journal of Yasar University*, *18*(5), ss.3028-3037.

DPT, (1972). *Üçüncü 5 Yıllık Kalkınma Planı*, 1973-1977, Ankara.

DPT, (1978). *Dördüncü 5 Yıllık Kalkınma Planı*, 1979-1983, Ankara.

DPT, (1984). *Beşinci 5 Yıllık Kalkınma Planı*, 1985-1989, Ankara.

DPT, (1990). *Altıncı 5 Yıllık Kalkınma Planı*, 1990-1994, Ankara.

DPT, (1995). *Yedinci 5 Yıllık Kalkınma Planı*, 1996-2000, Ankara.

DPT, (1998).*Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara.

DPT, (2000). *Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı*, 2001-2005, Ankara.

DPT, (2005). *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu*, Ankara.

DPT, (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı*, 2007-2013, Ankara.

Dulupçu, M. A. (1999). İktisattaki Paradigmik Dönüşüm: Kozmik İktisattan Kaotik ve Kuantum İktisadına Geçiş. *İktisat Dergisi,(Mayıs)*, ss.37-40.

Düzgün, R. (2010). Türkiye Ekonomisi'nde Para ve Maliye Politikalarının Etkinliği. *Journal of International Social Research*, *3*(11).

Eren, E., & Bildirici, M. (2001). Türkiye'de Siyasal Ve İktisadi İstikrarsızlık; 1980-2001. *İktisat İşletme ve Finans*, *16*(187), 27-33.

Ersan, İ., & Günay, S. (2009). Kredi riski göstergesi olarak kredi temerrüt swapları (Cdss) ve kapatma davasının Türkiye riski üzerine etkisine dair bir uygulama. *Bankacılar Dergisi*, *71*, 3-22.

Eryılmaz, T. (2011). *Sürdürülebilir kalkınma kavramı ve Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma,* Doktora Tezi, SDÜ Avrupa Birliği ve Uluslar Arası İlişkiler Enstitüsü, Ankara.

Fisher, E. M. (1950). Changing Institutional Patterns of Mortgage Lending. *Journal of Finance* 5: 307-15.

Fisher, I. (1932). *Booms and Depressions*, New York, Adelphi

Fisher, I. (1933). The debt-deflation theory of great depressions, *Econometrica*, 1(4): 337–57.

Friedman, M. (1988). *Kapitalizm ve Özgürlük*. Çev. D. Erberk ve N. Himmetoğlu, İstanbul, Altın Kitaplar, s:307.

Goodland, R. J., Daly, H. E., & El Serafy, S. (1993). The urgent need for rapid transition to global environmental sustainability. *Environmental Conservation*, *20*(4), 297-309.

Goodland, R., & Ledec, G. (1987). Neoclassical economics and principles of sustainable development. *Ecological modelling*, *38*(1-2), 19-46.

Granger, C. W., & Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of econometrics*, *2*(2), 111-120.

Grilli, V., Masciandaro, D., & Tabellini, G. (1991). Political And Monetary İnstitutions And Public Financial Policies İn The İndustrial Countries. *Economic Policy*, *6*(13), 341-392.

Grilli, V., Masciandaro, D., & Tabellini, G. (1991). Political and monetary institutions and public financial policies in the industrial countries. *Economic policy*, *6*(13), 341-392.

Grossman, G. M. ve Krueger, A. B. (1991). *Environmental impacts of a North American free trade agreement* (No. w3914). National Bureau of Economic Research.

Gujarati, N.D. (2004). *Basic Econometrics*. McGraw Hills.

Gür, T. H., & Akbulut, H. (2012). Gelişmekte Olan Ülkelerde Politik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Sosyoekonomi*, *17*(17).

Güzel, P., Çoknaz, D., & Noordegraaf, M. A. Sürdürülebilir Kalkınmanın Çevre Boyutunda Uluslararası Olimpiyat Komitesi (Ioc) Uygulamaları Ve Olimpiyat Organizasyonları Kapsamında İncelenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, *20*(2), 24-34.

Hasanoğlu, M., & Aliyev, Z. (2009). Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkinma Ajanslari. *35 Sayıştayın Denetim Kapasitesini Güçlendirme Projesi, 81*.

Hotelling, H. (1931). The economics of exhaustible resources. *Journal of political Economy*, *39*(2), ss.137-175.

Hughes, B. B. ve Johnston, P. D. (2005). Sustainable futures: policies for global development. *Futures*, 37, ss. 813–820.

Hussen, A. M. (2004). *Principles of environmental economics*. Psychology Press, ss.246.

IMF–ILO. (2010). The Challenges of Growth, Employment and Social Cohesion, discussion document, Joint International Labour Organization and International Monetary Fund Conference, Oslo, 13 September.

IUCN, U. (1980). WWF. *World Conservation Strategy. Living Resource Conservation for Sustainable Development. Gland, Switzerland, IUCN, UNEP, WWF*, ss.18.

İncekara, A. ve Mutlugün, B. (2016). Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikaları Sürecinde Gelir Bölüşümü ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Analizi. s.358

İnsel, A. (1991). Siyasal Bir Süreç Olarak İktisadi Kalkınma II. *Birikim*, *21*, 12-23.

Johansen, S. (1988). Statistical Analysis Of Cointegration Vectors. *Journal Of Economic Dynamics And Control*, *12*(2-3), 231-254.

Kaldor, N. (1955). Alternative theories of distribution, *Review of Economic Studies*, 23(2): 83–100.

Kaplan, E.A. (2012). *Politik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karagöl, E. T. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisi. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(2), 37-49.

Karagöl, E. T., & Dama, N. (2015, December). Geçmişten Günümüze Sosyal Yardımlar. SETA.

Karahan, H., Karagöl, E. T., İstikrarsızlık, S., & Düşmanı, E. P. (2014). Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar. *Seta Perspektif*, *41*, 1-5.

Karakaya, Ethem ve Mustafa Özcağ, *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü,* Bursa: Ekin Kitabevi, 2005.

Karakaya, E., & Sofuoğlu, E. (2015). İklim değişikliği müzakerelerine bir bakış: 2015 Paris iklim zirvesi. *Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumu*, 28-30.

Kayasü, S., Pınarcıoğlu, M., Yaşar, S. S., & Dere, S. (2003). Yerel/Bölgesel ekonomik kalkınma ve rekabet gücünün artırılması: bölgesel kalkınma ajansları. İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 6-18.

Keleş, R. ve Hamamcı, C. (1997). *Çevrebilim*, İmge Kitabevi, Ankara, ss. 158-160.

Kerk, G. V. ve Manuel, A. R. (2008). A comprehensive index for a sustainable society: The SSI — the Sustainable Society Index. *Ecological Economics*, 66, ss. 228-242.

Kibritçioğlu, A. (2001), Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969- 2001. Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl 7, Sayı 41, Eylül-Ekim, 174-182.

Klasen, S. (2010). *Measuring and Monitoring Inclusive Growth: Multiple Definitions, Open Questions, and Some Constructive Proposals*. Asian Development Bank. http://hdl.handle.net/11540/1404. License: CC BY 3.0 IGO.

Koçak, E. (2012). *Türkiye'nin Enerji Tüketimi ile Karbondioksit Emisyonu Arasındaki İlişkinin Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımı Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

KOSGEB, K. (2015). stratejisi ve Eylem Planı 2015-2018. *Ankara, Ağustos*.

Korkmaz, A. (2010). Finansal Krizler ve Aktarım Kanalları (Teorik ve Ampirik Yaklaşımlar). Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s.5.

Koytak, A. H. S. (2014). TÜRKİYE'DE SOSYAL YARDIM VE SOSYAL POLİTİKALARDAKİ DÖNÜŞÜM: AK PARTİ MODELİ. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, *3*(5).

Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American economic review*, *45*(1): 1-28.

Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American economic review*, *45*(1): 1-28.

Lafiatis, G. (2010). *Ecologıcal Footprınt As An Indıcator For Regıonal Sustaınable Development: Turkey, Bursa, Kadıkoy*, Yüksek Lisans Tezi, Bogaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Lensink, R., Hermes, N., & Murinde, V. (2000). Capital Flight And Political Risk. *Journal Of İnternational Money And Finance*, *19*(1), 73-92.

Lensink, R., Hermes, N., & Murinde, V. (2000). Capital flight and political risk. *Journal of international Money and Finance*, *19*(1), 73-92.

Maddala, G. S., Trost, R. P., Li, H., & Joutz, F. (1997). Estimation of short-run and long-run elasticities of energy demand from panel data using shrinkage estimators. *Journal of Business & Economic Statistics*, *15*(1), 90-100.

Malthus, T. R. (1973). *Essay on the principle of population*. JM Dent, ss.10

Manga, M. (2013). *Türkiye'de Sanayi Ve Konut Sektöründe Petrol Ve Elektrik Tüketimi Üzerine Ampirik Bir Analiz*, Yüksel Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Markandya, A., Harou, P., Bellu, L. G. ve Cistulli, V. (2002). *Environmental economics for sustainable growth*. E. Elgar, ss.23-25.

Marx, K. (1974). Kapital Ekonomi Politiğin Eleştirisi Üçüncü Cilt. *Alattin B.(Çev), Ankara, Sol Yayınları*, ss.89-94.

Meadows, Donella H.; Meadows, Dennis L.; Randers, Jorgen; Behrens III, William W. (1972). *Ekonomik Büyümenin Sınırları*, Tosun, K. (Çev.) İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, ss. 102.

Mehta, R. (2009). Development - How far is it sustainable?. *Proceedings of International Conference on Energy and Environment*. ISSN: 2070-3740, ss. 754-756.

Mengi, A. ve Algan, N. (2003). *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği*, Siyasal Kitabevi, Ankara, ss. 60.

Mellor, M. (1993). Building a New Vision: Feminist, Green Socialism. *Toxic Struggles*, 36-46.

Mill J.S. (1857). *Principles of Political Economy*. J.W. Parker and Son (6th edition 1865, Augustus M. Kelly, New York).

Mill J.S. (1909). *Principles of Political Economy With Some of their application to social philosophy*. Augustus M. Kelley: Clifton, New Jersey.

Munasinghe, M. (2001a). Sustainable development and climate change: applying the sustainomics transdisciplinary meta-framework. *International Journal of Global Environmental Issues*, *1*(1), ss.13-55.

Munasinghe, M. (2001b). Exploring the linkages between climate change and sustainable development: A challenge for transdisciplinary research. *Conservation Ecology*, *5*(1).

Munasinghe, M. (2009). *Sustainable Development in Practice: Sustainomics Methodology and Applications.* New York: Cambridge University Press, ss.34-35.

Müsteşarlığı, H. (2002). *Hazine istatistikleri*. Hazine Müsteşarlığı.

Nazlıoğlu, Ş. (2010). *Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Karşılaştırma*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, ss. 132.

Neumayer, E. (2004). Sustainability and Well-being indicators. *WIDER research papers*. 2004/23, ss. 1.

Nihat, I. Ş. I. K., Mustafa, A. C. A. R., & IŞIK, H. B. (2004). Enflasyon ve döviz kuru ilişkisi: bir eşbütünleşme analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *9*(2).

Oğuz, O. (2017). Gelir dağılımı adaletsizliğinin kurumsal iktisat yönünden değerlendirilmesi: ekonometrik bir uygulama. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.9.

Okumuş, İ. (2013). *Yeşil Ekonomi Göstergeleri Açısından Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Performansı*, Yüksel Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Okumuş, İ. (2017). *Ekonomik Büyümenin Çevreye Etkilerinin Farklı Gelişmişlik Düzeyindeki Ülkeler İçin İncelenmesi,* Doktara Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Olcay, T. (2015). *Sürdürülebilir kalkınma ve Ölçümü Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ozmehmet, D. E. (2008). Dünyada ve Tükiye Sürdürülebilir Kalkinma Yaklaşimlari. *Journal of Yaşar University*, *3*(12), 1853-1876.

Özgüven, A. (2005). *İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler*, 3. Bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2005, s. 75.

Özmen, A. (1995). Nükleer Enerji ve Çevre. *Yeni Türkiye, Çevre Özel Sayısı*, Ankara, ss.383-385.

Özsağır, A. (2016). *İstikrarın Şifreleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.22.

Özsağır, A. (2013). *Bilgi ekonomisi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.86-90.

Öztürk, N. (2010). Klasik ve neoklasik iktisatta gelir bölüşümü. *Çalışma ve Toplum*, *1*, 59-90.

Parlakyıldız, F. M. (2015). Makro ekonomik ve politik istikrarsızlığın ekonomik performans üzerine etkisi: Latin Amerika örneği. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *19*(2), 1-11.

Pearce, D. ve Atkinson, G. (1992). Are national economies sustainable? Measuring Sustainable Development. *CSERGE Working Paper*, ss. 2-3.

Pedroni, P. (1999). Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics 61*,ss. 653–678.

Pedroni, P. (2000). Fully Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels. *Advances in Econometrics 15*, ss.93–130.

Ponting, C. (2000). Dünyanın yeşil tarihi: çevre ve uygarlıkların çöküşü. *İstanbul: Sabancı Üniversitesi*, ss.130.

Ponting, C. (2008). *Dünyanın Yeşil Tarihi: Çevre ve Büyük Uygarlıkların Çöküşü.* (A. Başçı, Çev.) İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Rao, P. K. (2000). *Sustainable development: economics and policy*. Blackwell Publishers.

Raporu, O. (2012). Türkiye'nin enerji görünümü. *TMMOB Makina Mühendisleri Odası, MMO/588*.

Ricardo, D. (1821). *On the principles of political economy, and taxation*. John Murray, ss.39-50.

Romer, D. (2018). Macroeconomic theory. *UNIVERSITY OF CALIFORNIA, Berkeley*.

Sala-i-Martin, X. X. (1997). *I just ran four million regressions* (No. w6252). National Bureau of Economic Research.

Sanlisoy, S. (2010). Politik Istikrarsizlik-Ekonomik Süreç Politikalari Etkilesimi/Political Instability-Economic Process Policies Interaction. *Sosyoekonomi*, (2), 191.

Sarıçoban, K. (2011). *Türkiye'de uygulanan çevre politikalarının sürdürülebilir kalkınma üzerine etkileri*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Savaş, V.F. (1998). *İktisadın Tarihi*, 2. Bs., İstanbul, Avcıyol Basım-Yayın, s. 285.

Sencar, P. (2007). *Türkiye'de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, ss. 101.

Sevürtekin, M., & Nargeleçekenler, M. (2010). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı, Nobel Yayınları, 3. *Baskı, Ankara*.

Seyidoğlu, H. (2006). *İktisat Biliminin Temelleri*. Güzem Can Yayınları, İstanbul, s.408.

Solow, R. M. (1986). On the intergenerational allocation of natural resources. *The Scandinavian Journal of Economics*, ss.141-149.

Şahinöz, A. (2011). *Neolitikten Günümüze Tarım Ekonomi ve Politikaları.* Ankara

Şanlısoy, S., & Kök, R. (2010). Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987–2006). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *25*(1), 101-125.

Şimşek, T. (2015). *Modern Konjonktür Teorileri Çerçevesinde Ekonomik Dalgalanmalar: Politik İstikrarın Etkileri Üzerine Panel Veri Analizi*. Doktora Tezi, Hacattepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tarı R., & Yıldırım, D. Ç. (2009). Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama. *Yönetim Ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *16*(2), 95-105.

Tekbaş, M., & Oğuz, İ. H. (2018). Gaziantep Üniversitesi'nin Kente Ekonomik Katkısı ve Öğrenci Harcamalarının Farklı Değişkenler Açısından Analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *17*(2), 633-647.

Telatar, E., & Telatar, F. (2004). Standart IMF İstikrar Politikaları: Politik İstikrarsızlığa Yol Açan Bir Kanal. *Iktisat Isletme ve Finans*, *19*(215), 53-65.

Telatar, F. E. (2003). Türkiye"de Politika Değişkenliği İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkileri 1986-2001. *Iktisat Isletme Ve Finans*, *18*(211), 71-91.

Tezel, Y. S. (1997). İktisadi Büyüme, Ankara: Ankyra Yayıncılık, ss.8-45.

TIRAŞ, H. H. (2012). Sürdürülebİlİr kalkinma ve çevre: Teorİk bİr İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 57-73.

Tont, S. (2000). Batı Ülkelerinde Kurtarıcı Çevreciliğin Gelişimi. Zeynep Boratav (yay. haz.), (2000), Türkiye'de Çevreciliğin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, ss.21-25.

Topçuoğlu, M. M. (2012). *Sürdürülebilir Kalkınma İçin Enerji Göstergeleri Çerçevesinde Türkiye ve Seçilmiş Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss. 11-20.

Tutulmaz, O. (2011). *Ekonomi-Çevre İlişkisi ve Sürdürülebilir Kalkınma: Ampirik Bir Değerlendirme. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi,* Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Ankara*.

TÜİK, (2019), Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr, (20.02.2019)

Uçak, S. (2010). *Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Alternatif Enerji ve Enerji Üretimi-Büyüme İliskisi: Panel Veri Analizi*, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Koceli.

Ulusoy, A., & Vural, T. (2001). Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri. *Belediye Dergisi, 7(12),* ss.8-14.

UNEP, (1972). Stockholm declaration of the Stockholm Declaration on the Human Environment. United Nations Environmental Program.

UN. (2014). *World Urbanization Prospects: The 2014 Revision-Highlights*. UN.

Washington, D. C.: The World Bank.

WCED. (1987*). Ortak Geleceğimiz Raporu (Brundtland Raporu)* (Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future,

World Commission on Environment and Development A/42/427, Geneva, Switzerland, June1987), ss. 48.

Wise, T. A. (2001). Economics of Sustainability: The Social Dimension-Overview Essay.J. M. Harris, T. A. Wise, K. P. Gallagher, & N. R. Goodwin (Dü) içinde, *A Survey of Sustainable Development: Social and Economic Dimensions* (s. 47-57). Washington, D. C.: Island Press.

World Trade Organization, Http://Stat.Wto.Org/Home/Wsdbhome.Aspx?Language=

Yalçınkaya, Ö., & Kaya, V. (2017). Politik İstikrarın/İstikrarsızlığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Dünyanın En Büyük İlk Yirmi Ekonomisi Üzerinde Bir Uygulama (1996-2015). *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, *13*(2), 277-298.

Yapraklı, S. (2007). ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE İÇİN EŞ-BÜTÜNLEŞME VE NEDENSELLİK ANALİZİ. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *10*(2).

Yeni, O. (2015). *Çevre ve Uluslararası Ticaret İlişkisi: Tüketim Kaynaklı Sınıraşan Kirlilik ve Asimetrik Kirlilik Algısı*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yeşilay, R. B. (2008). *Sürdürülebilir kalkınmanın Türkiye ekonomisine uygulama olanakları* , Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yıldırım, U. ve Göktürk, İ. (2004). "Sürdürülebilir Kalkınma", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar-Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetsel Perspektifler*, Beta Basım Yayım, İstanbul, ss.453-456.

Yurdakul, F. (2000). Yapısal kırılmaların varlığı durumunda geliştirilen birim-kök testleri. *Gazi Universitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakultesi Dergisi*, *2*(2).

ÖZGEÇMİŞ

İbrahim Halil OĞUZ, 1987 yılında Gaziantep/Nizip'te doğdu. Gaziantep Üniversitesi İktisat bölümünden 2011 yılında mezun oldu. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD yüksek lisans programından 2014 yılında mezun oldu. 2015 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda doktora programına başladı.

VITAE

İbrahim Halil OĞUZ was born in Gaziantep/Nizip in 1987. He graduated from the Department of Economics at Gaziantep University in 2011. He graduated from master degree at Graduate School of Social Science, the Department of Economics at Gaziantep University in 2014. He began to the PhD degree at Department of Economics in the Institute of Social Sciences at Gaziantep University in 2015.